Shlomo Venezia

SONDERKOMMANDO AUSCHWITZ

ÎN IADUL CAMERELOR DE GAZARE

Prefață de SIMONE VEIL
Cuvânt-înainte de ALEXANDRU FLORIAN

Shlomo Venezia
(în colaborare cu Béatrice Prasquier)

SONDERKOMMANDO AUSCHWITZ

ÎN IADUL CAMERELOR DE GAZARE

Prefață de SIMONE VEIL
Cuvânt-înainte de ALEXANDRU FLORIAN

Traducere din limba franceză de FELICIA MARDALE

Note istorice, la sfârșitul ediției, de
MARCELLO PEZZETTI și UMBERTO GENTILONI

EDITURA OMNIUM
BUCUREȘTI • 2023

Doresc să dedic această carte celor două familii ale mele: cea de dinainte de război și cea de după război. Primele mele gânduri se îndreaptă spre iubita mea mamă, atunci în vârstă de patruzeci și patru de ani, și spre surioarele mele, Marica, de paisprezece ani, și Marta, de unsprezece ani. Adeseori mă gândesc cu tristețe la viața grea pe care a dus-o mama, rămasă văduvă de tânără, cu cinci copii. Cu numeroase sacrificii, la limita suportabilului, pe care alții le-ar fi îndurat poate cu greu, ne-a crescut în spiritul unor principii sănătoase, învățându-ne, de pildă, să fim cinstiți și să avem respect față de oameni. Toate aceste sacrificii și toate aceste suferințe au fost spulberate, nimicite, odată cu cele două surioare ale mele, imediat după ce au coborât din vagoanele pentru vite pe *Judenrampe* de la Auschwitz-Birkenau, în ziua de 11 aprilie 1944.

Cealaltă familie a mea s-a născut după marea tragedie. Soția mea, Marika, și cei trei fii ai mei, Mario, Alessandro și Alberto, știu

multe lucruri mai bine decât mine și au ca fundament onestitatea și respectul pentru ceilalți. Tenacitatea soției mele a făcut ca băieții să crească frumos și să devină bărbații de care azi sunt mândru. Marika a avut întotdeauna mare grijă de mine, alinând multe din suferințele provocate de încarcerarea mea în lagărele de concentrare. Ea merită infinit mai mult decât afecțiunea mea tăcută. Îți mulțumesc pentru tot ce-ai făcut până în prezent și pentru ceea ce faci în continuare cu cei cinci nepoți ai noștri, Alessandra, Daniel, Michela, Gabriel și Nicole, și cu nurorile noastre, Miriam, Angela și Sabrina.

Soțul, tatăl și bunicul vostru,

Shlomo Venezia

„Întregul adevăr este cu mult mai tragic și mai înspăimântător."

Zalmen Lewental[1]

---

[1] Manuscrisul scris în idiș al lui Zalmen Lewental a fost găsit în octombrie 1962 îngropat în curtea crematoriului. A fost scris cu puțin timp înaintea izbucnirii revoltei Sonderkommando, drept mărturie și dovadă a exterminării evreilor în camerele de gazare. Se pare că Lewental a murit în noiembrie 1944, cu doar câteva săptămâni înaintea eliberării. Extras din *Des voix sous la cendre. Manuscrits des Sonderkommandos d'Auschwitz-Birkenau* (Voci sub cenușă. Manuscrisele Sonderkommando de la Auschwitz-Birkenau), sub conducerea lui Georges Bensoussan, *Revue d'histoire de la Shoah* (Revista de istorie a Holocaustului), nr. 171, ianuarie-aprilie 2001.

PREFAȚĂ

Shlomo Venezia a ajuns la Auschwitz-Birkenau la 11 aprilie 1944, loc unde am ajuns eu însămi, venind de la Drancy, patru zile mai târziu. Până în 9 septembrie 1943, trăisem, el în Grecia, eu la Nisa, sub ocupație italiană, nutrind sentimentul de a fi fost feriți cel puțin vremelnic de pericolul deportării. Însă, după capitularea Italiei, lațul nazist s-a strâns imediat atât în jurul celor care trăiau în Alpii Maritimi, cât și în arhipelagul grecesc.

Când vorbesc despre *Shoah*[2], evoc adesea deportarea și exterminarea evreilor trăitori în Grecia, fiindcă ceea ce s-a petrecut în această țară este ilustrarea perfectă a cruzimii cu care naziștii s-au străduit să pună în aplicare „soluția finală", vânându-i pe evrei până în cele mai mici și mai izolate insule ale arhipelagului. Acesta este motivul pentru care am parcurs cu un interes deosebit relatarea lui Shlomo Venezia, evreu, cetățean italian, vorbitor nu doar de limbă greacă, ci și de ladino, dialectul evreilor din Salonicul unde trăia. Numele său, Venezia, face

trimitere la vremurile în care strămoșii lui, în anii de pribegie care au urmat alungării evreilor din Spania în 1492[3], au luat drumul Italiei pentru a ajunge la Salonic, supranumit „Ierusalimul Balcanilor", oraș din care comunitatea evreiască a fost exterminată în proporție de nouăzeci la sută.

Citesc numeroase relatări ale unor foști deportați, care, de fiecare dată, mă fac să retrăiesc viața din lagăr. Însă povestea lui Shlomo Venezia mă mișcă peste măsură, pentru că este unica mărturie completă care ne-a parvenit de la un supraviețuitor al unităților speciale cunoscute drept Sonderkommando. Știm acum cu precizie cum au fost condamnați să-și îndeplinească abominabila sarcină ce le fusese repartizată, cea mai cumplită dintre toate: aceea de a-i ajuta pe deportații trimiși la moarte după triere să se dezbrace și să intre în camerele de gazare, apoi să care ei înșiși la cuptoarele de incinerare toate aceste cadavre, trupuri contorsionate care se zbătuseră înainte de a sfârși. Complici fără voie ai propriilor călăi, membrii Sonderkommando au fost aproape toți asasinați, asemenea celor pe care-i conduseseră spre camerele de gazare.

Forța acestei mărturii rezidă în onestitatea ireproșabilă a autorului său care relatează doar ceea ce a văzut el însuși, fără a omite nimic: nici ce-a fost cel mai rău, ca barbaria conducătorului crematoriului, nici execuțiile sumare ori funcționarea neîntreruptă a camerelor de gazare și a cuptoarelor de incinerare. El vorbește și despre ceea ce ar putea părea să atenueze monstruozitatea situației, ca de pildă relativa clemență a unui ofițer SS olandez, sau condițiile de supraviețuire mai puțin atroce, prin comparație cu ale celorlalți deportați, de care beneficiau membrii Sonderkommando, servanți indispensabili ai mașinăriei morții. Ceea ce conferă mărturiei caracterul său excepțional este faptul că, abia în acest dialog cu Béatrice Prasquier, Shlomo Venezia a cutezat să evoce aspectele cele mai macabre ale „muncii" lui în Sonderkommando, oferind detalii insuportabile, care dau întreaga măsură a oribilei crime.

Prin cuvintele sale pline de simplitate, Shlomo Venezia readuce la viață chipurile descărnate, privirile sleite, resemnate și adesea îngrozite ale tuturor acelor bărbați, femei și copii pe care i-a întâlnit o singură și ultimă dată. Sunt cei care ignoră ce le rezervă

soarta; cei care, venind din ghetouri, se tem că nu mai au nicio speranță să trăiască; în fine, cei care știu că-i așteaptă moartea, deși, pentru mulți dintre ei, moartea vine ca o eliberare.

Uneori apare o licărire de umanitate, luminând grozăvia în care Shlomo Venezia încearcă să supraviețuiască, în pofida a toate. E vorba de întâlnirea, în pragul camerei de gazare, cu unchiul său, Leon Venezia, prea slăbit să mai poată munci, și încercarea de a-i da să mănânce înainte să moară. Poate să-i ofere astfel un ultim gest de afecțiune și să rostească apoi un *kadiș*[4] în memoria unchiului. E muzicuța la care cântă uneori. Sunt gesturile de solidaritate care-l ajută să-și păstreze omenia, cum s-a întâmplat nu o dată pentru majoritatea deportaților.

Shlomo Venezia nu încearcă să treacă sub tăcere episoadele care ar putea naște critici, dacă cineva ar îndrăzni să le formuleze. Este meritul lui că are curajul să vorbească despre sentimentul de a fi fost complice al naziștilor, ori despre egoismul de care a avut uneori nevoie pentru a supraviețui, dar și despre dorința lui de răzbunare după eliberarea din lagăr. Celor care ar putea sugera că, făcând parte dintr-un comando unde a fost mai bine

hrănit și mai bine îmbrăcat, poate a suferit mai puțin decât ceilalți deportați, Shlomo Venezia le răspunde printr-o întrebare: cât valorează un pic mai multă pâine, odihnă ori haine, când zi de zi îți afunzi mâinile în moarte? Cunoscând și condițiile de viață „normale" din lagăre, despre care vorbește cu o rigoare și o veridicitate excepționale, Shlomo Venezia declară fără șovăire că ar fi preferat să moară lent, decât să fie obligat să muncească la crematoriu.

Cum să supraviețuiești în acest infern, având drept unic orizont clipa când vei fi tu însuți ucis? La această întrebare, fiecare deportat are propriul său răspuns. Pentru mulți dintre ei, cum e și cazul lui Shlomo Venezia, încetând să gândești: „În primele zece sau douăzeci de zile, am fost permanent șocat de grozăvia crimei, apoi refuzi să te mai gândești". În fiecare zi ar fi preferat să moară și, totuși, în fiecare zi a luptat să supraviețuiască.

Faptul că Shlomo Venezia se află încă astăzi printre noi reprezintă o dublă victorie asupra procesului de exterminare a evreilor, deoarece, în fiecare dintre membrii Sonderkommando, naziștii au vrut să ucidă *evreul* și *martorul*, adică au vrut să comită

crima și să șteargă urmele. Numai că Shlomo Venezia a supraviețuit și a povestit, după ce, asemenea atâtor foști deportați, a păstrat îndelung tăcerea. Dacă și el, ca și mine și mulți alții am ales să vorbim după atâta timp este pentru că nimeni nu era dispus să ne asculte. Reveneam dintr-o lume în care s-a dorit să fim izgoniți, alungați din rândul omenirii: voiam să spunem acest lucru, însă ne-am izbit de scepticismul, indiferența și chiar ostilitatea celorlalți. Abia mulți ani după deportare am găsit curajul să vorbim, fiindcă am fost în fine ascultați.

Iată de ce această mărturie, asemenea celor ale tuturor deportaților, trebuie înțeleasă ca un îndemn la reflecție și vigilență. În afara lucrurilor pe care Shlomo Venezia ni le dezvăluie despre Sonderkommando, el nu ne lasă să uităm ceea ce-a fost oroarea absolută, „crima împotriva umanității": Holocaustul. Într-o bună zi, se va stinge vocea lui Shlomo Venezia, ca și cea a tuturor deportaților, însă va rămâne dialogul purtat între el și Béatrice Prasquier, dintre un martor ocular, unul dintre ultimii, și o tânără reprezentantă a noii generații, care a știut să asculte, fiindcă și ea, de multă vreme, și-a consacrat o mare parte a existenței luptei împotriva uitării. Să-i

aducem mulțumiri, mai ales pentru a fi avut curajul să-l însoțească pe Shlomo Venezia în această tulburătoare incursiune în trecutul său.

De acum înainte, depinde de această tânără generație să nu uite și să se asigure că vocea lui Shlomo Venezia răsună pentru totdeauna.

Simone Veil
Președinta Fondation pour la Mémoire de la Shoah[5]

---

[2] *Shoah* este termenul ebraic folosit pentru a descrie genocidul comis de Germania nazistă în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Țările de limbă engleză folosesc mai frecvent termenul *Holocaust*, derivat din cuvântul grecesc pentru „complet ars". *Shoah* își are rădăcina biblică în termenul *shoah u-meshoah* (pustietate și devastare) care apare atât în Cartea lui Sofonia (1:15), cât și în Cartea lui Iov (30: 3) (n. red.).

[3] Evreii sefarzi au fost expulzați din Spania prin Decretul de la Alhambra sau Edictul de expulzare, emis în 31 martie 1492 de regii catolici Isabela I a Castiliei și Ferdinand al II-lea de Aragon (n. trad.).

[4] Persoanele îndoliate rostesc kadișul (rugăciune în ritualurile de doliu, în toate serviciile religioase iudaice) pentru a arăta că, în ciuda pierderii suferite, continuă să-i aducă slavă lui Dumnezeu (n. trad.).

[5] Supraviețuitoare a Holocaustului, avocată, politiciană și feministă, Simone Veil (1927–2017) a fost prima femeie care a ocupat funcția de președinte al Parlamentului European. În 1981 a primit premiul Charlemagne, în semn de recunoaștere a contribuției la

unitatea europeană. Din 2001 până în 2007 a fost președinta Fondation pour la Mémoire de la Shoah (Fundația pentru Memoria Holocaustului) Paris (n. red.).

CUVÂNT-ÎNAINTE LA EDIȚIA ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Astăzi, într-o lume în care pacea socială și bunăstarea celor „30 de ani glorioși” este dată uitării, iar conflictele sociale, extremismele motivate de ură sau chiar războiul murdar, cu crime împotriva umanității, frământă Europa, preocuparea de a publica narațiuni emblematice din literatura memorială a sistemului lagărelor de exterminare ale celui de-Al Doilea Război Mondial este nu numai binevenită cultural, ci reprezintă și un important proiect civic. Eroul narațiunii care urmează, Shlomo Venezia, evreu italian refugiat la Salonic, a fost deportat la Auschwitz-Birkenau, unde a făcut parte din Sonderkommando, echipe de evrei obligate să asigure funcționarea mașinăriei de ucidere în masă cu mijloace industriale. Lagărele morții au fost organizate în urma reuniunii

de la Wannsee, în ianuarie 1942, a elitei militare, SS și politice a celui de-Al Treilea Reich. La Wannsee a fost pecetluită *Soluția finală* pentru populația evreiască din Europa dominată de Germania nazistă. Aceleași minți înnegurate de ură antisemită au conceput și planul diabolic al echipelor Sonderkommando: dintre evreii deportați erau selectați aceia destinați să facă treaba murdară, cea mai barbară din procesul exterminării: să pregătească evreii pentru exterminare prin gazare și apoi să îndepărteze cadavrele și să le incinereze. Într-o formulare sintetică și la rece, germanii stăteau la butoane, iar evreii erau aceia care intrau în contact direct cu cei trimiși la moarte prin gazare. La intervale regulate, echipele Sonderkommando erau împrospătate, iar cei înlocuiți deveneau, la rândul lor, călători pe ultimul drum. Exterminarea acestor echipe era gândită în logica dublă a crimelor împotriva umanității: pe de-o parte erau aceiași evrei îmbarcați în

trenuri pentru a fi exterminați, iar, în plus, ei fuseseră martori direcți ai exterminării. Acest statut îi făcea și mai vulnerabili, întrucât exterminarea în masă nu avea nevoie de martori, în situația în care Hitler pierdea războiul. Ceea ce s-a și întâmplat...

Mărturia lui Shlomo Venezia, făcută în 2016, cu doar șase ani înainte de moartea sa care a survenit la Roma, la 1 octombrie 2012, reprezintă o cărămidă importantă la construcția memorială a Holocaustului. Așa cum subliniază Simone Veil în „Prefață", *este unica mărturie completă care ne-a parvenit de la un supraviețuitor al unităților speciale cunoscute drept Sonderkommando*. În fața tragediei care a fost Auschwitz și care e greu de exprimat în câteva cuvinte, răspunsurile nu pot fi tranșante, în alb sau în negru. Mult timp, membrii Sonderkommando au fost considerați complici. Ei au fost stigmatizați ca părtași la exterminarea confraților. Apoi, și-a

făcut loc și interpretarea *executanților fără voie*, a faptului că refuzul de a juca rolul de părtași la crime nu ar fi avut sorți de izbândă.

Avem de-a face aici cu o narațiune care oferă un răspuns etic? În ce măsură putem vorbi de etică în condițiile în care la Auschwitz fiecare se confrunta permanent cu dilema supraviețuire sau moarte? Un posibil răspuns este cel oferit de Simone Veil care, puternic impresionată de rememorările lui Shlomo Venezia, conchide: *în fiecare zi ar fi preferat să moară și, totuși, în fiecare zi a luptat să supraviețuiască.* Este poate cea mai succintă expresie a contradicției în care se zbate natura umană aflată în situații limită! Lectura *Sonderkommando* relansează spiritul în aflarea de răspunsuri la întrebări despre natura umană, ură, solidaritate, supraviețuire individuală și/sau colectivă, viața individului ca loterie în fața politicii totalitare.

De ce merită citit *Sonderkommando*? Pentru că, spre deosebire de alte jurnale sau mărturii despre Holocaust, narațiunea nu

este numai descriptivă. Shlomo a trăit în situații limită și totodată și-a pus întrebări. Atunci, dar și la momentul interviului, când retrăiește drama. Mărturia lui tulburătoare este condusă cu măiestrie de Beatrice Prasquier o tânără jurnalistă, cercetătoare, specialistă în Shoah, fostă șefă a colectivului „Memoria“ a Uniunii Studenților Evrei din Franța (și fiica lui Richard Prasquier, pe atunci președintele comitetului Yad Vashem Franța). Întrebările sunt grave, iar răspunsurile, de cele mai multe ori, sunt formulate în cuvinte simple însă pline de semnificație. Poți empatiza cu atitudinea supraviețuitorului în fața vieții și a morții sau poți construi alte răspunsuri. Lectura însă te mobilizează, te face să gândești, nu te lasă pasiv sau inert.

Mărturia tulburător de exactă a lui Shlomo Venezia este punctată de desenele cu inestimabilă valoare documentară ale artistului francez de origine poloneză David Olère, la rândul lui fost deținut la

Auschwitz-Birkenau și membru al Sonderkommando, care reproduc cu precizie fotografică secvențe din realitatea oribilă a crematoriilor.

Au fost evrei cu vocație speculativ-religioasă care s-au întrebat dacă, după Auschwitz, mai poate exista credință în Dumnezeu. Răspunsurile sunt din canonul spiritului filosofic sau teologal. Shlomo Venezia ne propune o concluzie mult mai prozaică și seculară. Toate acele *obișnuințe* pentru supraviețuire i s-au întipărit însă ca tragedii. Iată de ce, recunoaște, *n-am mai reușit niciodată să am o viață normală. N-am reușit niciodată să mă prefac că totul merge bine și să mă duc, ca alții, să dansez și să mă distrez cu detașare... Totul și orice mă face să mă întorc la lagăr. Indiferent ce fac, ce văd, mintea mea se întoarce mereu la acel loc. Ca și cum „munca" pe care am fost obligat s-o fac acolo nu mi-a ieșit niciodată cu adevărat din cap... Nimeni nu iese vreodată cu adevărat din crematoriu.*

Putem oare conchide, pe baza reflecțiilor lui Shlomo, că la Auschwitz aveai două posibilități: moartea fizică sau moartea psihică, uciderea complexului emoțional-spiritual al omului? În cele din urmă uciderea umanității.

Numai citind cartea veți putea formula un răspuns.

Alexandru Florian
Institutul Național pentru Studierea
Holocaustului din România „Elie Wiesel”

AVERTISMENT

Această mărturie a fost consemnată după o serie de întrevederi pe care le-am avut cu Shlomo Venezia la Roma, în perioada 13 aprilie – 21 mai 2006, cu sprijinul istoricului Marcello Pezzetti. Purtate în limba italiană, discuțiile au fost traduse și transcrise cât mai fidel cu putință față de versiunea originală și apoi revizuite de Shlomo Venezia, cu intenția de a nu denatura autenticitatea istorisirii sale.

Pentru că s-a aflat în centrul acestei mașinării de nimicit vieți omenești, Shlomo Venezia face parte din acea rară categorie a puținilor supraviețuitori în măsură să dea mărturie despre victimele „absolute", cele estompate în mulțimea de chipuri uitate care n-au fost salvate de hazard ori excepție.

Mărturia sa este mai mult decât un simplu memorial; este un document istoric care aruncă lumină asupra celei mai întunecate perioade din istoria omenirii.

Béatrice Prasquier

CAPITOLUL I

Viața în Grecia înaintea deportării

Mă numesc Shlomo Venezia, m-am născut la Salonic, în Grecia, la 29 decembrie 1923. Familia mea a fost forțată să părăsească Spania în momentul expulzării, dar, înainte de a se stabili în Grecia, strămoșii mei au trecut prin Italia. Din acest motiv port numele „Venezia". Pe atunci, evreii care proveneau din Spania nu aveau nume de familie. Se numeau, de pildă, Isaac fiul lui Solomon. Ajunși în Italia, și-au ales nume de familie corespunzătoare denumirii orașului în care se stabileau. De aceea, numeroase familii de evrei poartă nume de orașe. În cazul nostru, în acest fel ne-am putut păstra cetățenia italiană.

În familia noastră eram cinci copii, doi băieți și trei fete. Fratele meu mai mare, Maurice, avea cu doi ani și jumătate mai mult decât mine, urma Rașela, cu un an și două luni peste vârsta mea. Apoi ultimele două,

Marica, născută în 1930, și după ea, Marta, care s-a născut în 1933. În primii ani, familia mea locuia într-o casă modestă. Nu era mare, însă era mai bună decât barăcile din lemn în care locuiau cei mai mulți dintre evreii săraci din Salonic. Pe măsură ce familia s-a mărit, casa a devenit neîncăpătoare. Trebuie să fi avut cinci ani când ai mei au vândut-o și au construit alături, pe un teren care-i aparținea bunicului meu, o casă mai mare, cu două etaje. Tata era cam egocentric și a pus să-i fie scris numele cu cărămizi roșii pe aleea care ducea până la ușa casei. Etajul doi era închiriat unor familii de greci. Banii obținuți din chirie îl ajutau pe tata să plătească impozitele. Din nefericire, situația s-a schimbat odată cu moartea sa prematură. Cred că era prin 1934 sau 1935, iar tata lăsa în urma sa cinci orfani.

Așadar erați un copil. Cum ați trecut peste această dispariție?

Aveam unsprezece ani și eram la școală când a venit o verișoară de-a tatei să mă ducă să-l văd la spital. Fusese operat pentru o boală de ficat, însă nu se mai putea face nimic. De fapt, nici măcar n-am avut timp să-l văd. A murit înainte de a ajunge acolo. Din

senin, ne-am trezit singuri și lipsiți de posibilități. Tata avea o mică frizerie pe care i-o construise tatăl lui. În mod evident, după ce-a murit, eu nu l-am putut înlocui, fiind încă prea mic. Asistentul său a preluat atunci afacerea în schimbul unui mic procent pe care i l-a plătit săptămânal mamei. Era însă insuficient pentru a hrăni o familie cu cinci copii. Numai datorită ajutorului dat de cei patru frați ai mamei am putut pune mâncare pe masă în fiecare zi. Mă duceam la ei joia să-mi dea un sac cu legume, vinete, ceapă și altele asemenea, pe care le cultivau și pe care le puneau deoparte pentru sora lor. Ajutorul lor era indispensabil, însă insuficient, așa încât, la un an de la moartea tatei, am fost nevoit să abandonez școala și să-mi caut de lucru pentru a-mi susține financiar familia. Abia împlinisem doisprezece ani.

Dar fratele dumneavoastră mai mare ce făcea?

A fost trimis de Consulatul italian să-și continue studiile la Milano. Ca veteran din Primul Război Mondial și cetățean italian, tata beneficia de anumite avantaje. Cât despre noi, asta însemna o gură mai puțin de hrănit. După promulgarea legilor rasiale din Italia

din 1938, fratele meu a fost exclus de la Institutul Tehnic Marchioni din Milano și trimis înapoi în Grecia. Prin urmare, nici el nu și-a terminat școala.

Tata nu a cunoscut anii în care regimul fascist și-a arătat adevăratul chip. Era atât de mândru să fie italian trăitor în Grecia, încât n-a șovăit să poarte cămașa neagră a noului regim și să defileze cu mândrie ori de câte ori i s-a oferit ocazia. Nu înțelegea adevărata natură a fascismului, iar în ochii lui, Mussolini era socialist. Eram prea departe ca să poată vedea abuzurile regimului. Ca fost combatant, a participat la toate manifestațiile și paradele organizate de italieni. A fost singura lui distracție. Asta făcea impresie și îi conferea un soi de prestigiu în ochii celorlalți evrei din Salonic. Printre evreii veniți din Italia nu erau prea mulți cei care-și păstraseră naționalitatea italiană. Majoritatea se comportau asemenea tatei, vedeau realitățile de la distanță, fără să înțeleagă situația reală din metropolă.

Ați simțit că se făcea vreo diferență, la Salonic, între evreii de origine italiană și evreii greci?

Trebuie să fi fost cel mult trei sute de persoane de origine italiană din cele șaizeci și cinci de mii de evrei din oraș. Însă eram singurii care-și puteau trimite copiii să învețe la școala italiană. Prin comparație cu cei care frecventau în general școala evreiască, asta ne-a oferit anumite avantaje: totul era gratuit, primeam cărți, mâncam la cantină, ne dădeau ulei de ficat de cod... Purtam uniforme frumoase, cu avioane pentru băieți și rândunele pentru fete.

Pe atunci, fasciștii încercau să scoată în evidență prosperitatea italiană. Era simplă propagandă pentru celelalte țări, însă noi am profitat de pe urma ei. Astfel, aveam în fiecare sâmbătă la școală ceea ce se numea „sâmbăta fascistă" la care erau obligați să participe toți elevii. Eram mândru să iau parte la aceste parade, mă simțeam diferit de ceilalți, iar asta îmi plăcea. Chiar am fost de două ori în tabără de vară în Italia, cu *Balilla*[6], într-o vreme când practic nimeni nu mai putea călători. Apoi mai aveam și alte avantaje, fiindcă eram ajutați mult de Ambasada Italiei. De pildă, în anumite zile de sărbătoare, Consulatul distribuia încălțăminte și cărți italienilor cu resurse limitate. Pentru noi, aceste lucruri mărunte au contat enorm.

Trebuie spus că, la Salonic, comunitatea evreiască era împărțită în trei categorii: o parte infimă era foarte bogată, o mică parte se descurca la limită, însă marea majoritate a oamenilor plecau dimineața la muncă fără a ști dacă seara vor aduce acasă suficienți bani pentru a-și putea hrăni familiile. Mi-e greu să recunosc, dar la mine acasă nu puteam spune: „Mi-e foame, mă duc să mănânc" fiindcă nu aveam de niciunele. Nicio asemănare cu copiii din zilele noastre pe care trebuie să-i obligi să termine ce au în farfurie. Acolo, totul era limitat, toată lumea era nevoită să se descurce ca să găsească ceva de mâncare. Îmi amintesc de niște vecini care erau încă și mai săraci decât noi. Mama încerca mereu să-i ajute, chiar dacă noi înșine eram în nevoie. Asta spune totul despre sărăcia lucie care domnea în jurul nostru. Toate astea m-au călit și mi-au format caracterul. Sunt convins că lipsurile resimțite permanent fac oamenii mai puternici.

Cum era viața pentru evreii din Salonic?

Cred că erau cinci sau șase cartiere evreiești în oraș, toate foarte sărace. În general, purtau numărul tramvaiului care le deservea. Însă cel mai important cartier era Baron-Hirsch,

după numele unui donator bogat care ajutase comunitatea evreiască din Salonic. Peste nouăzeci la sută din cei care locuiau în cartier erau evrei. Noi stăteam în imediata proximitate a acestui cartier, însă îmi petreceam aproape tot timpul cu evreii. La noi, totul era cușer. Nu pentru că familia mea ar fi fost credincioasă ori practicantă, ci pentru că toate magazinele din cartier erau cușer. În special carnea, pe care o cumpăram în rarele ocazii când ne-o puteam permite. Vinerea mâncam carne cu fasole, felul cel mai sătios al săracilor. Dacă nu voiai să mănânci cușer, trebuia să-ți dorești mult asta, pentru că erai nevoit să cauți destul de departe de cartier. În schimb, la școală, mâncarea nu era cușer, dar n-am avut nicio problemă cu asta. Pentru noi, important era să avem ce mânca, să nu murim de foame.

În jurul nostru erau mulți evrei religioși. Însă probabil nu atât de mulți ca în sătulețele din Polonia unde toată lumea era efectiv practicantă. Când am făcut *bar mitzvah*[7], nu știam să citesc în ebraică, așa că am învățat totul pe de rost. Tata deja nu mai era, astfel că bunicul a fost cel care m-a dus la sinagogă. Începând din acea zi, de fiecare dată când rămâneam peste noapte să dorm la el, mă

trezea în zori să facem împreună rugăciunea de dimineață. Ca orice copil de treisprezece ani, care preferă să doarmă liniștit, mă întorceam mormăind pe partea cealaltă încercând să scap.

Cum erau relațiile dintre evrei și neevrei?

Nu au existat probleme în mod deosebit. Chiar dacă majoritatea prietenilor mei erau evrei, mă vedeam și cu creștini. Se întâmpla uneori să apară și încăierări, când unii băieți din vecinătate veneau în cartierul evreiesc să ne provoace și să se bată cu evreii. Numai că era vorba de bătăi între puștani. Nu cred că se poate vorbi de antisemitism în acest caz. Îmi amintesc de o întâmplare care a fost cât pe ce să sfârșească prost pentru mine. Cred că aveam doisprezece sau treisprezece ani. Pe atunci, obișnuiam să ieșim sâmbătă seara să privim și să cunoaștem fete din alte cartiere. Numai că băieții deveneau iute geloși și căutau să ne alunge de pe teritoriul lor. Odată, ne-am pomenit, eu și cei patru sau cinci prieteni cu care eram, în fața unei găști din alt cartier. Amicii mei au făcut stânga-mprejur și au luat-o la goană, eu, fără să-mi dau seama de pericol, am continuat să merg înainte. Văzând cât erau de furioși, m-am

prefăcut că șchiopătez. Când au trecut pe lângă mine, mi-au spus: „Te lăsăm în pace doar fiindcă ești beteag, altfel..." Am mai făcut astfel câțiva pași, după care am rupt-o la fugă. Sunt lucruri pe care toți copiii le fac.

Dar nu ați simțit o ostilitate deosebită față de evrei...

Singurele momente când simțeai o tensiune dezagreabilă era de Paștele ortodox. În cinematografe puteau fi vizionate atunci filmulețe care hrăneau antisemitismul, fiindcă susțineau că evreii ucid copii creștini pentru a face pască[8] din sângele lor. Acestea erau momentele cele mai grele, însă nu-mi amintesc să fi degenerat vreodată în violențe. În schimb, am simțit cât de greu e să fii evreu când s-a schimbat guvernul și a venit la putere un guvern fascist. Atunci, evreii au fost primii care au avut probleme. Chiar și când ceilalți băieți veneau să caute cearta cu lumânarea, evreii erau mereu arătați cu degetul ca fiind vinovați. Dar altfel eram atât de departe de mersul treburilor în lume, încât puțini știam ce se petrece între timp în Germania. De fapt, până la final, nimeni nu și-ar fi putut măcar închipui. Înțelegeți, nu aveam telefon, radio, nu aveam nimic în afara

celor două taxiuri din oraș. Unul dintre șoferi era evreu și, când treceam pe lângă mașina lui, auzeam pe cineva vorbind foarte ciudat. Era radioul. Din curiozitate, voiam să știm cum e făcut acest aparat. Însă, în ceea ce mă privește, eram prea mic ca să mă intereseze și ce se spunea la radio.

Prin urmare, la doisprezece ani, ați fost obligat să vă descurcați singur și să renunțați la școală pentru a munci...

Așa e, nu aveam niciun sprijin din exterior care să mă încurajeze și să mă ajute să învăț. Mama, deși născută în Grecia, nici măcar nu vorbea greaca, pentru că părinții ei, asemenea multor evrei, nu voiau ca fiicele lor să aibă de-a face cu neevrei. Limba pe care am vorbit-o mereu acasă a fost ladino, dialectul iudeo-spaniol. Însă cu prietenii mei, pe stradă, am vorbit mereu în greacă. Vorbeam perfect, fără accentul și intonația specifice evreilor din Salonic. Tot ce știam, învățasem pe stradă. N-am fost la școala evreiască, abia dacă am apucat să învăț la școala italiană. Nu-l mai aveam pe tata alături să mă învețe lucruri de viață, iar mama s-a mulțumit să-mi dea câteva sfaturi practice. Familiile sărace nu

erau preocupate de educație, ci doar cum să pună mâncare pe masă. Și așa am crescut, din aer.

La doisprezece ani, am trecut prin diverse slujbe mărunte. Acceptam orice se ivea, doar să aduc ceva bani acasă și s-o ajut pe mama. De pildă, am muncit câteva luni într-o făbricuță care producea oglinzi. Eram încă mic de statură și-atunci m-au pus să lucrez la presă, adică fixam oglinda pe mâner. Apoi, am lucrat în uzina tatălui unui prieten, un italian care nu era evreu. Producea termosifoane. Am mai muncit într-o fabrică de paturi care era nu departe de casă. Făceam tot felul de mici comisioane, duceam ceva într-o parte, căutam altceva... nu cine știe ce, însă pentru mama acești bani contau.

Fratele meu era încă în Italia, și nici mama, nici surorile mele nu munceau. Mama se căsătorise de tânără și viața nu-i făcuse prea multe cadouri, în afara noastră, a copiilor. S-a consacrat total familiei și făcea tot ce-i stătea în puteri pentru noi. Îmi amintesc că singura ei distracție, când eram mici, era să iasă duminica seara la cină. Părinții ne duceau într-un local modest unde se vindeau bere și brânzeturi. Se așezau la o masă, comandau o bere sau două, iar chelnerul le aducea și

puțină brânză. N-aveau pic de liniște din cauză că le ceream încontinuu câte o bucățică. În cele din urmă, mamei nu-i mai rămânea nimic. Am păstrat aceste amintiri, chiar dacă mă întristează. M-am gândit de atâtea ori ce-aș fi putut face s-o ajut pe mama. Am iubit-o atât de mult și știu că și ea a avut o afecțiune specială pentru mine. Se numea Doudoun Angel Venezia. Știu toate sacrificiile pe care le-a făcut pentru noi, m-am străduit s-o ajut pe cât mi-a stat în putință, însă mi-ar fi plăcut să fac mai mult.

Dar eram încă mic și voiam, la rândul meu, să profit de viață. De pildă, am încercat să pun deoparte câțiva bănuți, să pot închiria o bicicletă. Îmi plăcea enorm să merg cu bicicleta. În cele din urmă, m-am descurcat de unul singur. Fiindcă n-aveam cu ce să cumpăr o bicicletă, am făcut ce-am făcut și am meșterit o trotinetă. Am folosit o scândură lungă, o altă bucată de lemn pe post de ghidon, două roți găsite pe-acolo pe undeva și mi-am bătut capul să inventez un sistem care să răsucească ghidonul. Până la urmă am reușit, doar că, înainte să mă pot da cu trotineta, trebuia să merg pe jos două-trei sute de metri până să ajung la un drum practicabil. Trotineta asta mi-a adus prima

mare dezamăgire de copil. În prima zi în care am ieșit s-o încerc, eram mândru și foarte fericit. O duceam pe umeri și am trecut pe lângă o căruță oprită. Era un drum desfundat, iar calul nu reușea să scoată căruța din noroi. Când m-a văzut trecând, căruțașul mi-a smuls trotineta fără să mi-o ceară și cu ea a început să lovească brutal calul care, speriat, s-a eliberat din noroiul în care se afundase. Iar trotineta mea a rămas pe jos, făcută zob. Ce altceva puteam face decât să plâng. Mi-a smuls-o, a rupt-o, calul a ieșit din mocirlă, iar eu am rămas în noroi. Vă puteți închipui dezamăgirea unui copil care și-a folosit toată energia să-și construiască o jucărie. A fost o lecție de viață.

Situația s-a schimbat la întoarcerea fratelui dumneavoastră din Italia?

S-a întors în 1938, după promulgarea legilor care le interziceau evreilor să meargă la școală în Italia. Lucrurile nu s-au schimbat prea mult acasă. I-am purtat puțin pică fiindcă, în loc să se gândească la familie, nu-i păsa decât de el și pleca mereu după distracții... Cred că era supărat pe mama că-l trimisese atât de departe de casă. Noi doi nu eram foarte apropiați: el avea gașca lui, eu pe

a mea. Cu sora mea, deși e mai mare decât mine, eu sunt cel care a jucat rolul fratelui mai mare, protector. Îmi amintesc că într-o zi i-am rupt o bluză pe care și-o cususe singură, fiindcă mi s-a părut că e prea decoltată...

Războiul se profila la orizont. Cum au reacționat cei din anturajul dumneavoastră și cum ați perceput începutul conflictului?

Nu am înțeles prea bine ce se întâmplă. Capii comunității se întâlneau să vorbească despre asta. Erau îngrijorați și căutau în Tora, încercând să găsească o interpretare a evenimentelor. Însă pentru noi, războiul era departe, auzisem vorbindu-se câte ceva despre Germania. Tot ce știam era că regimul german îi condamna pe evrei. Eram atât de înfometați și aveam atâtea probleme în existența noastră, încât nu ne rămânea timp să ne preocupăm de viitor. Aceasta e explicația pentru ușurința cu care, mai târziu, germanii au reușit să-i deporteze pe evreii din Grecia. I-au convins că le vor da locuințe în funcție de mărimea fiecărei familii și că bărbații vor merge să muncească, în timp ce femeile vor sta acasă. Eram naivi și ignoram complet evenimentele politice. Apoi, presupun că oamenii au crezut că nemții sunt oameni corecți și onești. Ori de câte ori

cumpărai ceva „made in Germany“, funcționa bine, mergea precis. Iar oamenii au crezut toate promisiunile care li s-au făcut. Când lor, care n-aveau ce mânca, vine cineva și le promite locuințe în schimbul muncii, nimic nu li se pare dramatic...

Pentru noi, războiul a început cu adevărat odată cu invadarea Albaniei de către Italia, în octombrie 1940.[9] Chiar înainte de a intra în Grecia, armata italiană a bombardat orașul Salonic. Bombele au incendiat case și au înspăimântat populația. Când Italia a declarat război, poliția greacă a venit imediat să-i aresteze pe bărbații de naționalitate italiană. Nu eram încă major, așa că pe mine m-au lăsat în pace, însă l-au luat pe fratele meu, Maurice. Un polițist pe care-l cunoșteam mi-a spus că pot rămâne acasă pentru moment, dar m-a avertizat să am grijă să nu am prin buzunare obiecte care mi-ar fi putut crea necazuri. Pe moment, n-am înțeles ce voia să spună, însă realitatea este că dacă găseau asupra ta o oglindă puteai fi acuzat că cine știe ce le semnalizezi avioanelor.

Așadar, l-au ridicat pe fratele meu, însă nu doar pe el, ci pe toți italienii, evrei sau nu, și i-au dus într-o clădire mare din centrul orașului. Nu era propriu-zis o închisoare, însă

nimeni nu putea ieși de acolo. Problema este că italienii au bombardat exact această zonă. Printr-un mare noroc, au scăpat cu viață. Atunci au fost transferați undeva în apropiere de Atena și au fost eliberați abia după venirea italienilor. Vărul meu, Dario Gabbai, care se afla printre ei, împreună cu fratele și cu tatăl lui, mi-a povestit că un evreu destul de bogat plătise pentru ca evreii italieni să poată sta la hotel sub supraveghere. Cel puțin puteau mânca mai bine decât acasă.

Cât despre mine, în tot acest timp, mă urcam în fiecare zi pe acoperișul unei case ocupate de soldați din armata greacă. Știam că, în fiecare zi, la aceeași oră, venea un camion cu alimente ce le erau distribuite soldaților. Ne împrieteniserăm și cum nu bănuiau că aș avea naționalitate italiană, îmi dădeau și mie să mănânc. Nu făceam nimic, dar cel puțin aveam ce mânca. Situația a durat trei luni: italienii avansau, apoi erau respinși de armata greacă ce avansa la rândul ei și apoi era respinsă. În cele din urmă, germanii au intrat în Grecia prin nord, ca să-i ajute pe aliații lor italieni. Spre nenorocirea noastră, Salonic era principalul oraș din nordul Greciei și a fost imediat ocupat de nemți. Dacă, în loc să bombardeze orașele,

italienii ar fi bombardat podurile și locurile strategice, probabil c-ar fi reușit să pătrundă cu ușurință în oraș, deoarece Grecia nu avea o armată puternică. În schimb, germanii au fost cei care au invadat Grecia, fără nicio dificultate.

În ziua în care au intrat trupele germane în Salonic, noi ne aflam deja într-un refugiu situat sub niște clădiri mari, în apropierea portului și a depozitelor de mărfuri. Casa noastră se afla chiar lângă gară și, cum cartierul era în pericol de a fi bombardat, ne-am apropiat de zona unde locuiau unchii mei. Ca de obicei, eu eram în căutare de ceva de-ale gurii. Am văzut că oamenii se întorceau din port încărcați de provizii. Își luau singuri, ca să nu le rămână nimic nemților. Atunci m-am dus și eu și am luat un butoi cu ulei pe care l-am rostogolit spre locul unde se refugiase familia mea. Pe drum, un cârciumar m-a oprit și m-a întrebat dacă nu vreau să i-l vând. M-am gândit că l-aș putea vinde și apoi să mă-ntorc iute la depozit și să iau încă unul. Am negociat și mi-a dat pe loc un teanc frumușel de bancnote. I-am lăsat uleiul și m-am întors în port unde nu mai erau de niciunele. M-am dus la mama și i-am povestit tot. „Ce-ai

făcut?" a exclamat ea. „Cu uleiul ăla am fi putut face ceva, pe când banii nu mai valorează nimic." M-am dus cu ea la cârciumar. Mama l-a implorat, iar el a acceptat în cele din urmă să-mi dea jumătate din uleiul pe care i-l vândusem.

Altă dată, am avut mai mult noroc. Am descoperit un cuptor unde se făceau plăcinte și am reușit să iau câteva, fiindcă știam toate cotloanele din interiorul depozitului. Toată lumea a vrut să le cumpere de la mine și atunci am început să le vând, după care m-am întors în locul unde le găsisem. Între timp, niște oameni închiseseră ușa, numai că am zărit o mică deschizătură prin care m-am putut strecura înăuntru. Am luat tot ce se putea lua și m-am întors acasă și cu plăcinte, și cu bani.

Odată cu sosirea nemților, situația s-a înrăutățit. Era tot mai greu să găsim ceva de mâncare. Ca italieni, noi primeam mai multe ajutoare decât ceilalți evrei. Nu erau prea mulți soldați italieni, orașul fiind ocupat de nemți, însă am reușit să mă împrietenesc cu unii dintre ei, ceea ce mi-a permis să găsesc mai ușor ceva de mâncare. Totodată, Consulatul italian ne-a ajutat în continuare distribuindu-ne o dată pe săptămână

alimente sub formă de conserve, paste și parmezan. Eram șase suflete acasă, așa că aveam multe de cărat. Mă duceam cu un cărucior la locul în care se împărțeau alimentele. În drum spre casă, în loc să merg pe traseul obișnuit, un drum în stare bună, am preferat s-o iau pe o scurtătură, un drum mai puțin practicabil, dar mai rapid. Odată, m-a oprit un polițist grec care mi-a spus:

— Hei, tu de colo! De unde ai luat astea?

— Le-am primit. Sunt italian. Am dreptul.

— Nu, nu te cred. Urmează-mă la secția de poliție.

— De ce? N-am furat nimic, astea îmi revin de drept! Vă rog, lăsați-mă să mă duc acasă!

Mi-am dat seama că singurul lucru care-l interesa era să-și primească partea. Așa că l-am rugat să mă conducă și i-am promis că în schimb o să-i dau o bucată din parmezan. A acceptat imediat și m-a escortat până acasă. Acest incident nefericit m-a scutit să dau peste un alt polițist care mi-ar fi cerut probabil același lucru. L-am întâlnit săptămână de săptămână, iar scenariul s-a repetat de fiecare dată. În orice caz, dacă prima oară aș fi luat-o pe traseul ocolit, probabil m-ar fi oprit alții. Măcar el m-a protejat.

Dar, din moment ce aceste ajutoare nu erau de-ajuns, am început să fac trafic și schimb de marfă pe piața neagră. În general, îmi petreceam ziua cu ceilalți, așteptând în gară să treacă trenurile militare. Soldații italieni și germani coborau un moment în gara din Salonic și cumpărau de la noi sau ne vindeau ce puteau, țigări sau medicamente împotriva malariei pe care ne duceam să le vindem la țară primind în schimb cartofi sau făină cu care să facem pâine. Trebuia să luăm trenul și să mergem destul de departe, dacă voiam să găsim ceva la schimb. Ca să nu plătesc biletul de tren, mă agățam de partea din spate a vagonului, chiar și când era frig. A fost greu, însă eram tânăr și sănătos.

O dată, pe când așteptam sprijiniți cu spatele de un zid, a venit un polițist grec și ne-a dus pe toți la comisariat. Toți eram evrei. Ne-a pus să intrăm pe rând în biroul lui, ca să ne interogheze. Eu eram ultimul și mi-am dat repede seama că polițistul îi obligase pe cei dinaintea mea să deschidă mâna și-i bătuse la palmă cu o rangă până le dăduse sângele. Când mi-a venit rândul să intru în birou, i-am spus:

— Pe mine nu mă poți atinge. Sunt italian!

— Ce-mi pasă că ești italian! Deschide mâna! mi-a ordonat el.

Însă fratele meu, care nu era cu mine în momentul arestării, aflase că sunt la comisariat și a dat fuga să-l anunțe pe un soldat italian care ne știa bine. Acest soldat a intrat furios în birou, l-a înșfăcat pe polițist de guler și i-a spus țipând:

— E italian, ai grijă să nu te atingi de-un singur fir de păr de-al lui!

Să fii evreu era deci mai puțin important decât să ai naționalitate italiană?

Da, am fost protejați cât timp au rămas italienii în Grecia. Chiar dacă eram evreu, în perioada respectivă eram, înainte de toate, italian. Iar asta m-a apărat, chiar și de nemți. Fiindcă au început imediat să-i persecute pe evrei. Când aveau nevoie de oameni care să muncească pentru ei, închideau cartierul și prindeau pe oricine încerca să scape fugind. Apoi făceau trierea și nu-i opreau decât pe evrei. Strângeau în Piața Elefteria (Piața Libertății) vreo patruzeci de bărbați evrei care aveau între optsprezece și patruzeci și cinci de ani. Ca să-i umilească, îi puneau să facă ceea ce ei numeau în zeflemea „gimnastică". Grecii asistau la spectacol și se

amuzau să-i vadă pe evrei forțați să facă mișcările alea ridicole. Adeseori, după astfel de momente umilitoare, bărbații erau trimiși la muncă forțată, în locuri năpădite de malarie. Munceau acolo o lună-două, iar când se întorceau, slăbiți și bolnavi, erau mai mult morți decât vii.

Mi s-a întâmplat să mă aflu în cartier când a avut loc o astfel de razie. Era înainte să închidă cartierul Baron Hirsch. Cunoșteam destul de bine toate străduțele încât să pot scăpa. Chiar dacă eram italian și teoretic protejat, era mai bine să nu cad în mâinile lor.

Iar apoi, într-o zi, după vizita la Salonic a unui ofițer SS de rang înalt, s-a dat ordin să fie închis cartierul Baron Hirsch, iar de jur-împrejur a fost pus gard de sârmă ghimpată. Închiderea definitivă a cartierului s-a petrecut spre sfârșitul anului 1942 sau începutul lui 1943. Primele deportări au început trei luni mai târziu.[10]

De altfel, îmi amintesc că un neamț care lucra în biroul Gestapoului a încercat să-i avertizeze pe evrei. Se împrietenise cu câțiva dintre conducătorii comunității și le transmitea informații. Acest german a dispărut peste noapte. Presupun că a fost denunțat de agenți de contraspionaj...

Care era situația în ghetou?

Noi nu foloseam cuvântul ghetou, spuneam pur și simplu „Baron-Hirsch". Numai că semăna cu un ghetou, având o poartă de ieșire care dădea spre gară și, în partea opusă a cartierului, o poartă de intrare, păzită. Curând, cartierul a devenit un loc de trecere înaintea deportărilor.

Cei care locuiau deja acolo au fost încercuiți și îngrădiți cu sârmă ghimpată. După cum am spus, eu locuiam chiar în afara cartierului și eram apărat de cetățenia mea italiană. Nu purtam steaua galbenă pe care le-o impuseseră evreilor înainte de închiderea cartierului. Iar pe documentul primit de la Consulat, în care scria că sunt cetățean italian, nu apărea nicio mențiune că aș fi evreu. În acest document figuram cu numele de „Salomone" și nu „Shlomo". În felul acesta, am putut rămâne în partea greacă, să-mi ajut prietenii care s-au pomenit închiși în cartier. N-aveau nimic ce să mănânce și îmi dădeau întâlnire într-un colț izolat unde-mi azvârleau bani peste gard, să mă duc să le cumpăr mâncarea de care aveau nevoie. Dar n-am făcut asta decât cu oamenii pe care-i cunoșteam. Situația n-a durat mai mult de o

săptămână, fiindcă au fost deportați foarte curând și înlocuiți cu alți evrei pe care nu-i cunoșteam.

N-am avut șansa să-mi văd unchii și verii înainte de a fi deportați. Nici măcar n-am știut când au plecat. Și bunica mea paternă a fost deportată, cu toate că avea naționalitate italiană, ca tata. Numai că ea locuia în interiorul cartierului și, în pofida tuturor eforturilor noastre și a demersurilor pe care le-a făcut Maurice s-o scoată de acolo, a fost imposibil s-o salvăm. Baron-Hirsch devenise un lagăr de tranzit; dura doar cât să pregătească totul pentru următoarea deportare, apoi nemții umpleau din nou trenurile. Numai că suferința începea deja de acolo.

În zece zile, toți cei care locuiau în cartierul Baron-Hirsch au fost deportați, apoi au lărgit cercul raziilor arestând evrei din alte cartiere pe care-i aduceau în Baron-Hirsch, în locul celor dispăruți. Oamenii nu petreceau acolo mai mult de o noapte-două, apoi erau deportați, dimineața devreme. Am citit pe panourile expuse la Muzeul din Auschwitz că în cursul acestor prime zece zile au fost deportate la Auschwitz peste zece mii de persoane.[11]

Populația greacă a asistat la aceste razii?

Nu, pentru că erau organizate dimineața foarte devreme, când încă nu era nimeni pe străzi. Orarul a fost ales dinadins, astfel încât totul să fie făcut discret, să nu existe martori. Eu însumi n-am văzut nimic.

După ce nemții au terminat deportarea tuturor evreilor greci, au vrut să se ocupe de familiile italiene de evrei. Consulul Guelfo Zamboni a intervenit încă o dată în sprijinul nostru. Știu că, după război, a primit medalia „Drept între popoare" de la Institutul Yad Vashem, pentru a fi salvat de la moarte numeroși evrei; și nu doar italieni[12]; le-a procurat evreilor greci documente de identitate false spre a fi protejați la fel ca evreii italieni. Însă, de această dată, i-a chemat la el pe capii familiilor de evrei italieni. Fratele meu s-a dus acolo în locul tatei. Consulul i-a anunțat că nemții intenționau să ne deporteze, dar că Italia nu le va permite s-o facă. Ne-a dat de ales între a fi transferați la Atena, care se afla încă sub administrație italiană, sau a fi trimiși cu vaporul în Sicilia. Cum printre evreii italieni care s-au aflat acolo unii aveau afaceri, companii sau fabrici în Grecia, au preferat să

rămână cât mai aproape, pentru a le putea supraveghea. Prin urmare, au decis, în numele tuturor, să mergem la Atena. Din nefericire, în acest fel au ales moartea, pentru ei, și pentru noi.

Cum a fost organizat transferul la Atena?

Era în luna iulie. Am plecat de acasă luând cu noi saltele și tot ce pregătise sora mea pentru nuntă. Logodnicul ei nefiind italian, fusese deportat încă din 1943 cu întreaga lui familie.

Italienii ne organizaseră plecarea cu trenul în direcția Atena, sub escorta militarilor italieni care primiseră ordin să nu le permită nemților să urce în tren. Se pare că acest transport a fost motiv de conflict între cei doi aliați, numai că italienii considerau că e vorba de o problemă care-i privea doar pe ei. Ne-a luat două zile să ajungem la destinație, fiindcă germanii au încercat în felurite chipuri să ne îngreuneze călătoria de la Salonic la Atena. Au recurs la diverse stratageme, de pildă au obligat trenul să oprească încontinuu pentru a da prioritate altor convoaie, sau ne-au lăsat ore întregi să staționăm pe linii secundare. Încă din perioada respectivă nemții nu se mai înțelegeau la fel de bine cu italienii.

Pretindeau că pot controla totul, mai ales în ceea ce-i privea pe evrei. Soldații italieni i-au dat o armă fratelui meu pentru a ne putea apăra, dacă ar fi apărut probleme. Pe drum, trenul a trecut prin zone contaminate de paludism, unde trudeau ultimii evrei rechiziționați la muncă forțată. Conductorul trenului, în înțelegere cu soldații italieni, a încetinit spre a le permite oamenilor să se agațe de tren și să fugă cu noi. Așa a urcat în vagonul nostru un tânăr care a rămas la Atena sub protecție italiană.

Când am ajuns în cele din urmă la Atena, ne-au instalat într-o școală. Cei care au avut resurse și-au închiriat un apartament. În școală am rămas cam douăzeci de familii. Curând au reapărut problemele legate de hrană. Cum nu munceam, trebuia să găsim un mijloc de a ne procura ceva de mâncare, deoarece Consulatul italian nu ne mai distribuia decât o singură masă pe zi, iar ajutorul lor s-a sfârșit inevitabil la 8 septembrie 1943, odată cu capitularea Italiei și ruperea alianței cu Germania.

Cum la Atena nu exista o piață neagră, trebuia să mă descurc altfel. Vârstnicii care se aflau cu noi în școală nu-și puteau vinde singuri lucrurile, așa că mi le încredințau mie

să le duc la talcioc. Majoritatea aveau costume tradiționale foarte frumoase, cusute cu fir de aur, haine ce se purtau în zile de sărbătoare. Erau veșminte foarte scumpe, însă trebuiau vândute fie și numai pe doi bănuți. Aveam mare nevoie de hrană... Luam ce-mi dădeau acești oameni, ei îmi spuneau cât sperau să primească în schimb, ne puneam de acord și, dacă reușeam să vând mai scump, păstram diferența ca să-mi hrănesc familia. Am înțeles repede că, pentru a putea vinde acest soi de vestimentație, cel mai bine era să mă duc la casele de toleranță. Femeile alea erau pline de bani, fiindcă nu duceau lipsă de muncă. Și nici nu se uitau la cât cheltuiesc, dacă le plăceau hainele. Le spuneai că fac douăzeci, plăteau douăzeci fără să crâcnească. Pentru alte lucruri însă trebuia mers la piața de vechituri. Acolo am vândut cele mai multe dintre lucrurile pe care sora mea și le pregătise ca zestre.

Cum s-au desfășurat lucrurile după 8 septembrie 1943?

Zvonul că Italia ceruse armistițiul s-a răspândit imediat. Din câte știam, la Atena erau câteva mii de soldați italieni, cantonați în cazărmi și în alte locuri. Avusesem ocazia

să-i cunosc pe câțiva dintre ei. Când nemții au preluat controlul total, mulți soldați au refuzat să se întoarcă să doarmă în cazarmă, de teamă să nu fie luați prizonieri de germani. În perioada respectivă, mă aflam deja în legătură cu rezistența greacă și cunoșteam câteva familii din oraș. Am încercat să plasez soldați în familii pentru a nu fi obligați să se întoarcă în cazarmă. Am ajutat astfel vreo șapte sau opt militari. Am aflat ulterior că unul dintre ei s-a căsătorit cu fata din familia în care îl ajutasem să se ascundă. Între timp, am vrut să-mi pun propria familie la adăpost. Cum rămăsesem fără protecția italiană, nu încăpea nicio îndoială că, mai devreme sau mai târziu, urma să ne vină și nouă rândul să fim deportați.

Nemții au început prin a pune la punct problema soldaților italieni. Le-au spus că, dacă vor să continue să lupte în război alături de forțele germane, trebuie să meargă la un birou și să se înscrie. Dacă, dimpotrivă, vor să se întoarcă acasă, trebuie să se adreseze unui alt birou. Majoritatea au refuzat să continue lupta alături de nemți și s-au dus să se înscrie la biroul indicat. După câteva zile, li s-a spus că, pentru a pleca acasă, trebuie să se prezinte

într-o anume zi, într-un loc stabilit. A fost o capcană, fiindcă toți au fost încărcați în vagoane asemenea celor folosite pentru deportarea evreilor. Ulterior am aflat c-au fost trimiși la muncă forțată în uzine din Germania.

În contextul dat, cum ați reușit să intrați în legătură cu Rezistența?

Împreună cu fratele meu am ajuns să cunoaștem și să frecventăm oameni din cartier. Când ne-am dat seama că lucrurile nu aveau cum să se aranjeze bine pentru noi și că mai mult ca sigur urma să fim curând deportați, ne-am gândit să ne alăturăm Rezistenței. Voiam să le punem la adăpost pe mama și pe surorile noastre trimițându-le în munți. Problema e că luptătorii greci din Rezistență știau că suntem italieni și nu prea aveau încredere în noi. Ne-au spus că nu mai au nevoie de oameni în unitățile lor de partizani și că, dacă vrem să ne facem utili, trebuie să rămânem în oraș pentru a ajuta la organizarea sabotajelor și transmiterea clandestină de informații.

Așa am început să facem mici acțiuni de sabotaj. În general, lucrurile se petreceau seara, fiindcă nu se putea face nimic în cursul

zilei, din cauza numeroșilor denunțători, spioni, militari greci care colaborau cu nemții. Așa că plecam noaptea, în grupuri mici. Eram repartizați pe cartiere. Strecuram pe sub uși fluturași în care spuneam că vom trece a doua zi pentru a le cere să ne dea ceva sub formă de ajutor. În general, oamenii ne-au ajutat, cu toate că și pentru ei era periculos. Așa am devenit *andartis*[13].

Într-un final, partizanii au găsit un loc în munți unde să le ascundă pe mama și pe surorile mele. Eu și fratele meu trebuia să rămânem în oraș, la o familie. Numai că femeia care urma să ne ascundă a fost denunțată înaintea sosirii noastre. Mama a stat o vreme ascunsă în sat cu surorile mele, dar cum nu vorbea greaca, a ales să se întoarcă la școală ca să fie mai aproape de noi.

Germanii n-au încercat să-i strângă pe evrei imediat după ce-au intrat în Atena?

Nu. În primele luni, n-am simțit nimic. Auzeam vorbindu-se de înfrângerile militare ale Germaniei și oamenii erau convinși că nu se vor mai obosi să-i deporteze pe evreii din Atena, în condițiile în care păreau să aibă cu totul alte urgențe. În ianuarie sau februarie

1944, le-au impus tuturor bărbaților evrei să se prezinte la sinagogă în fiecare vineri și să semneze în condica aflată într-un birou. Mă duceam împreună cu fratele meu, cu o valijoară în mână, pregătiți să fugim la cel mai mic semnal de alarmă. Într-o vineri, spre sfârșitul lunii martie 1944, am făcut însă greșeala să ne prezentăm dimineața devreme. În ziua respectivă, în loc să ne lase să plecăm după ce semnaserăm, ne-au obligat să intrăm în sala principală a templului, iar conducătorii sinagogii ne-au rugat să rămânem acolo, alături de alte persoane care veniseră să semneze. Chipurile, trebuia să așteptăm sosirea unui ofițer german. În realitate, era un simplu pretext inventat de nemți, menit să ne introducă fără scandal în sala mare. Pe măsură ce oamenii veneau să semneze, erau trimiși în sinagogă. Spre amiază, văzând că oamenii continuă să sosească, ne-am dat seama că eram prinși în capcană. Ferestrele erau prea înalte ca să putem vedea ce se petrece afară, așa că m-am suit pe umerii altor băieți. Așa am văzut că afară se aflau câteva camioane și mai mulți soldați nemți înarmați cu mitraliere și însoțiți de câini. Am anunțat pe toată lumea că suntem încercuiți și că, dacă nu găsim o cale

de scăpare, dacă n-o să ieșim de-acolo cât mai iute, nemții o să ne deporteze. Majoritatea celor aflați în sinagogă erau evrei din Atena și din împrejurimi. Spre deosebire de noi, evreii din Salonic, ei nu asistaseră la deportări și nu știau de ce sunt capabili nemții. Prin urmare, au preferat să nu facă nimic, convinși că vom fi uciși dacă încercăm să ieșim înainte de sosirea ofițerului. Spre ora două după-amiaza, ofițerul încă nu venise. În schimb, afară totul era deja pregătit. Ne-au ordonat să ieșim. Ne-am pomenit în fața camioanelor și a soldaților înarmați care ne încercuiau. Urlau la noi: *Los! Los!*[14] așa că a trebuit să urcăm în camioane. Nu-mi amintesc să fi fost oameni în jur care să fi asistat la scenă, deși cred că au fost totuși câțiva, dar probabil n-au fost lăsați să se apropie prea mult.

Camioanele ne-au dus la marea închisoare Haïdari[15]. Cred că eram în jur de o sută cincizeci de persoane. Nu era loc pentru noi toți în clădirea principală, de aceea ne-au instalat în spațiul dușurilor, aflat în curtea închisorii. Acolo nu era nimic, nici paturi, nici saltele, doar cimentul de pe jos și dușurile de deasupra capetelor noastre. Înghesuiți unii în alții, abia dacă aveam loc să

ne întindem. A fost cumplit de greu. Din curte se auzeau constant focuri de armă – erau executați sumar prizonierii politici. Clădirea se găsea în apropierea gardurilor cu sârmă ghimpată și eram păziți de soldați îmbrăcați într-o uniformă pe care n-o cunoșteam, dar care semăna cu uniforma militarilor italieni. Eu, prostul de mine, m-am adresat unuia dintre soldații care stăteau de pază spunându-i: „Sunt italian! Credeți că aș putea scăpa?” Bineînțeles, și-a îndreptat imediat pușca spre mine, așa că m-am retras și, ridicând mâinile, i-am spus: „Las-o baltă, n-am zis nimic!”. Era un fascist italian din milițiile care colaborau cu nemții. Într-un fel, mi-a salvat viața; mi-a spus că, dacă încerc să fug, o să fiu ucis pe loc, fiindcă erau soldați germani peste tot, postați în turnuri de pază din douăzeci în douăzeci de metri.

Credeați sincer că puteți evada?

Da, tot timpul am crezut asta, știind cum fusese la Salonic. Dacă ne-ar fi ascultat la sinagogă când am vrut să le explicăm ce făcuseră nemții în Salonic, munca forțată, ghetoul și deportările, poate c-am fi putut forța ieșirea, în loc să așteptăm până nu s-a mai putut face nimic. Am fi putut, ar fi

trebuit să încercăm să fugim. Unii dintre noi ar fi fost cu siguranță uciși, însă oricum se îndreptau cu toții spre moarte. Oamenii au sperat că, făcând ceea ce li se cere, vor fi cruțați. A fost exact pe dos.

Cine era cu dumneavoastră?

Fratele și verii mei, Dario și Yakob Gabbai. Yakob era căsătorit și era cu doisprezece ani mai mare decât fratele lui, Dario, care avea douăzeci și unu sau douăzeci și doi de ani.

În afara valijoarei, mai aveam la mine cinci bănuți de aur pe care mi-i încredințase mama. Îi dăduse și lui Maurice cinci monede, numai că el s-a grăbit să cheltuiască acești bani. Mama luase aceste zece monede împreună cu bijuteriile pe care frații și părinții ei i le încredințaseră spre păstrare înainte de a fi deportați. A refuzat mereu, categoric, să ia ceva din acel plic pe care i-l lăsaseră în grijă, convinsă fiind că frații ei se vor întoarce și vor avea nevoie de bani pentru a-și reface viața. Alții în locul ei poate că s-ar fi folosit de acei bani ca să fugă, însă mama era prea cinstită și ne repeta întruna: „Vai de cel ce se atinge de banii ăștia!”. Văzând că situația se înrăutățește, s-a resemnat să ia de-acolo câțiva bănuți de aur și să ni-i dea, în caz

că viața ne-ar fi fost pusă în pericol. Puțin a lipsit să pierd la Haïdari cele cinci monede pe care le păstrasem cu sfințenie...

Într-adevăr, a doua zi după ce am ajuns la închisoare, au sosit nemții și, în urlete și lovituri, ne-au scos cu forța în curte unde ne-au aliniat cinci câte cinci. După ce-au recuperat ce-i interesa din sala rămasă goală, s-au postat în fața noastră și ne-au obligat să intrăm câte cinci, ordonându-ne să ne dezbrăcăm complet pentru a ne percheziționa și a-și însuși tot ce puteau lua de la noi. Cei care refuzau să le dea imediat obiectele de valoare pe care le aveau asupra lor erau bătuți cu bestialitate.

În astfel situații, obișnuiam să mă plasez mereu printre ultimii, ca să am timp să înțeleg ce se petrece. Deodată, când aproape jumătate dintre cei prezenți trecuseră de inspecție, am auzit urlete venind din interior. Nemții băteau fără milă un băiat căruia îi găsiseră un bănuț din aur ascuns într-un pantof.

În afara celor cinci monede de aur, mai aveam la mine și un ceas Doxa pe care-l cumpărasem de ocazie de la un neamț, plătindu-l în țigări. Sub marcă, era o inscripție: „Shimshi”. Era numele unui evreu

din Salonic căruia neamțul îi furase ceasul. A fost primul meu ceas și nu aveam de gând să-l las să cadă în mâinile nemților. Așa că l-am pus pe jos și l-am sfărâmat, ca măcar să am satisfacția de a nu li-l da lor.

Cât despre monedele de aur, m-am hotărât să-i dau una fratelui meu, una lui Dario și una lui Yakob și să păstrez eu două. Am băgat în gură prima monedă și am înghițit-o. Au făcut și ei la fel. Doar că a doua monedă n-a trecut și puțin a lipsit să nu mă sufoc. Nu aveam nici pâine, nici apă să înghit, însă în niciun caz nu aveam de gând să mor acolo, așa, sufocat. M-am chinuit să fac cât de multă salivă am putut și până la urmă moneda a alunecat pe gât în jos. În fața noastră, niște imbecili au răspândit zvonul că nemții aveau un aparat cu raze X. Fratele meu a intrat în panică. Eu mi-am zis că oricum e prea târziu și că nu se mai poate face nimic ca să scoatem monedele imediat. „Fie ce-o fi", m-am gândit.

Când ne-a venit rândul să intrăm, nemții aproape că nu ne-au percheziționat. Recuperaseră probabil destule lucruri și se grăbeau să termine. Întorși în sala dușurilor, am văzut că valijoara noastră dispăruse, însă reușiserăm să păstrăm esențialul. În ziua următoare, ne-am dus la toaletă să facem

ceea ce am numit „oul de aur”. Vărul Dario s-a dus primul; nimic. Fratele lui, Yakob; nimic. Fratele meu a zis că el nu vrea să se uite. A doua zi, Dario a „făcut oul de aur”, Yakob și el, eu, de asemenea. Fratele meu însă tot nimic. A venit să ne vadă patru zile mai târziu și să ne spună că, în fine, reușise și el să „depună oul de aur”.

Cât timp ați rămas în închisoarea Haïdari?

Șapte sau opt zile. La început am fost furios că m-am lăsat prins fără măcar să fi încercat să fug. Apoi, pe măsură ce timpul trecea, a trebuit să ne împăcăm cu situația. Ne-am tot gândit, cu fratele și cu verii mei, ce am fi putut face, ce ar fi trebuit să facem.

Printre noi erau destui oameni care veneau din alte regiuni ale Greciei, din sate în care nu trăiau mai mult de o duzină de evrei. Fuseseră luați pe sus și aduși la Atena, așa cum s-a-ntâmplat mai târziu cu evrei din Corfu și Rhodos. Într-adevăr, după ce Salonicul a fost golit, trebuia ca toți evreii arestați să treacă prin Atena. A devenit un loc de tranzit.

Vă amintiți în ce zi ați fost deportat?

Era la sfârșitul lunii martie, ori poate chiar 1 aprilie. Am fost închiși de Ziua Națională a

Greciei, în 25 martie, și am rămas în închisoare o săptămână. Știu că trenul a ajuns la Auschwitz pe 11 aprilie și am impresia că drumul a durat unsprezece zile, deci trebuie să fi fost pe 1 aprilie.[16]

În ziua aceea, nemții ne-au scos în curte. Era plină de lume. Ne-au spus să încercăm să ne găsim rudele și să rămânem grupați cu apropiații, astfel încât, odată ajunși la destinație, să ne poată fi alocată o casă în funcție de mărimea familiei. Căutând puțin, am reușit să le găsesc pe mama și pe cele trei surori ale mele. Și verii mei și-au regăsit părinții, pe fratele lor mai mic, Samy, și pe soția lui Yakob. Faptul de a fi împreună ne-a liniștit întrucâtva. Încercam să ne convingem că nemții spun adevărul și că urma să primim casa promisă. Ne așteptam că vom munci din greu, dar, cel puțin, puteam rămâne împreună. Asta era tot ce conta.

Mama mi-a povestit atunci că în ziua în care fuseserăm închiși fratele meu și cu mine, nemții încercuiseră școala și-i luaseră pe toți cei care se aflau în interior. Surioara mea, Marica, fusese dată în grija unei doamne care nu era evreică și care locuia în apropierea școlii; făcea curățenie în schimbul hranei și al unui acoperiș deasupra capului. Dar când

Marica a aflat că nemții urmau să-i deporteze familia, a fugit înapoi la mama. Mi-am spus adeseori că dacă ar fi știu ce urma să se întâmple, cu siguranță ar fi rămas la acea familie și-ar fi putut scăpa. Numai că lucrurile nu s-au petrecut astfel și, din păcate, a fost și ea deportată.

Nemții au fost abili când ne-au regrupat cu familiile. Dacă ești singur, ideea evadării devine mai tentantă. Dar cum să-ți treacă prin minte să-ți abandonezi părinții sau copiii...? Și totuși, unii au reușit să fugă, aproape din întâmplare. Pe drumul dintre închisoare și gara de mărfuri, camioanele care ne transportau se înșiruiau unul după altul. Un paznic german stătea așezat lângă șofer și supraveghea pasagerii aflați în camionul din față. Unul dintre ele a făcut pană și astfel camionul care-l preceda a rămas efectiv fără pază în spate. Cinci sau șase băieți au sărit din camion și au evadat, însă nemții au preluat rapid controlul asupra situației.

Am ajuns în sfârșit la rampa de îmbarcare unde ne așteptau vagoane pentru vite. Ne-au împins cu brutalitate în ele. Înăuntru nu era nimic, doar scândurile de pe jos, un butoi mare și gol în centru și un altul mai mic, plin cu apă. Într-un colț, am văzut trei lăzi cu

stafide și morcovi. Spațiul era foarte mic și după ce toată lumea a urcat în vagon, ne-am dat seama că era imposibil să te întinzi și că trebuia, în cel mai bun caz, să stai așezat în timpul călătoriei. Eu mi-am găsit imediat un loc într-un colț, lângă fereastră.

Începeau să sosească muncitorii la lucru și de aceea nemții au ținut să se grăbească, pentru a nu atrage atenția. Uitându-mă afară pe geam, am văzut un ofițer SS tot mai iritat de un grup de persoane ce păreau a fi de la Crucea Roșie. Am crezut că veniseră fiindcă voiau să ne elibereze. În realitate, doreau pur și simplu să ne distribuie alimente pentru drum. Cred că știau care era destinația noastră finală, altfel, pentru un traseu scurt, fie el parcurs chiar și în acele condiții, nu s-ar fi deranjat. În cele din urmă, s-au pus de acord, iar ofițerul SS a acceptat să le permită camioanelor Crucii Roșii să urmeze trenul până la oprirea din afara orașului. Puteam vedea de la geam cum ne urmează camioanele de la distanță. Trenul s-a oprit în câmp deschis, iar angajații Crucii Roșii ne-au putut împărți pachete cu mâncare și pături.

Cum erau ferestrele vagoanelor? Aveau sârmă ghimpată?

Erau patru ferestruici. În vagonul în care mă aflam, ferestrele nu aveau gratii, nici sârmă ghimpată, însă am văzut că la altele erau. Acesta a fost, cu siguranță, primul convoi care a plecat din Atena și nu toate vagoanele fuseseră încă „adaptate". Ajunși la Viena, au adăugat în cele din urmă sârmă ghimpată și la ferestrele vagonului nostru. Ne-am simțit încă și mai oprimați, sufocați, umiliți. Până atunci, îmi ținusem capul afară pe fereastră aproape tot timpul călătoriei, fiindcă voiam să respir aer curat și să văd ce se întâmplă. Asta mi-a permis, la început, să capăt mai multe pachete. Cei de la Crucea Roșie încercau să ne dea cât mai multe posibil, de aceea important era să le poți prinde. Eu luam pachetele sau păturile și le aruncam în spate fratelui și vărului meu care le găseau loc în vagon. După câteva minute, ofițerul a urlat: *Fertig!*[17] și le-a ordonat agenților Crucii Roșii să plece. După ce aceștia s-au îndepărtat, soldații au trecut pe la vagoane să verifice câte pachete primise fiecare. Am văzut cum neamțul întreba pe cineva din vagonul aflat înaintea noastră câte pachete are. Tânărul i-a răspuns că primise opt, iar neamțul i-a ordonat să restituie patru. Oricum, n-ar fi avut timp să intre să

controleze toate vagoanele, ar fi durat prea mult, trebuia doar să dai un răspuns credibil. Așa încât, când neamțul s-a oprit în fața mea și m-a întrebat câte am, i-am răspuns că tot opt. În realitate, reușisem să prind din zbor vreo treizeci și opt de pachete și nenumărate pături. În fiecare pachet erau turte din grâu, lapte praf, ciocolată, țigări și alte lucruri utile care să ne ajute să rezistăm pe durata întregului drum. Bineînțeles, am împărțit totul cu celelalte persoane aflate în vagon cu noi. Cel puțin am avut de mâncare cât să supraviețuim în cele unsprezece zile cât a durat călătoria cu trenul.

Câte persoane erați în vagon?

Trebuie să fi fost între șaptezeci și optzeci de persoane. Îi cunoșteam pe unii dintre cei deportați care se aflau în vagonul nostru, fuseseră evacuați din Salonic în același timp cu familia mea.

De la Atena, trenul trebuia să treacă prin Salonic, care era un nod feroviar important al regiunii de nord. Când s-a oprit în apropierea gării pentru realimentarea cu cărbuni și apă, m-am apropiat de lucarnă să văd dacă, din întâmplare, nu zăresc pe cineva cunoscut. Soldații germani erau postați de-a lungul

trenului, din zece în zece metri. Întâmplarea a făcut ca acarul ce verifica șinele să fie un băiat pe care-l cunoșteam. Se numea Gyorgos Kaloudis, era cu cinci sau șase ani mai mare decât mine și fuseserăm vecini în copilărie. Tatăl lui era un comunist notoriu, care muncea ca feroviar. Fusese arestat de nemți imediat după ce intraseră în Salonic. Gyorgos își înlocuise tatăl și era acum muncitor feroviar. Treaba lui era să se asigure că frânele nu blochează roțile și să le regleze cu un baros. Văzându-mă, a părut foarte surprins și s-a apropiat discret, prefăcându-se că are de meșterit ceva la vagon. Fără să fie văzut de nemți, mi-a spus în greacă: „Cum așa? Și tu ești aici?! Fă orice, încearcă să scapi, pentru că unde vă duc omoară pe toată lumea!" Mi-a mai spus că suntem duși în Polonia. N-am reușit să-i pun alte întrebări, fiindcă nemții ne urmăreau.

Când trenul s-a repus în mișcare, le-am relatat fratelui și verilor mei ce-mi spusese Gyorgos. Ne-a luat două zile să facem drumul de la Atena la Salonic, deci trebuia să socotim încă două zile până aveam să ieșim de pe teritoriul grecesc. Până-n acel moment, crezusem prostește că partizanii greci aveau să atace trenul în câmp deschis, să ne

elibereze și să pună capăt deportărilor. Ne promiseseră c-o vor face în perioada cât fuseserăm la ei. Însă comentariul lui Gyorgos m-a ajutat să înțeleg că nu avea rost să așteptăm și că trebuia să scăpăm contând doar pe noi înșine. Numai că asta însemna să ne abandonăm familia... Atâta vreme cât ne aflam pe teritoriu grecesc, evadarea era mai puțin riscantă, fiindcă n-am fi avut probleme să găsim refugiu la țărani. Ne-ar fi ajutat crezând că suntem partizani, fără să știe că suntem evrei. Odată intrați pe teritoriul iugoslav, lucrurile deveneau mai complicate. Și atunci ne-am hotărât să încercăm să evadăm chiar în acea noapte.

Eram suficient de zvelți încât să ne putem strecura prin ferestruică, apoi să coborâm alunecând de-a lungul trenului aflat în mișcare. Era foarte riscant, deoarece nemții stăteau de pază din turele montate deasupra anumitor vagoane. Observaserăm că la fiecare trei vagoane erau trupe SS. Însă eram hotărâți. Fratele meu trebuia să sară primul, apoi venea rândul meu. Urma să înaintăm ca să ne întâlnim cu verii mei care trebuiau să sară imediat după noi. Fratele meu n-a apucat nici să scoată piciorul pe geam. Toți ocupanții vagonului se treziseră deja și au

început să țipe, să se lamenteze, să plângă. Erau convinși că urma să ne aflăm moartea și că ei înșiși aveau să fie uciși fiindcă ne lăsaseră să fugim. Milton, tatăl lui Dario, repeta fără încetare: „Știu câți suntem; când trenul o să oprească la destinație și or să vadă că lipsiți, o să ne omoare pe toți." De fapt, asta n-a schimbat nimic: sunt toți morți. Dar cine ar fi putut ști atunci ? Văzându-i pe toți plângând, văzându-le pe mama și pe surorile mele terorizate și înspăimântate, ne-am convins că nu e corect să le lăsăm singure și să încercăm să scăpăm doar noi. Dacă ai noștri nu și-ar fi dat seama ce voiam să facem, poate c-am fi reușit să evadăm și să ne salvăm. De altfel, am mai făcut o încercare, chiar a doua zi. Numai că Milton nu dormea, era cu ochii pe noi încercând să împiedice orice tentativă de evadare. Am fost din nou opriți. În cele din urmă, am părăsit teritoriul grecesc. Am traversat Iugoslavia, apoi Austria. La Viena, după ce s-a montat sârma ghimpată, am pierdut definitiv orice speranță de a fi liberi.

Ați reușit să vorbiți cu mama dumneavoastră în timpul drumului?

Nu, nici măcar nu mă puteam apropia de ea, pentru că nu aveam loc să ne mișcăm. Pentru a păstra un strop de demnitate, întinseserăm o pătură care separa bărbații de femei. O a doua cuvertură era folosită ca să izoleze butoiul ce ne servea pentru a ne face nevoile. Abia dacă ne puteam mișca. În orice caz, nu prea vorbeam. Toată lumea era adâncită în propriile gânduri, fiecare era copleșit de propria nenorocire. Nu aveam ce vorbe să schimbăm unii cu ceilalți, fiindcă toți ne aflam în aceeași situație. Eram aici, distruși, și punct. Ideea evadării, ideea de a fi ratat această șansă poate unică... Toată lumea simțea că nu ne așteaptă nimic bun. Totuși, cred că e normal să vrei să păstrezi un strop de speranță. Este motivul pentru care nu le-am împărtășit decât celor apropiați ce aflasem din gura prietenului meu din copilărie.

În forul dumneavoastră interior, îl credeați mai degrabă pe Gyorgos sau pe nemții care spuneau că vă trimit la muncă în Est?

Ambele. Pe de-o parte, voiam să mă conving că Gyorgos nu făcea decât să colporteze zvonuri și că era absurd ca nemții să-și dea atâta osteneală doar pentru a ne ucide, odată ajunși la destinație. Nimănui

nu-i venea să creadă așa ceva, însă istoria ne-a demonstrat că Gyorgos e cel care a avut dreptate. La vremea respectivă, nemții începuseră deja construcția rampei care le permitea trenurilor să ajungă până-n interiorul lagărului. Era în luna aprilie a anului 1944 și nu le mai păsa dacă feroviarii care nu erau nemți intrau sau nu interiorul lagărului. Presupun că așa a auzit Gyorgos vorbindu-se despre ceea ce se petrecea la Auschwitz.

Trenul a mai făcut și alte opriri?

Da, s-a mai oprit când eram încă pe teritoriul Greciei, pentru a goli butoiul în care ne făceam nevoile. După două zile, butoiul deborda deja, însă a trebuit să așteptăm oprirea trenului și permisiunea nemților de a-l goli. De altfel, a fost singura dată. Soldații s-au postat din cincisprezece în cincisprezece metri ca să se asigure că nimeni nu încearcă să fugă. Când s-au deschis ușile vagonului, am coborât împreună cu alți trei băieți și am cărat butoiul plin de excremente. Am vrut să-l golim lângă tren, însă soldatul ne-a spus să ne ducem mai încolo. Să ieșim din vagonul în care fuseserăm închiși de câteva zile, să respirăm aerul proaspăt și să vedem lumina

zilei în spațiul acela deschis a avut un efect ciudat asupra noastră. A fost cu atât mai greu să mă-ntorc în vagon. Ușa vagonului a rămas larg deschisă preț de un sfert de oră, însă n-a fost nicidecum suficient ca să mai împrospăteze aerul. Trebuia să ne întoarcem în duhoarea aceea, un amestec de gunoaie, excremente și sudoare umană.

Apoi trenul a traversat Iugoslavia și Austria. La un moment dat, când s-a oprit pentru a face aprovizionarea cu cărbuni, am văzut trecând un bărbat îmbrăcat în uniformă, dar care nu era înarmat. Nu știam dacă e militar austriac sau muncitor feroviar. Mi-a făcut un semn și mi-a spus: *Komm raus!*[18]. N-am avut încredere, nu știam dacă vrea să mă ajute sau să mă denunțe. Știu doar că ar fi primit o medalie dacă mă aresta când încercam să evadez. N-am schițat niciun gest, iar trenul și-a continuat drumul.

Vă amintiți să fi văzut și alți oameni afară, în satele prin care ați trecut?

Da, din când în când. La Brno, trenul a făcut o nouă oprire. Îmi amintesc de acel loc, fiindcă mi s-a părut surprinzător numele orașului. Îi imploram pe nemți să ne dea puțină apă. În schimb, s-a oprit lângă vagon

un bețiv care a făcut niște gesturi foarte explicite, transmițându-ne că urma să fim toți omorâți, spânzurați. Era beat de-a binelea, dar să-l văd făcând acele gesturi m-a înfuriat în asemenea măsură că l-am scuipat în față când s-a apropiat de vagonul meu. În cele din urmă, l-a alungat destul de brutal un soldat neamț. Rememorând scena, nu știu ce să cred, se bucura sau pur și simplu voia să ne avertizeze... De la Brno, am mai făcut două zile până la *Judenrampe*[19], la Auschwitz.

Au existat morți în vagonul în care vă aflați?

Nu, în vagonul meu n-a murit nimeni. Însă nu la fel au stat lucrurile în celelalte, fiindcă în sistemul german, dacă oamenii mureau pe drum, asta le convenea, pentru că ajungeau deja morți la destinație. Să călătorești în asemenea condiții timp de unsprezece zile... În vagonul meu am avut destulă mâncare în primele zile datorită pachetelor puse la dispoziție de Crucea Roșie, însă rezervele erau pe sfârșite și nimeni nu știa când aveam să ajungem la destinație. Oamenii începeau să se îngrijoreze serios și să se agite. Noi, cei mai tineri, ne străduiam să-i liniștim,

încercând să prevenim panica generalizată care ar fi făcut și mai greu de îndurat ultimele zile ale călătoriei cu trenul.

---

[6] Organizație a tineretului fascist.

[7] *Bar mitzvah* (în aramaică și ebraică: „Fiul poruncii") este o ceremonie religioasă iudaică de trecere spre maturitate și primire în comunitate ca membru activ, organizată pentru băieți la împlinirea vârstei de 13 ani. (n. trad.).

[8] Pasca sau azima se referă la un fel de pâine nedospită (*matzah*) care e mâncată în timpul Paștelui evreiesc (n. trad.).

[9] Vezi nota istorică privind situația Greciei și a Italiei din timpul războiului, p. 210.

[10] Vezi nota istorică despre situația Greciei și a Italiei, pentru mai multe precizări privind deportarea evreilor din Grecia, p. 210.

[11] În perioada martie ١٩٤٣–august ١٩٤٤, au plecat către Auschwitz douăzeci și două de convoaie cu deportați din Grecia (peste cincizeci și cinci de mii de persoane), din care nouăsprezece convoaie proveneau din Salonic, două din Atena și unul din Rhodos. Un convoi cu evrei din Salonic a ajuns și în lagărul de exterminare de la Treblinka, în primăvara anului 1943.

[12] Guelfo Zamboni a salvat astfel aproape două sute optzeci de persoane furnizându-le documente de identitate false. Institutul Yad Vashem din Israel i-a conferit în 1992 titulatura și medalia „Drept între popoare".

[13] Luptător în Rezistență (în greacă). Mișcarea de Rezistență din Grecia se numea EAM (Frontul de Eliberare Națională).

[14] „Mișcă! Mișcă!" (în germ.).

[15] Inițial cazarmă militară, după ocupația germană a fost transformată în lagăr de tranzit și lagăr de concentrare (n. trad.).
[16] Shlomo Venezia a fost deportat cu primul convoi care a plecat din Atena și a ajuns la Auschwitz-Birkenau în 11 aprilie 1944, împreună cu două mii cinci sute de evrei.
[17] „Gata!" (în germ.).
[18] „Ieși!" (în germ.).
[19] Prima rampă de sosire și de triere folosită pentru convoaiele de evrei deportați în perioada martie 1942–mai 1944, înainte de construirea marii rampe care pătrundea în incinta lagărului. *Judenrampe* se află pe drumul dintre lagărul de la Auschwitz I și Birkenau. Pentru informații suplimentare, vezi nota istorică p. 181.

CAPITOLUL II

Prima lună la Auschwitz-Birkenau

Trenul n-a fluierat la nicio oprire pe care am făcut-o pe traseu. De aceea, când am auzit acel șuierat strident specific și am simțit cum trenul frânează brusc, am priceput imediat că ajunseserăm la destinație. Ușile s-au deschis spre *Judenrampe* situată chiar peste drum de silozurile pentru cartofi. Primul meu sentiment a fost de ușurare. Nu știam cât am mai fi putut supraviețui în acel tren, fără nimic de mâncare, lipsiți de spațiu, de aer, ori de toalete.

De îndată ce trenul s-a oprit, niște soldați SS au deschis ușile vagonului și au început să urle: *Alle runter! Alle runter!*[20]. Am văzut oameni în uniformă, cu mitralierele ațintite asupra noastră și ciobănești germani lătrând la noi. Eram toți sfârșiți, la capătul puterilor, buimaci după drum, și deodată am auzit urletele acelea feroce, hărmălaia infernală prin care parcă voiau să ne zăpăcească, să ne

împiedice să înțelegem ce se petrece. Eu stăteam lângă ușă, deci am fost printre primii care au coborât. Am vrut să aștept lângă ușă și s-o ajut pe mama să coboare. Trebuia să sari, fiindcă vagonul era înalt și terenul în pantă. Mama nu era bătrână, dar, știam, călătoria o încercase greu și voiam s-o susțin. În timp ce-o așteptam, s-a apropiat de mine venind din spate un neamț care mi-a dat două lovituri zdravene după ceafă. Am crezut că mi-a crăpat țeasta, atât de violente au fost loviturile. Instinctiv, mi-am pus mâinile pe cap, să mă apăr. Văzându-l că se pregătește să mă lovească din nou, m-am grăbit să mă alătur celorlalți, care formaseră deja un șir. Nemții băteau oamenii de cum ajungeau; ca să se descarce, din cruzime, dar și pentru că voiau să ne facă să ne pierdem reperele și să ne supunem orbește, de frică, fără să protestăm. Asta am făcut și eu, iar când m-am întors încercând s-o zăresc pe mama, ea nu mai era acolo. N-am mai văzut-o niciodată după aceea. Nici pe surioarele mele, Marica și Marta...

Cum a avut loc trierea?

De cum am coborât din tren, nemții s-au încolonat pe două șiruri și, lovindu-ne cu

bastoanele, au trimis femeile și copiii într-o parte și bărbații, fără deosebire, în partea cealaltă. Printr-un scurt gest al mâinii, ne indicau: *Männer hier und Frauen hier!*[21]. Avansam ca niște roboți, supunându-ne orbește ordinelor răcnite.

La ce distanță erați de femei, le puteați încă vedea?

La început da, însă foarte curând mulțimea a devenit atât de compactă și, totodată, atât de bine organizată, încât m-am pomenit aproape imediat înconjurat numai de bărbați. Dintre toți bărbații care s-au aflat în tren, după triere am rămas doar trei sute douăzeci.[22]

Totul s-a petrecut relativ rapid. Cum am mai spus, n-aveam timp nici să gândim. În astfel de situații, ești confuz, rupt de realitate. Nemții ne-au încercuit cu mitraliere și câini. Nimeni nu putea ieși din coloană. Am auzit vorbindu-se că unii primiseră binecuvântarea părintească de la tatăl sau de la mama lor. Mă bucur pentru ei. Din păcate, nu toată lumea a avut această șansă.

Cel puțin ați reușit să rămâneți cu verii dumneavoastră?

Da, am rămas împreună. Pe tatăl lor și pe ceilalți nu i-am mai revăzut.

Ne-au aliniat imediat în fața unui ofițer german. În scurt timp, a venit un alt ofițer. Nu știu dacă era celebrul dr. Mengele, e posibil, însă nu sunt sigur. Ofițerul abia dacă se uita la noi și făcea un gest scurt cu degetul indicându-ne: *Links, rechts!*[23] și trebuia să mergem într-o parte sau în cealaltă potrivit direcției pe care ne-o arăta.

Ați remarcat vreo diferență între persoanele care mergeau în dreapta și cele care mergeau în stânga?

Nu, n-am remarcat nimic. Erau tineri și bătrâni și într-o parte și-n cealaltă. Semnificativ era doar dezechilibrul evident între numărul de persoane din cele două părți. M-am trezit pe partea în care erau cei mai puțini oameni. La sfârșit, am rămas doar trei sute douăzeci de bărbați. Restul au plecat, fără să știe, spre moartea imediată, în camerele de gazare de la Birkenau. Fratele și verii mei s-au găsit de partea bună, împreună cu mine. Grupul nostru a fost trimis pe jos la Auschwitz I.

În opinia dumneavoastră, cât timp a durat întregul proces, de la sosire până la încheierea trierii?

Cred că a durat aproximativ două ore. De ce spun asta ? Pentru că era încă lumină când am ajuns la *Judenrampe*, iar deținuții nu mai munceau când grupul nostru a ajuns la Auschwitz. Am străbătut pe jos cei trei kilometri care despart *Judenrampe* de lagărul Auschwitz I, în timp ce restul au plecat, fără să știe, în direcția camerelor de gazare de la Birkenau.

Îmi amintesc că, înainte de a intra pe poarta principală de la Auschwitz I deasupra căreia se afla inscripționată lozinca *Arbeit macht Frei*[24] am remarcat un panou plasat în apropierea gardului de sârmă ghimpată pe care scria: *Vorsicht Hochspannung Lebensgefahr*, adică: „Atenție! Pericol de electrocutare".

Imediat lângă intrare, pe partea stângă, se afla blocul 24 care, după cum am aflat ulterior, servea drept bordel soldaților și câtorva privilegiați care nu erau evrei. Se vedeau femei frumoase care râdeau la ferestre. După cum mi s-a spus, nu erau

evreice. În naivitatea mea, mi-am zis că dacă există un bordel, înseamnă că e un loc în care oamenii muncesc cu adevărat.

Erați înconjurați și păziți de gardieni SS când ați intrat?

Da, trebuie să fi fost în total vreo doisprezece soldați; câte unul la fiecare zece metri de-a lungul coloanei noastre. Ne-au însoțit până la intrare, însă după ce am intrat ne-au încredințat altor soldați SS care se aflau în interiorul lagărului. Intrând, am văzut de departe deținuți care încercau să se apropie de noi să afle de unde venim și dacă nu avem cumva vești despre rudele lor. Deodată, am auzit pe cineva strigându-mă: „Shlomo! Shlomo!”. Privind în direcția în care se aflau prizonierii, l-am văzut pe Aaron Mano, logodnicul surorii mele Rașela, care încerca să-mi atragă atenția. Voia să știe dacă și Rașela fusese arestată. I-am răspuns că, din nefericire, și ea fusese deportată odată cu noi, dar că nu știu ce a pățit după ce am ajuns aici.

În cele din urmă, nemții ne-au ordonat să ne aliniem în șiruri de câte cinci, într-un spațiu strâmt aflat între două blocuri, chiar în fața bucătăriilor. Aici ne așteptau doi nemți cu un aparat de filmat. I-au spus unuia dintre

prizonieri care fusese deportat odată cu noi să se apropie pentru a-l filma. Îmi amintesc de acest om pentru că purta același nume de familie ca și mine, Venezia, Baruch Venezia, cu toate că nu era înrudit cu noi. Era un bărbat foarte înalt, cu nas acvilin și trăsături tipice evreilor meridionali. Avea chipul tras și obosit după drum. Barba care-i crescuse în cele câteva zile petrecute pe drum și aerul de om înfrânt îl făceau să pară și mai nefericit. L-am auzit pe unul dintre nemți spunându-i celuilalt să-l filmeze pentru că avea trăsături perfecte de evreu. Aceste imagini erau în mod cert folosite de propaganda nazistă spre a fi prezentate în cinematografe și a-i pune pe evrei într-o lumină proastă. În acea clipă, am înțeles că ne aflăm într-un loc în care ne așteaptă ce-i mai rău. Am resimțit mai ales mânie, furia de a fi decăzut atât de mult, de a fi tratat și umilit de-o asemenea manieră. N-aș fi crezut vreodată că așa ceva e cu putință. Și, bineînțeles, mai simțeam frica, o simțeam permanent; indiferent ce făceai, ți-era mereu frică, pentru că tot ce era mai rău se putea întâmpla în orice clipă.

Ce-a urmat după ce v-au aliniat?

Trebuia să așteptăm sosirea unui ofițer care urma să ne instruiască. Am stat mult timp nemișcați. Înaintea sosirii ofițerului, a venit la noi un interpret grec din Salonic, pe care-l cunoșteam, să ne avertizeze că neamțul urma să ne pună anumite întrebări. Ne-a sfătuit să răspundem fără să stăm pe gânduri și să spunem că suntem sănătoși, că nu avem păduchi și suntem apți de muncă.

Omul acela se numea Salvatore Cunio. Șchiopăta, iar unul ca el cu certitudine ar fi fost trimis la moarte dacă n-ar fi vorbit germana fluent. Am înțeles rapid că, în lagăr, a cunoaște limbi străine era un avantaj uneori vital. Cunio era căsătorit cu o nemțoaică neevreică. Fusese deportat împreună cu fiul lui, Bubbi (Hans pe numele său adevărat). Și el a fost cruțat.

Când în cele din urmă a sosit ofițerul, se lăsase deja întunericul. Ne-a pus întrebările convenite, i-am răspuns cum ne instruise interpretul. Apoi, ofițerul a dat ordinul: *Alle nach Birkenau!*[25]. Am făcut stânga-mprejur, în direcția Birkenau. Se-ntunecase și în aer plutea o pâclă densă, se zăreau doar câteva luminițe în depărtare. Când am ajuns la Birkenau, se făcuse probabil ora zece seara.

Am intrat pe poarta de sub turnul central, locul prin care, mai târziu, au început să treacă trenurile. Însă la momentul sosirii noastre, calea care prelungea șinele până în incinta lagărului, prevăzută pentru deportarea masivă a evreilor unguri, era încă în construcție. Convoaiele continuau să sosească la *Judenrampe*, la doar câteva sute de metri de intrarea în Birkenau. Odată ajunși în lagăr, nu-mi mai amintesc dacă am continuat mergând înainte, pe lângă crematoriile II și III[26] pentru a le ocoli prin spate, sau dacă am trecut pe *Lagerstrasse*[27]. Prin ceață, nu puteam distinge decât luminițe în dreapta și stânga drumului, venind dinspre barăci. La momentul respectiv, încă nu știam ce adăposteau aceste construcții, așa că atunci nu le-am acordat prea multă atenție.

Am intrat în cele din urmă în *Zentralsauna*[28] o clădire mare din cărămidă care servea pentru dezinfectarea oamenilor și a hainelor. Primul lucru pe care trebuia să-l faci era să te dezbraci la piele. A apărut din nou problema celebrelor „ouă de aur". Prin urmare, fratele meu, verii mei și cu mine am înghițit monedele de aur pentru a doua oară.

În fundul primei săli, am văzut doi medici ofițeri SS îmbrăcați cu halate albe. Ne priveau

cum trecem goi prin fața lor, iar din când în când ne făceau semn unora dintre noi să ne tragem într-o parte. Astfel au „pus deoparte” între cincisprezece și optsprezece persoane. Printre ele, și un văr de-al tatei. Avusese mereu un aer fragil și bolnăvicios. Am vrut să știu unde aveau de gând să-i ducă și i-am pus această întrebare unui grec din Salonic care muncea la *Zentralsauna*. Mi-a răspuns, probabil ca să nu mă neliniștească, că aceste persoane aveau nevoie de îngrijiri speciale și că urmau să fie „tratate”. N-am mai pus alte întrebări, cu toate că n-am înțeles prea bine ce-a vrut să spună. În realitate, era o a doua mică triere prin care am trecut, fără ca măcar să bănuim. Numai că trierea era sumară, era de-ajuns să ai fesele un pic descărnate și erai condamnat la moarte.

Cei care n-au fost trași deoparte au continuat, trecând în sala următoare. În această încăpere, erau aliniați „frizeri” care așteptau să ne radă pe cap, pe tors și pe tot corpul. Neavând instrumentarul adecvat, nici spumă, ne-au sfâșiat pielea până la sânge. Următoarea sală era cea a dușurilor. Era o încăpere mare, cu țevi și capete de duș deasupra noastră. Un neamț destul de tânăr se ocupa de robinetele cu apă caldă și apă

rece. Pentru a se distra pe seama noastră, alterna brusc apa clocotită cu apa rece ca gheața. Când apa se încălzea prea tare, ne îndepărtam să nu ne frigem, iar el urla ca o bestie, ne lovea și ne obliga să intrăm la loc sub jetul de apă clocotită.

Totul se desfășura în mod bine organizat, ca o linie de producție în care noi eram produsele. Pe măsură ce înaintam, alții ne luau locul. În continuare complet gol și ud, am urmat șirul până în sala tatuajelor. Aici se afla o masă lungă pe care erau așezați mai mulți deținuți ce aveau sarcina să ne tatueze numărul de înregistrare pe braț. Foloseau în acest scop un soi de stilou cu vârf care străpungea pielea, făcând astfel cerneala să pătrundă sub epidermă. Făceau astfel de mici puncte până când numărul apărea pe braț. Era extrem de dureros. Când, în cele din urmă, omul care făcea tatuajul mi-a eliberat brațul, mi-am frecat imediat antebrațul cu mâna pentru a atenua durerea. Când m-am uitat să văd ce mi-a făcut la braț, n-am reușit să disting nimic sub amestecul de sânge și tuș. Mi s-a făcut frică, crezând că ștersesem numărul. Mi-am șters brațul cu salivă și am

văzut reapărând numărul care fusese corect „injectat”: 182727, numărul meu de identificare.

După aceea, a trebuit să așteptăm hainele care urmau să ne fie distribuite. Noii deținuți nu mai primeau de mult uniforme în dungi. În locul lor, primeam îmbrăcăminte dezinfectată, rămasă de la prizonierii care sosiseră înaintea noastră. Distribuția se făcea fără să intereseze pe cineva ce măsură porți. Primeam o cămașă, o pereche de pantaloni, o pereche de chiloți, șosete și încălțăminte. Hainele erau de cele mai multe ori uzate și găurite. Mulți nu reușeau să-și tragă pantalonii pe ei, alții primiseră pantaloni mult prea largi. Nici vorbă să mergem să le cerem altă măsură celor care împărțiseră hainele. Riscam să fim bătuți pentru asta, chiar dacă cei care ne loveau erau ei înșiși deținuți. Și-atunci, încercam să ne descurcăm singuri, făcând schimb de haine între noi. Trebuia să ai noroc, mai ales cu încălțămintea, să nu fie găurită în talpă. Eu am reușit să mă descurc, chiar dacă m-am ales cu lucruri puțin cam mari.

Cum eram printre primii care au fost gata și fiindcă erau încă mulți după mine, m-am dus să vorbesc cu unul dintre deținuții care

ne bărbieriseră. M-am oferit să-l ajut, în schimbul unei bucăți de pâine. Prizonierul care conducea echipa de lucru a fost de acord și mi-a dat o mică mașină de tuns. Știam s-o folosesc, fiindcă tata avea o frizerie lângă cafeneaua turcească a bunicului. După moartea tatei, ca să mai câștig niște bani, obișnuiam să mă duc duminicile în cartierul sărac Baron-Hirsch și să-mi ofer serviciile celor care nu-și permiteau să plătească un frizer adevărat. În virtutea unor exemple de acest fel susțin mereu că cei care au suferit în copilărie, fiind obligați să se descurce singuri, au fost mai norocoși decât cei privilegiați și de aceea au reușit să se adapteze și să supraviețuiască în lagăr. Pentru a supraviețui în lagăr, trebuia să te pricepi la lucruri utile, nu să cunoști filosofie. În ziua respectivă, asta m-a ajutat să câștig o neprețuită bucată de pâine.

N-ați încercat să aflați ce s-a întâmplat cu mama și cu surorile dumneavoastră?

Ba sigur că da. Nu conteneam să mă gândesc la mama. Am auzit pe cineva vorbind ladino, dialectul nostru iudeo-spaniol, și atunci m-am apropiat de el să-l întreb dacă știe unde fuseseră trimise. Mi-a

spus cu blândețe să nu mă îngrijorez, că voi afla a doua zi și că între timp era mai bine să nu pun prea multe întrebări. Cum răspunsul lui nu m-a mulțumit, m-am apropiat de un deținut care vorbea idiș și l-am întrebat în germană: *Wo sind meine Mutter und meine Schwestern?*[29]. Nu mi-a răspuns, însă m-a apucat de braț și m-a condus la fereastră. Acolo mi-a arătat coșul crematoriului. M-am uitat neîncrezător la ceea ce-mi arăta și am înțeles ceea ce mi-a spus în idiș: „Toți cei care n-au venit cu voi sunt deja pe cale de a se elibera de acest loc." L-am privit sceptic, fără să-l cred cu adevărat. Altceva nu ne-am mai spus. Nu pot afirma că ceea ce aflasem m-a impresionat peste măsură. Era pur și simplu de neconceput că ne aduseseră până aici doar să ne incinereze imediat după ce am ajuns. Am crezut că omul vrea să mă sperie, după cum se procedează cu nou-veniții. Și atunci am hotărât în sinea mea să aștept până a doua zi și să mă conving cu ochii mei. Dar, de fapt, a avut perfectă dreptate.

Cum i-ați regăsit pe fratele și pe verii dumneavoastră?

După ce am primit hainele, am auzit pe cineva strigând: „Shlomo! Unde ești?". Era

fratele meu care mă striga, i-am recunoscut vocea, dar nu reușeam să-l văd. În realitate, era foarte aproape de mine, dar nu ne-am recunoscut unul pe celălalt. Nu mai aveam păr, iar hainele nu ne veneau bine. A fost un moment de mare tristețe, poate unul dintre cele mai triste. Să vezi la ce condiție fuseserăm reduși... Însă n-am plâns. Nici când am aflat despre mama... Robinetul lacrimilor se blocase și nu mai puteam plânge, în ciuda amărăciunii și a durerii.

În cele din urmă, nemții ne-au spus să ieșim din *Sauna* și ne-au condus la o baracă aflată în față. Era complet goală; nu existau paturi, iar pe jos nu era absolut nimic, de niciun fel. Ne-au lăsat pe toți în baracă până a doua zi, căci la ora aceea era interzisă circulația în lagăr. Am rămas acolo, fără să putem dormi, fără măcar să ne putem întinde; ca niște animale. Câțiva băieți religioși s-au dus să se roage într-un colț. Bineînțeles, nu li s-a permis să-și păstreze cărțile, însă știau rugăciunile pe de rost. A doua zi de dimineață, la ora nouă, niște gardieni nemți au venit să ne ia și să ne ducă în sectorul BIIa, cel al carantinei din lagărul pentru bărbați[30].

Ne-au arătat o baracă, situată cu aproximație în centrul zonei de carantinare și ne-au cerut să intrăm. Ne aștepta înăuntru *Blockältester*, un polonez neevreu care s-a dovedit a fi extrem de violent. Ne-a ordonat să ne așezăm câte cinci în fiecare „cușetă". M-am instalat cu fratele meu, cu verii și cu un prieten din Salonic. În jurul orei unsprezece și jumătate, ni s-a distribuit supă. Era pentru prima oară când căpătam ceva de mâncare, după pachetele de la Crucea Roșie. Însă, pentru a primi supă, trebuia să ai o gamelă, iar blestematul ăla nu a găsit de cuviință să ne indice locul unde le puteam găsi. Ce puteam face? Cel care n-avea gamelă nu primea supă și era lovit cu brutalitate. Nimănui nu-i păsa că nu mai mâncaserăm nimic de câteva zile.

Abia seara am reușit, în fine, să înghițim ceva. Ne-au dat o felie de pâine neagră cu un strop de margarină (uneori primeam în loc de margarină ceea ce ei numeau *Blutwurst*, un soi de cârnat). Am hăpăit totul dintr-o înghițitură, fără să mestec, atât de foame îmi era.

A doua zi dimineața, ne-au împărțit ceai. În fine, nu sunt convins că acea apă neagră infectă putea fi numită apă, ceai sau infuzie, dar măcar era ceva cald. În orice caz, cum

n-aveam încă gamele, n-am primit nimic atunci. În cele din urmă, cineva mi-a spus de un loc aflat în spatele cantinei unde puteam găsi gamele. Erau într-un hal fără de hal! Murdare, ruginite, aruncate direct pe pământ. Dar n-avea importanță, singurul lucru care conta era să ne putem hrăni cât de cât, să supraviețuim până a doua zi. Trebuia găsită o cale de a-ți păstra mereu gamela asupra ta; făceai o gaură în lemn pentru a o agăța cu o sfoară de centură cum puteai mai bine. Era esențial să porți gamela asupra ta, altfel riscai să-ți fie furată.

Ce făceați în timpul zilei?

Nimic deosebit. În zona de carantinare, deținuții aveau voie să se deplaseze în interiorul sectorului. Puteam chiar vorbi cu ceilalți deținuți, nu ca în Sonderkommando unde exista interdicția oficială de a vorbi cu cineva, indiferent cine. Deținuții aflați în carantină practic nu munceau. Teoretic, puteai merge să vorbești cu cine voiai. Doar că bariera lingvistică și lipsa oricărei dorințe de a le povesti despre suferința ta unor oameni care treceau prin aceeași situație te îndemnau să te închizi în tine și să te refugiezi în tăcere.

Cum era apelul?

Se făcea zilnic, dimineața și seara. Ne trezeau dimineața foarte devreme pentru apel. Toată lumea afară, în țipete și lovituri menite să ne facă să ieșim cât mai repede posibil. Ultimii erau pedepsiți sistematic și primeau lovituri suplimentare. Prin forța lucrurilor, existau mereu unii care rămâneau ultimii, doar nu puteam ieși toți în același timp. Deci toată lumea se grăbea să iasă printre primii, ca să scape de lovituri. Apelul putea dura și câteva ore în timpul cărora trebuia să stai nemișcat în picioare. După aceea, cum eram în carantină și nu în kommando-urile de muncă, ni se dădea de lucru să culegem buruienile, să facem puțină curățenie, însă nimic deosebit. Îi vedeam pe deținuții din celelalte sectoare ale lagărului când plecau la muncă.

Cum erau barăcile din zona de carantinare?

Barăcile aveau două intrări. Una în față, intrarea principală, și cealaltă în partea din spate. La intrare, existau două cămăruțe în dreapta și-n stânga, apoi urmau „cușetele". În mijloc se afla soba, însă nu ne-a servit la nimic, de vreme ce, în cele trei săptămâni petrecute în carantină, n-am văzut niciodată focul arzând. Și chiar dacă am fi aprins-o, nu aveam niciun fel de combustibil pe care să-l punem în sobă ca s-o facem să funcționeze. *Blockältesterul* avea propriul său sistem de încălzire și prea puțin îi păsa că nouă ne e frig.

Și „cușetele"?

Nu știu dacă le putem numi cu adevărat „cușete"... Eram repartizați pe trei niveluri, cel puțin cinci persoane în fiecare „cușetă". Personal, n-am avut probleme să-mi păstrez locul fix în perioada carantinei.

La început, n-am știut care sunt locurile mai bune. Mi-am dat repede seama că locurile de sus erau prea aproape de ferestre. Or, la Birkenau, geamurile erau mai mereu sparte, astfel că iarna pătrundea în interior un vânt rece. Însă nici paturile de jos nu erau prea bune. Riscai să te lovească în cap o

mulțime de chestii neplăcute, când deținuții nu se puteau ridica să meargă la latrine. Dacă apărea vreo dispută în privința locurilor, kapo[31] intervenea violent să rezolve problema.

Cel care răspundea de baraca în care mă aflam era un nenorocit, un jeg de om. Era polonez. În ceea ce mă privește, cu excepția Sonderkommando unde toți, sau aproape toți deținuții erau evrei, prin urmare și kapo era evreu, n-am văzut kapo evrei nici la Auschwitz, nici în celelalte lagăre prin care am trecut după aceea. E posibil să fi fost, dar eu n-am văzut decât nemți, polonezi și chiar francezi, însă niciunul nu era evreu.

În general, kapo coordona echipele de muncă. Uneori, și *Blockältesterul*, adică cel responsabil cu menținerea ordinii în baracă, era numit tot kapo. Dacă nu era în stare să ne facă să grăbim ritmul de lucru, ne bătea, iar dacă nu ne lovea destul de tare, nemții îl omorau pe el și numeau un alt kapo. Numai că anumitor kapo le făcea plăcere să poată ucide ei înșiși prizonierii aflați la ordinele lor. SS-iștii alegeau adeseori drept kapo criminali germani care apoi se credeau brusc stăpânii lumii. Ar fi trebuit închiși într-o celulă, însă în loc de asta dețineau o poziție de forță în

raport cu noi. În felul ăsta, nemții nu mai aveau nevoie de paznici peste tot. Dacă un kapo nu era suficient de violent, risca să-și piardă avantajele, de aceea tuturor ne era frică de ei.

Vă amintiți vreun nume?

Nu, din păcate am uitat, fiindcă nici nu am fost atent la numele lor. Dacă aș fi știut că voi ieși vreodată din iadul ăla, aș fi notat toate numele, datele, amănuntele. Acolo, însă, nu reușeam să știm nici măcar în ce zi suntem.

Cel pe care nu l-am uitat din perioada carantinei a fost într-adevăr *Blockältesterul*. Era un tip deosebit de brutal. Avea propria cameră la intrarea în baracă. În față, era o mică încăpere care servea fie ca debara, fie drept cameră pentru *Pipel*. *Pipel* era un băiat, de regulă în vârstă de aproximativ doisprezece ani, pe care *Blockältesterul* îl ținea mereu în preajma lui. Era băiatul bun la toate al acestuia și trebuia să se supună tuturor ordinelor lui și să-i îndeplinească toate dorințele. Îi lustruia pantofii, făcea curat în baracă, îi făcea patul și, de asemenea, trebuia să-i satisfacă cele mai nesănătoase dorințe ori de câte ori kapo cerea acest lucru. Băiatul știa că, dacă e dat afară, va fi trimis la

moarte sigură, așa că n-avea de ales decât să se supună. În schimb, avea mai mult de mâncare decât noi ceilalți. *Blockältesterul* nu trebuia decât să-i dea ceva mai puțin unui deținut ca să le poată da mai mult celor care-i câștigaseră bunăvoința.

La un moment dat, puțin a lipsit să am necazuri cu el. A avut legătură cu faimoasele noastre „ouă de aur". După *Zentralsauna*, n-a fost simplu să le recuperăm, fiindcă în lagărul de carantinare barăcile cu latrine constau în realitate dintr-o bancă lungă din piatră cu găuri din loc în loc. Ar fi fost imposibil să recuperezi orice ar fi căzut înăuntru. Așa că a trebuit să găsim un loc ferit privirilor. Ne făceam pe rând nevoile, cât ceilalți stăteau de pază. Într-o zi, kapo m-a chemat și mi-a cerut să-i dau bănuții de aur, *die goldene Geld* după cum s-a exprimat. M-am prefăcut că nu înțeleg despre ce vorbește. Însă a insistat: *Fünf goldene Geld!*[32]. Dacă știa numărul exact de monede, înseamnă că cineva îi spusese; nu avea cum să inventeze asta singur. Am aflat mai târziu cine ne trădase. Între timp, kapo mi-a spus că am douăzeci și patru de ore să-i aduc bănuții. Am dat fuga la fratele și la verii mei și le-am povestit cele întâmplate. Erau de părere să-i dau bănuții, socotind că-i inutil

să-mi asum riscul de a fi ucis și-n plus să pierd și banii. M-am dus așadar să-l văd, dar pretinzând că nu mai am decât trei din cele cinci monede. Mi-a răspuns, foarte furios: *Nein! Fünf!*. Viața mea era în mâinile lui, nu aveam de ales, așa că m-am dus să iau ultimele două monede în schimbul cărora mi-a promis totuși o rație dublă de supă și de pâine timp de o săptămână. A obținut ce a vrut și, într-adevăr, în primele două zile am primit porție dublă. Dar, în a treia zi...

Cu banii aceia, a aranjat să-și procure cârnați și votcă. A organizat un mic festin doar pentru el și s-a îmbătat. Într-o seară, după ce toată lumea se culcase, a început să urle: *Auf die Tür!*[33]; voia să deschidă cineva ușa încăperii lui. A ales pe cineva la întâmplare, i-a dat câteva șuturi fără motiv și i-a ordonat să meargă să deschidă ușa. Bietul băiat s-a dus, fără să știe ce-l așteaptă. Însă, în clipa în care a atins mânerul, a primit o puternică descărcare de electricitate. *Blockältesterul* a început să râdă, pentru că distracția lui preferată era să ne facă să suferim, mai ales când era beat. A ales un alt deținut pe socoteala căruia să se amuze. Bietul om, știind ce-l așteaptă, însă neavând de ales, s-a ridicat. A apucat mânerul și a

deschis ușa fără să se întâmple ceva. Polonezul s-a enervat văzând că farsa lui nu mai funcționează. I-a dat din nou ordin să deschidă ușa. Prizonierul a deschis-o iar și a închis-o, dar tot nimic. *Blockältesterului* i-a luat ceva timp până să-și dea seama că saboții de lemn pe care-i purta deținutul erau un bun izolator. Atunci i-a dat ordin să-și scoată saboții și să deschidă ușa. De cum a atins mânerul, omul a primit la rândul lui un șoc electric, ceea ce l-a amuzat din nou, copios, pe torționarul nostru. Când se pregătea să aleagă o nouă victimă, ușa barăcii s-a deschis lăsând să intre un soldat SS furios. Orarul pentru a ține lumina aprinsă în barăci fusese depășit, iar el venise să verifice de ce nu fusese respectat ordinul. A început imediat să urle. Kapo a încercat să-i explice, spunându-i că era aniversarea lui. L-a invitat pe neamț să sărbătorească împreună și să participe la festinul plătit cu monedele mele de aur. Neamțul s-a apropiat, a deschis ușa încăperii și a primit la rândul lui șocul electric. Scos din minți, a început să-l lovească pe *Blockältester* cu toată forța. Cum își permitea să-i facă o farsă unui neamț? L-a călcat în picioare. A doua zi, acest kapo, acest *Blockältester* a dispărut și nu l-am mai

revăzut de atunci. Pentru mine, inconvenientul era că pierdusem cele trei zile de porție dublă pe care mi le datora. Iată cum s-a sfârșit istoria „ouălor de aur”.

Am trecut printr-un alt episod memorabil în timpul șederii mele în lagărul de carantinare. Asta se întâmpla la câteva zile după ce sosisem. Un kapo a venit la noi să ne spună că, dacă vrem să facem muncă suplimentară, ne va dubla rația de supă. Am vrut să mergem toți, fiindcă foamea era mai puternică decât orice altceva. M-am aflat printre cele zece persoane alese să facă munca despre care fusese vorba. Nici fratele meu, nici verii mei n-au făcut parte din grup. Kapo ne-a pus să luăm o căruță, de genul celor folosite la transportarea fânului. Doar că pentru a pune căruța în mișcare, trăgeam noi în locul cailor. Ne-am dus astfel înhămați până la o baracă aflată în capătul lagărului de carantinare. Se numea *Leichenkeller:* camera cadavrelor. Când am deschis ușa, un miros îngrozitor ne-a izbit, aproape sufocându-ne; era duhoarea cadavrelor intrate în descompunere.

Niciodată înainte nu trecusem prin fața acestei barăci și am aflat abia atunci că era folosită pentru depozitarea cadavrele

deținuților morți în perioada de carantinare. Un mic grup de deținuți trecea în fiecare zi pe la toate barăcile pentru a recupera cadavrele prizonierilor morți în cursul nopții. Erau apoi depuse în această baracă de unde erau duse la crematoriu spre a fi incinerate. Cadavrele puteau rămâne să putrezească în acea baracă chiar și cincisprezece sau douăzeci de zile. Cele aflate în fundul încăperii intraseră deja într-un stadiu avansat de descompunere din cauza căldurii.

Dacă aș fi știut că munca noastră „suplimentară" presupunea să scoatem cadavrele de acolo pentru a le duce tocmai la crematoriu, aș fi preferat să mor de foame decât s-o fac. Însă când am priceput, era deja prea târziu. În sală erau probabil o sută sau o sută douăzeci de cadavre. Am fost obligați să facem trei drumuri ca să le putem transporta pe toate cu căruța.

Ajunși în fața intrării în Crematoriul III, kapo a trebuit să sune pentru ca cei din Sonderkommando să vină și să recupereze căruța cu cadavre. În afara lor, niciun deținut nu putea intra și ieși viu din crematoriu. Așadar, au golit ei înșiși căruța, apoi ne-au adus-o înapoi.

Ați reușit să întrezăriți ceva? Curtea interioară, clădirea?

Nu, în ziua aceea n-am văzut nimic din crematoriu. Doar au întredeschis poarta. Nu-l puteam vedea decât pe cel care deschidea ușa și prelua căruța și pe alți trei deținuți aflați în interior. Auzisem că cei care lucrau la crematoriu puteau face rost de linguri în plus ori de alte lucruri folositoare în lagăr. Așadar, când am revenit a doua oară, l-am întrebat discret pe cel care a deschis poarta dacă nu are să-mi dea o lingură. Mi-a răspuns: *Nicht jetzt, später!*[34]. A treia oară când m-am dus, mi-a dat pur și simplu două linguri. I-am dat una fratelui meu, însă am împărțit cele două linguri cu verii mei. Era foarte util să ai o lingură, fiindcă așa reușeai să aduni tot de pe fundul gamelei și nu pierdeai nicio calorie vitală din hrana ce ne era distribuită. Iar a mânca cu lingura creează iluzia că ai mai multă mâncare.

Din fericire, n-a trebuit să repetăm această treabă îngrozitoare. A doua zi, la momentul supei, kapo ne-a servit o porție dublă, după cum ne promisese.

Ce știați despre locul în care erau duse cadavrele?

Știam că e crematoriul. La vremea respectivă, știam deja ce înseamnă asta. Fiind în zona de carantinare, vedeam constant fumul ieșind pe coș și era imposibil să te ferești de mirosul înțepător de carne arsă care se răspândea în tot lagărul. Am aflat destul de curând că era locul de incinerare a morților, însă abia muncind în crematoriu am aflat că era și locul în care oamenii erau gazați în masă de cum soseau.

Cum ați fost selecționat să faceți parte din Sonderkommando?

Am petrecut trei săptămâni în carantină, apoi, într-o zi, am văzut venind niște ofițeri germani. Nu vedeai prea des nemți în lagărul de carantinare; în general kapo erau responsabili cu menținerea ordinii. Acești ofițeri au ajuns în fața barăcii și i-au dat ordin lui kapo să ne adune pe rânduri, ca la apel. Fiecare dintre noi a trebuit să spună ce meserie are sau ce știe să facă. Chiar dacă nu aveai nicio meserie, toată lumea știa că trebuie să minți. Când mi-a venit rândul, am spus că sunt frizer. Leon Cohen, un amic grec care stătea mereu cu noi, a spus că e dentist, când, de fapt, el lucra la o bancă. Credea că va fi trimis într-un cabinet stomatologic și că cel

puțin va sta la căldură. Eu m-am gândit că mă voi alătura prizonierilor din *Zentralsauna*. Văzusem că nu era greu ce făceau și că era cald. Numai că lucrurile nu s-au petrecut deloc cum ne-am închipuit noi. Neamțul a ales optzeci de persoane, printre care ne-am numărat și eu, fratele meu și verii mei.

A doua zi dimineața, în jurul orei nouă, am plecat încolonați spre sectorul BIId (*Lager d*[35]). Era sectorul pentru bărbați de la Birkenau. Prima impresie pe care am avut-o când am intrat în *Lager d* a fost extrem de intensă. Grupul nostru a trecut mai întâi pe la baraca SS, aflată la intrarea în acest sector, unde se consemna cine intră și cine iese din lagăr. După baracă, pe partea dreaptă, am zărit imediat un bazin plin cu apă. Am ridicat apoi privirea spre spânzurătoarea care se înălța într-un colț al bazinului. Această priveliște m-a marcat enorm, țin minte că mi-am spus atunci: „Ce primire plăcută ne-au rezervat!”.

Lager d era compus din două șiruri de barăci. Primele două, mai mari decât celelalte, erau folosite ca bucătării. În mijlocul tuturor acestor barăci se afla cea destinată Sonderkommando[36]. Intrând, am văzut un

deținut, singur, care părea să ne aștepte. Nu știu de ce s-a îndreptat spre mine, însă cert e că m-a întrebat prietenos: *Retst yiddish?*[37] În Grecia nu auzisem niciodată vorbindu-se idiș, însă de când mă aflam în lagăr, fusesem obligat să mă adaptez și, datorită brumei de germană pe care o învățasem făcând speculă pe piața neagră cu soldații nemți, reușeam să vorbesc „idiș, iadiș, iodiș". În fine, important e că reușeam să ne înțelegem! M-a întrebat de unde sunt și dacă îmi e foame. Între închisoarea din Atena, călătoria de unsprezece zile și cele trei săptămâni de carantină trecuse o lună și jumătate de strâns cureaua până la punctul de a nu mai putea respira. Normal că mi-era foame! De mic știam ce-nseamnă să-ți fie foame, însă aici devenise o obsesie, o boală. Atunci s-a dus să aducă ceva de mâncare și a revenit cu o bucată mare de pâine și cu dulceață. Pâinea era suficient de mare încât s-o împart cu fratele și cu verii mei. Pentru noi, era ca și când am fi mâncat caviar; un lux de neimaginat în acest iad pe pământ. M-a întrebat dacă știu ce muncă trebuia să facem. I-am răspuns că puțin îmi pasă. Pentru mine, important era să am ce mânca, să pot supraviețui. Mi-a răspuns că asta nu va fi o

problemă, că va fi suficientă mâncare. Am rămas ușor perplex: cum e posibil ca într-un astfel de loc să fie „suficientă” mâncare? Mi-a explicat că, pe lângă mâncarea pe care o primim în mod normal, vom avea și altele. Însă nu mi-a spus nici ce, nici cum. Apoi m-a întrebat dacă știu cum se numește kommando-ul în care am fost repartizați. Cum nu aveam nici cea mai vagă idee, mi-a spus că suntem în „Sonderkommando”.

— Ce-nseamnă asta, Sonderkommando?

— Comando special.

— Special? De ce?

— Fiindcă vom munci în crematoriu... acolo unde sunt incinerați oamenii.

Pentru mine, orice loc de muncă era la fel cu altul, deja mă obișnuisem cu viața în lagăr. Însă nu mi-a spus nicio clipă că leșurile de incinerat erau ale unor persoane care ajungeau încă vii la crematoriu...

Mi-a mai spus că toți cei care fac parte din Sonderkommando sunt „triați” cu regularitate și „transferați” într-un alt loc. Asta se întâmpla cu aproximație din trei în trei luni. Pe moment, n-am priceput că „triere” și „transfer” sunt eufemisme care, în realitate, însemnau „exterminare”. Însă nu mi-a luat mult să înțeleg că fuseserăm

integrați în Sonderkommando pentru a înlocui foști deținuți care fuseseră „triați” și uciși[38].

Omul acesta se numea Abraham Dragon. Adevărul e că n-am știut cum îl cheamă decât șaizeci de ani mai târziu, când l-am revăzut în Israel. I-am povestit această istorioară, nutrind vaga speranță că poate este aceeași persoană care m-a întâmpinat cu atâta omenie și pe care nu o mai revăzusem de atunci. Mi-a surâs, mișcat, spunându-mi că nici el nu-l uitase pe tânărul grec flămând care aterizase în Sonderkommando.

---

[20] „Toată lumea jos!” (în germ.).

[21] „Bărbații aici, femeile acolo!” (în germ.).

[22] Arhivele Muzeului Auschwitz-Birkenau arată că, după triere, din cele două mii cinci sute de evrei deportați în același timp cu Shlomo au intrat în lagăr trei sute douăzeci de bărbați, cu numere de înregistrare de la 182 440 la 182 759, și trei sute douăzeci și opt de femei, înregistrate cu numere de la 76 856 la 77 183. Toți ceilalți au fost trimiși imediat la moarte, în camerele de gazare.

[23] „Stânga, dreapta!” (în germ.).

[24] „Munca te face liber” (în germ.), infamul slogan postat deasupra porții de intrare în lagărul de exterminare de la Auschwitz. Înainte de război, germanii îl foloseau în lupta împotriva șomajului în masă, dar, pe măsură ce naziștii au ajuns la putere, *Arbeit macht Frei* a devenit un motto al ideologiei lor false și brutale (n. red.).

[25] „Toți la Birkenau!" (în germ.).
[26] La Auschwitz-Birkenau, termenul „crematoriu" (*Krematorium* în limba germană) desemna structura care reunea sala unde se dezbrăcau deportații, camera de gazare și cuptoarele de incinerare. La Birkenau existau patru astfel de structuri, pe lângă primul crematoriu de la Auschwitz I. Crematoriile II și III erau construite în oglindă, la fel și crematoriile IV și V. Au fost puse în funcțiune în intervalul dintre primăvara și vara anului 1943. Pentru mai multe informații, vezi nota istorică de la p. 181.
[27] Drum principal care traversa lagărul în lungime (vezi planul lagărului de exterminare Auschwitz-Birkenau din colița foto).
[28] Toți deținuții care intrau în lagăr treceau în mod obligatoriu prin procedurile de dezinfectare și de înregistrare. Până la sfârșitul anului 1943, acestea aveau loc în două clădiri situate în incinta sectoarelor BIa (pentru femei) și BIb (pentru bărbați) de la Birkenau. Începând din decembrie 1943, noua construcție de la *Zentralsauna* a servit drept loc principal pentru dezinfectarea și înregistrarea prizonierilor, fie ei bărbați sau femei.
[29] „Unde sunt mama și surorile mele?" (în germ.).
[30] Lagărul de carantinare pentru bărbați (*Quarantänelager für Männer*) era unicul sector al lagărului format dintr-un singur șir de barăci. Naziștii au instituit „carantina" pentru toți prizonierii internați în lagăr, pentru a evita introducerea bolilor contagioase. Dacă erau semnalate astfel de epidemii, medicii SS rezolvau problema trimițându-i la camera de gazare pe toți deținuții din baraca ce fusese contaminată.
[31] Deținut care supraveghea munca sau conduita din baracă a celorlalți deținuți (n. red.).
[32] „Cele cinci monede de aur!" (în germ.).
[33] „La ușă!" (în germ.).
[34] „Nu acum, mai târziu!" (în germ.).

[35] Vezi nota istorică de la p. 181.

[36] Baraca destinată Sonderkommando este baraca 11 din lagărul pentru bărbați (BIId). Împreună cu baraca 13 (cea a *Strafkompanie*, unitatea de pedeapsă), de care o desparte cea a latrinelor, baraca Sonderkommando este izolată de toate celelalte.

[37] „Vorbești idiș?" (în idiș).

[38] În ٢٠ februarie ١٩٤٤, două sute de membri ai Sonderkommando au fost trimiși în lagărul Lublin-Majdanek pentru a fi exterminați.

CAPITOLUL III
Sonderkommando

Baraca Sonderkommando semăna cu toate celelalte, cu singura deosebire că era înconjurată de un gard din sârmă ghimpată și de un zid de cărămidă care ne izola de restul barăcilor aflate în lagărul pentru bărbați. Nu aveam cum să comunicăm cu ceilalți deținuți. Însă n-am rămas aici mult timp, fiindcă după aproape o săptămână am fost transferați în dormitorul aflat chiar în incinta clădirii unde se afla crematoriul. Abia spre sfârșit, când au fost demolate crematoriile, cei din Sonderkommando au revenit să doarmă în baraca din lagărul pentru bărbați.

În prima zi, am fost trimiși la crematoriu, însă am rămas în curte, n-am intrat în clădirea propriu-zisă. La vremea respectivă, îi spuneam Crematoriul I, fiindcă nu știam de existența primului crematoriu care se afla la Auschwitz I[39]. Erau trei trepte pe care urcându-le ajungeai în interiorul clădirii, însă, în loc să ne lase să intrăm, kapo ne-a

făcut turul locului. Un bărbat din Sonderkommando a venit să ne spună ce avem de făcut: să strângem buruienile și să curățăm cât de cât solul. Ceea ce făceam nu era foarte util, însă presupun că nemții au vrut să ne țină aproape și la dispoziția lor până când urmau să ne pună la treabă în crematoriu.

Curiozitatea mea înnăscută m-a împins să mă apropii de clădire, în încercarea de a vedea pe geam ce se petrece în interior. Deși ni se interzisese categoric, m-am apropiat, pas cu pas, de fereastră. Dădea spre sala unde erau depuse cadavrele, adică, după cum am aflat mai târziu, la nivelul aflat deasupra camerei de gazare. Când am ajuns suficient de aproape pentru a arunca o privire înăuntru, ceea ce am văzut m-a făcut să încremenesc pur și simplu. Erau îngrămădite acolo trupuri aruncate în neorânduială, unele peste altele, în stivă. E vorba de cadavre ale unor oameni încă tineri. M-am întors la tovarășii mei și le-am povestit ce văzusem. S-au dus discret să se convingă la rândul lor, fără ca acel kapo să observe. S-au întors livizi, cu fețele descompuse, nici lor nu le venea să-și creadă ochilor. Nici nu îndrăzneam să ne gândim la ce se putuse întâmpla. Abia mult

mai târziu mi-am dat seama că aceste cadavre erau „surplusul” din convoiul precedent. Nu reușiseră să-i incinereze înainte de sosirea următorului convoi și îi depozitaseră acolo pentru a face loc în camera de gazare.

Spre ora două după-amiaza, kapo ne-a pus să coborâm în camera care servea pentru dezbrăcare. Haine de toate soiurile erau aruncate pe jos, claie peste grămadă. Ni s-a dat ordin să facem mici pachete, folosindu-ne de cămăși și de jachete ca să putem astfel înfășura și prinde hainele. Apoi, trebuia să urcăm și să depunem pachetele afară, în fața scării. Presupun că a venit ulterior un camion să recupereze aceste pachete și să le ducă la barăcile din sectorul Canada[40].

Spre cinci după-amiaza, kapo a dat din nou ordinul de adunare. Ni s-a părut evident că, la ora aceea, „adunare” însemna sfârșitul acelei zile de muncă dureroase. Din păcate, n-a fost cazul. Am ieșit din crematoriu, însă în loc să mergem spre dreapta și să ne întoarcem la baracă, ne-au dirijat spre stânga și am traversat o pădurice de mesteacăn. În Grecia nu văzusem astfel de copaci, însă la Birkenau erau peste tot în jurul lagărului. Mergând pe cărare, nu se auzea decât vântul suflând prin frunzișul argintiu. Dintr-o dată,

am auzit murmur de voci venind din spatele nostru. La început, zgomotele se auzeau estompat și în depărtare. Am ajuns în fața unei căsuțe care se numea, după cum am aflat mai târziu, Buncărul 2, sau „Casa albă". În acel moment, murmurul vocilor s-a auzit mai intens.

Puteți descrie Buncărul 2 așa cum l-ați văzut atunci?

Era clădirea unei mici ferme, cu acoperiș de șindrilă, care aparținuse în mod cert unor țărani din zonă. Ni s-a ordonat să ne așezăm cu fața spre o latură a casei, în apropierea drumului ce trecea pe dinainte. De unde ne găseam, teoretic nu se putea vedea nimic, nici la stânga, nici la dreapta. Se însera, iar murmurele se transformaseră între timp în zgomote distincte făcute de oameni care se apropiau de noi. Tot curios, m-am apropiat încercând să văd ce se întâmplă. Am văzut familii întregi așteptând în afara căsuței, bărbați tineri, femei, copii. Cu totul, trebuie să fi fost două sau trei sute de persoane. Nu știu de unde veneau, însă presupun că fuseseră deportați dintr-un ghetou polonez. Mai târziu, după ce am înțeles cum funcționează sistemul de exterminare, am

putut deduce că acești oameni fuseseră trimiși la Buncărul 2 fiindcă celelalte crematorii erau pline. Acesta este și motivul pentru care aveau nevoie de mână de lucru suplimentară: să facă treburile murdare în locul lor.

---

[39] Pentru informații suplimentare, vezi nota istorică de la p. 181.

[40] Sector aflat în interiorul lagărului de la Birkenau unde erau sortate și depozitate obiectele de valoare precum și cele personale ce aparținuseră evreilor deportați. Numele vine de la asocierea cu statul Canada, considerat un simbol al avuției. Folosită inițial de deținuți, denumirea a fost preluată de naziști – *Effektenlager Kanada*.

Auschwitz I. Fosta clădire a fermei transformată în cameră de gazare
David Olère, 1945

Laviu și tuș pe hârtie
Muzeul Yad Vashem, Ierusalim, Israel

Auschwitz I. Fosta clădire a fermei transformată în cameră de gazare David Olère, 1945

Laviu și tuș pe hârtie

Muzeul Yad Vashem, Ierusalim, Israel

Oamenii s-au dezbrăcat în fața intrării sau într-o baracă?

Pe atunci, barăcile unde se dezbrăcau deținuții, aflate în fața Buncărului 2, fuseseră demolate. În orice caz, eu nu le-am văzut, iar lumea era forțată să se dezbrace chiar acolo, în fața ușii. Copiii plângeau. Frica și suferința erau aproape palpabile; oamenii erau peste măsură de tulburați, cu adevărat demoralizați. Probabil că nemții le spuseseră că mai întâi aveau să meargă la dușuri și că după aceea vor primi de mâncare. Chiar dacă înțeleseseră care e adevărul, nu mai era mare lucru de făcut, nemții ar fi executat pe loc pe oricine ar fi încercat să se împotrivească. Dispăruse orice urmă de respect pentru ființa umană, însă știau că, lăsând familiile împreună, evitau orice act disperat din partea lor.

În cele din urmă, au fost forțați să intre în căsuță. Și ușa s-a închis în urma lor. După ce toată lumea a intrat, a apărut un camion purtând însemnele Crucii Roșii pe părțile laterale. Din el a coborât un neamț mai degrabă masiv. S-a îndreptat spre o mică deschizătură situată în partea de sus a zidului căsuței. Ca să ajungă acolo, a trebuit să se

urce pe o scăriță. A luat de acolo o cutie, a deschis-o și a aruncat conținutul înăuntru prin mica apertură. Apoi a închis-o la loc și a plecat. Țipetele și urletele, care nu conteniseră, s-au întețit după câteva clipe. Totul a durat zece sau douăsprezece minute, apoi nu s-a mai auzit niciun sunet.

Cât despre noi, ni s-a dat ordin să mergem în spatele casei. În drum spre locul indicat, am observat o strălucire ciudată venind din acea direcție. Apropiindu-mă, am înțeles că era lumina rugului aprins din gropile de incinerare, la circa douăzeci de metri de locul în care ne aflam.

Vă amintiți la ce v-ați gândit văzând toate acestea?

E greu să-ți dai seama după atâta vreme, însă cred că nu ne gândeam la nimic, nici măcar nu eram în stare să schimbăm o vorbă între noi. Nu pentru că ne-ar fi interzis cineva, ci fiindcă eram pur și simplu îngroziți. Deveniserăm niște roboți, ne supuneam orbește ordinelor încercând să nu gândim, ca să putem supraviețui câteva ore. Birkenau a fost iadul pe pământ, nimeni nu poate înțelege, nici pătrunde logica acestui lagăr. De aceea țin să povestesc ce

s-a-ntâmplat acolo, să relatez atât cât voi mai putea, bazându-mă doar pe amintirile mele, pe ceea ce sunt sigur că am văzut, nimic mai mult.

Așadar, nemții ne-au trimis în partea cealaltă a casei, acolo unde se aflau gropile de incinerare. Ne-au ordonat să extragem corpurile din camera de gazare și să le așezăm lângă gropi. Eu n-am intrat în camera de gazare, am rămas unde mă aflam, făcând drumuri între buncăr și gropi. Alții din Sonderkommando, mai experimentați decât noi, aveau sarcina să depună corpurile în gropi, asigurându-se că nu se stinge focul. Dacă corpurile erau prea apropiate, aerul nu avea loc să pătrundă, iar focul risca să se stingă sau să-și piardă din intensitate. Asta i-ar fi înfuriat pe kapo și pe nemții care ne supravegheau. Gropile erau în pantă, astfel încât din corpurile arzând se scurgea grăsime umană până într-un punct unde se formase un soi de rezervor pentru a o colecta. Când focul risca să se stingă, oamenii luau puțin din acea grăsime adunată în cuvă și o aruncau în foc pentru a înteți iar flăcările. N-am văzut așa ceva decât în gropile comune de la Buncărul 2.

După două ore de muncă chinuitoare, s-a auzit tot mai aproape huruitul unei motociclete. Cei mai vechi au șoptit îngroziți: *Malahamoves!* În acest loc am făcut cunoștință cu macabrul „Înger al morții". Prin acest cuvânt în idiș, deținuții îl desemnau pe cumplitul ofițer SS Moll[41]. Era de-ajuns să-ți arunce o privire că începeai să tremuri. Nu ne-a luat mult timp să-i descoperim cruzimea și plăcerea sadică de a ne tortura. Nici nu pusese bine piciorul pe pământ, că deja urla ca o bestie furioasă: *Arbeit!* „La muncă, porcilor – schweine – de evrei!". Odată cu sosirea lui, ritmul s-a accelerat. Când și-a dat seama că doi căram un cadavru, s-a înfuriat și mai mult și a început să urle: *Nein! Nur eine Person für einen Toten!*[42]. Să cari un cadavru în doi nu era lucru ușor pe pământul noroios în care ți se afundau picioarele. Dar de unul singur?! Nu știu cum am reușit să rezist, mă simțeam epuizat.

La un moment dat, l-am zărit pe unul dintre cei care cărau cadavre cum se oprește și rămâne nemișcat. Cred că era cu câțiva ani mai mare decât mine, să fi avut cel mult douăzeci și cinci de ani. Toți cei care treceau pe lângă el între buncăr și gropi îl îndemnau

să se mişte înainte să-l vadă Moll. Însă el n-avea nicio reacție și a continuat să rămână nemișcat, privind în gol. Când l-a văzut Moll, s-a apropiat de el urlând: *Du verfluchter Jude!*, „Evreu împuțit! De ce nu muncești, fiu de cățea evreiască? Mișcă!" Și a început să-l lovească cu furie. Dar omul stătea nemișcat, ca și cum nimic nu-l mai putea atinge; n-a schițat niciun gest de apărare, nici măcar n-a încercat să se ferească de lovituri. După părerea mea, își pierduse complet mințile, sufletul îi era deja în afara acestei lumi. Părea să nu mai simtă nici durerea, nici frica. Înfuriat de această ofensă și de lipsa de reacție la loviturile lui, neamțul a scos pistolul de la centiron. Noi continuam să facem drumuri. L-am văzut împușcându-l pe tânăr de la o distanță de numai câțiva metri. Însă, ca și când glonțul nu l-ar fi atins, omul a rămas în picioare, imobil. Cum putea să nu cadă secerat după acea lovitură fatală? Nu mai știam ce să credem. Neamțul, și mai enervat, a tras al doilea foc cu același pistolet. Tot nimic; gloanțele, zgomotul, frica, nimic nu părea să-l atingă pe bietul om. Ne-am zis că asistăm la o minune, însă o minune care nu putea dura la infinit. Mă aflam lângă Moll când l-am văzut cum pune la loc pistolul în

teacă și scoate un altul, de calibru mai mare. A tras un foc și bietul om a căzut secerat. Am avut ghinionul să mă aflu în acel moment în apropierea lui. Mă întorceam de la groapa de incinerare, cu mâinile goale, pregătit să iau un alt cadavru. Moll mi-a făcut un semn: *Du! Komm her!*[43] Mi-a dat ordin să iau cadavrul și să-l duc la groapă împreună cu un alt deținut. De-abia făcuserăm câțiva metri, că a început să urle, ca și cum îi venise o idee: *Halt!!! Ausziehen!*[44] A spus că hainele erau proprietatea celui de-Al Treilea Reich și că nu puteau fi arse odată cu mortul, căci le-ar fi putut fi de folos și altor deținuți. Ne-a ordonat să-l dezbrăcăm. Să dezbraci un mort al cărui trup nu se răcise încă, un om pe care l-ai cunoscut... Firește, nu aveam de ales, dacă voiam să n-o pățesc și eu și să am aceeași soartă cu a bietului om. Nu mai știam ce să credem, eram pe altă lume, ajunseserăm în iad. Când i-am aruncat corpul în groapa comună, am văzut focul întețindu-se, ca atunci când arunci un lemn în șemineu, iar focul s-a ațâțat brusc, ca pentru a înghiți mai bine trupul. Până atunci reușisem cumva să-mi impun să nu mă gândesc la tot ce se întâmpla, trebuia să executăm orbește ce ni se ordona, fără să crâcnim. Însă văzând corpul

arzând, mi-a trecut prin minte că poate morții aveau mai mult noroc decât viii; nu mai erau obligați să suporte acest infern pe pământ, să asiste la cruzimea oamenilor.

Munca a continuat astfel până-n dimineața zilei următoare. Am muncit practic fără oprire timp de douăzeci și patru de ore și-abia apoi ne-au lăsat să ne întoarcem la barăci. Însă, în pofida oboselii intense, n-am reușit să dorm. Imaginile continuau să mă bântuie, iar gândul că trebuia să mă întorc acolo mă agita și mai mult. După-amiază, a venit un kapo să ne spună că cei care munciseră în noaptea dinainte la Buncărul 2 nu trebuie să se întoarcă în noaptea aceea. Slabă consolare...

Momentul de respiro n-a durat mult. De a doua zi, a trebuit să ne întoarcem la muncă. Am fost trimis cu un grup de cincisprezece persoane la Crematoriul III. Cum spusesem că sunt frizer, *Unterkapo* care ne-a primit în crematoriu mi-a pus în mână o pereche de foarfece foarte lungi, de felul celor pe care le folosesc croitorii să taie materialele. Apoi am fost îndrumați spre camera în care eram repartizați să lucrăm. Cei mai vechi ne-au explicat pe scurt ce avem de făcut.

Contactul cu morții a fost imediat. Deportații dintr-un convoi precedent tocmai fuseseră gazați, iar cei din Sonderkommando se ocupau deja de ei și scoteau cadavrele din camera de gazare. Erau depuși într-un soi de atrium, apoi erau urcați în cuptoarele incineratoare. În acest spațiu deschis, eu trebuia să tund morții. Eram patru sau cinci care făceam asta. Doi „dentiști" veneau apoi să extragă dinții de aur ai victimelor, care erau păstrați într-o casetă specială de care nimeni nu avea voie să se atingă. Unul dintre ei era Léon Cohen care pretinsese că ar fi fost dentist. I s-a dat un clește stomatologic și o oglinjoară să-l ajute să vadă mai bine în interiorul gurii. Îmi amintesc că, înțelegând ce i se cere să facă, puțin a lipsit să nu leșine. La început, pe primele cadavre, treaba mergea destul de repede, le deschidea gura și extrăgea dinții de aur. Însă, pe parcurs, a devenit tot mai dificil; cadavrele avuseseră timp să se întărească și trebuia să le forțeze maxilarul ca să le poată deschide gura.

Ce ați văzut din interiorul camerei de gazare când ați ajuns acolo?

Nu mă număram printre cei obligați să scoată cadavrele din camera de gazare, însă ulterior mi s-a-ntâmplat s-o fac des. Cei care au primit această sarcină au început prin a trage cadavrele de mâini, însă, după câteva minute, mâinile li se murdăriseră și deveniseră alunecoase. Dorind să evite atingerea directă a corpurilor, s-au gândit să folosească o bucată de pânză, dar, bineînțeles, și materialul se murdărea și se înmuia aproape imediat. Atunci fiecare s-a descurcat cum a putut. Unii au încercat să tragă corpurile cu ajutorul unei centuri, însă, în realitate, asta îngreuna și mai mult treaba și lua timp, fiindcă erau nevoiți să strângă și să desfacă apoi cureaua. Cel mai ușor era să folosești un baston, pentru a trage cadavrele de ceafă. Cel mai bine se poate vedea asta în desenele lui David Olère[45]. Nu duceam lipsă de bastoane, de vreme ce atâtea persoane în vârstă fuseseră trimise la moarte. Cel puțin ne scuteau să tragem cadavrele cu mâinile goale. Iar asta însemna enorm pentru noi, nu atât pentru că era vorba de cadavre..., ci

pentru că moartea lor numai ușoară nu fusese. Era o moarte urâtă, oribilă. O moarte forțată, grea și diferită pentru toți.

N-am mai povestit asta până acum. Totul este atât de apăsător și de dureros, încât mi-a fost greu să vorbesc despre aceste imagini din camerele de gazare. Găseai oameni cu ochii ieșiți din orbite din cauza efortului pe care-l făcuse organismul. Alții sângerau peste tot, sau erau murdari de propriile excremente ori de ale altora. Sub efectul fricii și al gazului asupra organismului uman, victimele eliminau tot din corp. Unele cadavre erau complet înroșite, altele erau livide, reacția fiecăruia era diferită. Însă toți suferiseră la trecerea în moarte. Gândim adesea că se arunca gazul, și gata, oamenii mureau. Dar ce moarte!... Îi găseai încleștați unii de alții; toată lumea căuta cu disperare să mai ia o ultimă gură de aer. Gazul aruncat degaja acid de jos în sus, și toată lumea căuta să respire, chiar dacă pentru asta erau nevoiți să se cațere unii pe alții până la moartea ultimului dintre ei. În opinia mea, n-am cum să fiu sigur de asta, multe persoane au murit înainte de a fi fost aruncat gazul. Erau atât de înghesuiți unii în alții, încât cei mai mici, cei mai slabi au murit în mod inevitabil sufocați.

La un moment dat, supus la această presiune, la această suferință, devii egoist și nu te interesează decât un singur lucru: să te salvezi. Acesta era efectul gazului. Imaginea pe care o aveai dinaintea ochilor când deschideai ușa era atroce, cutremurătoare; e practic imposibil să-ți închipui ce putea să însemne această oroare.

---

[41] SS-Hauptscharführer Otto Moll a venit la Birkenau pentru a răspunde de buncărele 1 și 2. După un stagiu ca Lagerführer în sublagărele Fürstengrube și Gleiwitz I, a fost rechemat la Birkenau în mai 1944, unde a rămas până în septembrie ca șef al crematoriilor. Pe ١٣ decembrie ١٩٤٥, Moll a fost condamnat la moarte în urma procesului de la Dachau. A fost executat prin spânzurare în închisoarea din Landsberg în 28 mai 1946.

[42] „Nu! O persoană, un mort!" (în germ.).

[43] „Tu, vino aici!" (în germ.).

[44] „Stai! Dezbracă-l!" (în germ.).

[45] David Olère, pictor evreu, francez de origine poloneză, a fost deportat din Franța în martie 1943. Odată ajuns la Auschwitz-Birkenau, a fost integrat în Sonderkommando la Crematoriul III. Asemenea lui Shlomo, a fost unul dintre rarii supraviețuitori ai acestor comandouri speciale. Desenele sale, realizate la scurt timp după eliberare, sunt o mărturie vizuală excepțională privind procesul de exterminare în camerele de gazare. Unele dintre aceste desene sunt reproduse aici cu permisiunea amabilă a fiului său, Alexandre Oler, pentru a ilustra spusele lui Shlomo Venezia.

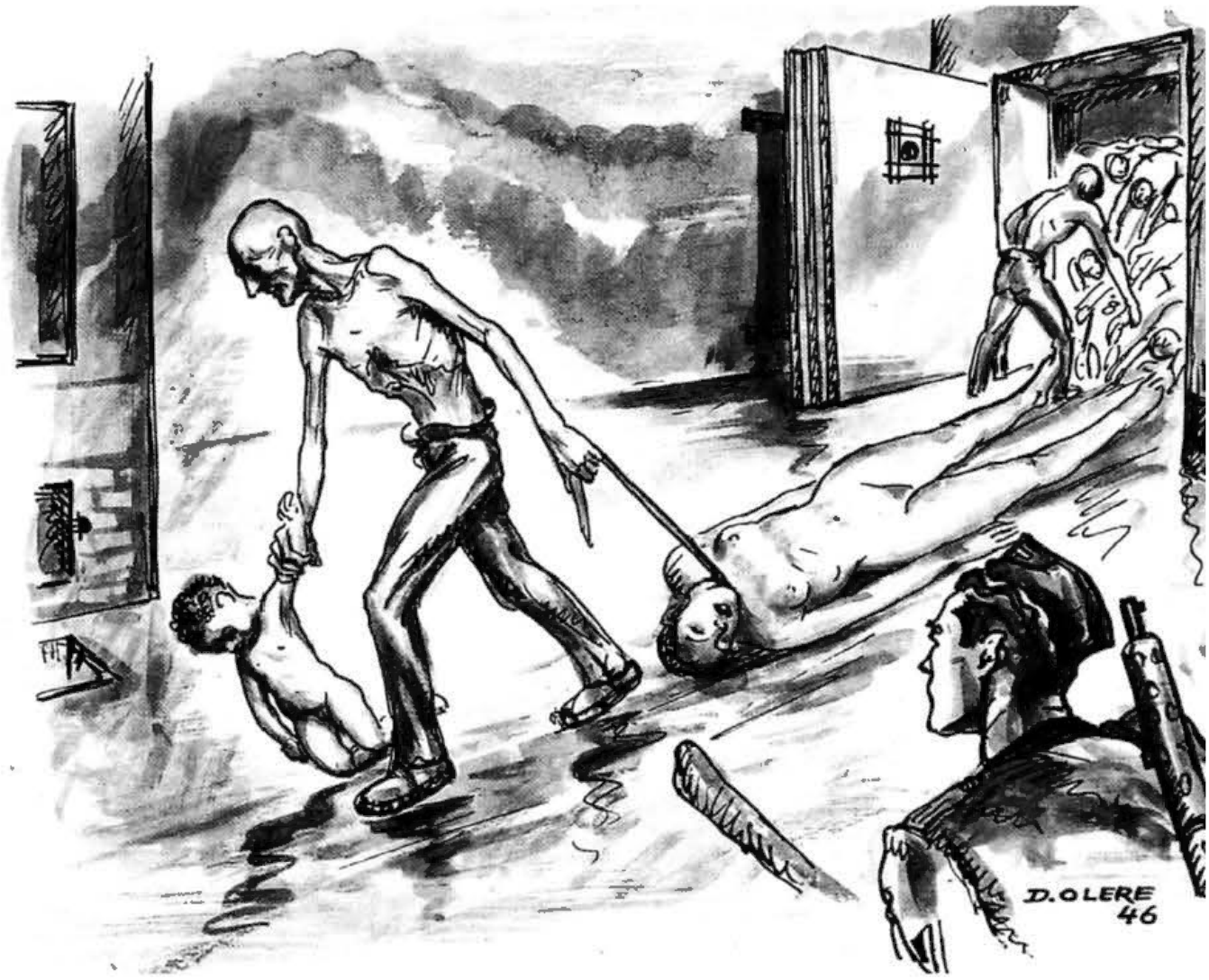

După gazare
David Olère, 1946

Laviu și tuș pe hârtie
Muzeul Luptătorilor din Ghetouri, Galileea, Israel

În primele zile, în ciuda foamei chinuitoare, îmi era imposibil să mă ating de bucata de pâine pe care o primeam. Miasma oribilă persista pe mâini, mă simțeam mânjit de acea moarte. Cu timpul, încetul cu încetul, a trebuit să ne obișnuim cu tot. A devenit un soi de rutină la care nu trebuia să te mai gândești.

Puteți descrie în detaliu întregul proces de la sosirea unui nou convoi?

De fiecare dată când sosea un nou convoi, oamenii intrau pe poarta principală a crematoriului și erau dirijați spre scara care ducea la subsol, în camera unde urmau să se dezbrace. Erau atât de numeroși, încât coada se întindea ca un șarpe lung. Când intrau primii, ultimii erau tot la o sută de metri în urmă. După ce se făcea trierea pe rampă, femeile, copiii și bătrânii erau trimiși primii, apoi urmau bărbații. În sala în care trebuiau să se dezbrace, de-a lungul pereților erau cuiere numerotate și niște bănci din lemn pe care oamenii se puteau așeza pentru a se dezbrăca. Pentru a-i amăgi, nemții le spuneau să fie atenți la numere și să le rețină, ca să-și poată găsi mai ușor hainele când vor ieși de la dușuri. După o vreme, au adăugat o nouă

instrucțiune, aceea de a-și lega cu șireturile pantofii între ei, pe perechi. În realitate, ideea era de a ușura sortarea lucrurilor când ajungeau la *Kanadakommando*[46]. Aceste instrucțiuni erau în general date de ofițerii SS de gardă, însă cineva din Sonderkommando care vorbea limba deportaților le transmitea direct acestora instrucțiunile. Pentru a-i liniști pe oameni și a se asigura că vor înainta mai repede și fără să se împotrivească, nemții le promiteau că vor avea parte de o masă după ce ies de la „dezinfectare". Multe femei se grăbeau să ajungă primele și să sfârșească cât mai repede posibil cu toate astea. Cu atât mai mult cu cât, terifiați, copiii se agățau de mamele lor. Mai ales pentru copii, chiar mai mult decât pentru ceilalți, trebuie că totul era straniu, neliniștitor, sumbru, rece.

---

[46] Denumirea comandoului care muncea în sectorul Canada (n. red.).

Blocurile de la II la V de la Auschwitz II-Birkenau
David Olère, 1945

Laviu și tuș pe hârtie
Muzeul Luptătorilor din Ghetouri, Galileea, Israel

După ce se dezbrăcau, femeile intrau în camera de gazare și așteptau, crezând că se găsesc într-o sală cu dușuri, văzând capetele de duș deasupra lor. Nu aveau cum să știe unde se află de fapt. S-a-ntâmplat o dată ca o femeie, începând să aibă îndoieli când a văzut că nu curge apă, să se ducă să-i vorbească unuia dintre cei doi nemți care păzeau ușa. A fost lovită cu brutalitate, de câteva ori, și constrânsă să se întoarcă la locul ei; dorința de a pune întrebări i-a trecut imediat.

Apoi, la sfârșit, le venea rândul bărbaților să fie împinși în camera de gazare. Nemții credeau că dacă lasă la final vreo treizeci de bărbați puternici să intre în camera deja plină, aceștia vor reuși, cu toată forța lor fizică, să-i împingă înăuntru pe ceilalți. Așa a și fost; mânați ca niște vite de loviturile care se abăteau asupra lor, n-aveau încotro și împingeau cu forță să intre ca să scape de bătaie. De aceea cred că mulți au murit sau trăgeau să moară înainte ca nemții să fi dat drumul gazului înăuntru. Adesea, neamțului răspunzător de supravegherea întregului proces îi făcea plăcere să-i chinuie și mai mult pe acești oameni care oricum urmau să moară. Așteptând sosirea ofițerului SS care trebuia să introducă gazul, se amuza

aprinzând și stingând lumina, pentru a-i înspăimânta un pic mai mult. Când stingea lumina, se auzea un zgomot diferit venind dinspre camera de gazare; oamenii păreau că se sufocă de groază, înțelegând că-i așteaptă moartea. Apoi aprindea lumina și se auzea un soi de suspin de ușurare, ca și cum lumea ar fi crezut că operațiunea fusese anulată.

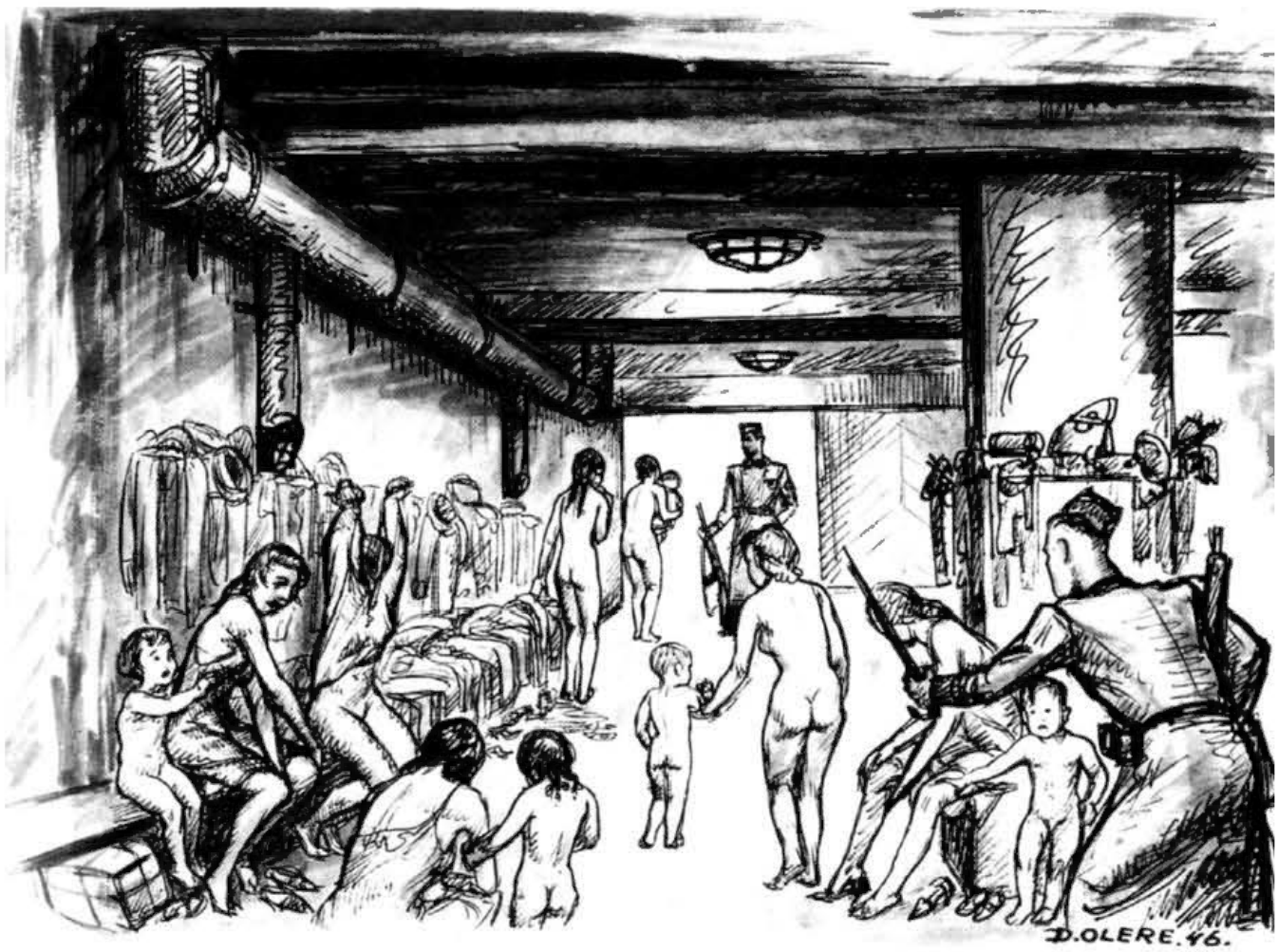

În sala de dezbrăcare
David Olère, 1946

Laviu și tuș pe hârtie
Muzeul Luptătorilor din Ghetouri, Galileea, Israel

Într-un final, sosea și neamțul cu gazul. Lua cu el doi deținuți din Sonderkommando să-l ajute să ridice trapa spre exterior, cea aflată deasupra camerei de gazare, apoi introducea prin deschizătură Zyklon B[47]. Capacul era din beton și era foarte greu. Sub nicio formă neamțul nu s-ar fi deranjat să-l ridice el însuși, trebuia să fim doi pentru asta. Uneori eu, uneori alții. N-am vorbit niciodată până acum despre asta; mi se face rău să recunosc și să accept că noi eram cei care trebuia să ridicăm și să lăsăm capacul după ce gazul era aruncat înăuntru. Dar așa a fost.

Soldații SS purtau măști de gaze?

Nu, n-am văzut niciun neamț purtând vreodată mască, nici când arunca gazul înăuntru, nici când deschidea ușa. Știu că mulți au susținut că nemții purtau măști de gaze. Poate că așa stăteau lucrurile în alte crematorii, dar în orice caz nu într-al nostru. Oricum, era inutil, pentru că operațiunea se petrecea foarte rapid. Trebuia să deschizi, să arunci înăuntru și să închizi. Însă neamțul care introducea gazul nu deschidea și nu închidea capacul cu mâna lui.

---

[47] Insecticid produs de firma germană Tesch & Stabenow, livrat lagărelor de concentrare naziste

Auschwitz, Majdanek, Sachsenhausen, Ravensbrück, Stutthof, Neuengamme, Groß Rose și Dachau pentru a fi utilizat la exterminarea în masă a deținuților (n. red.).

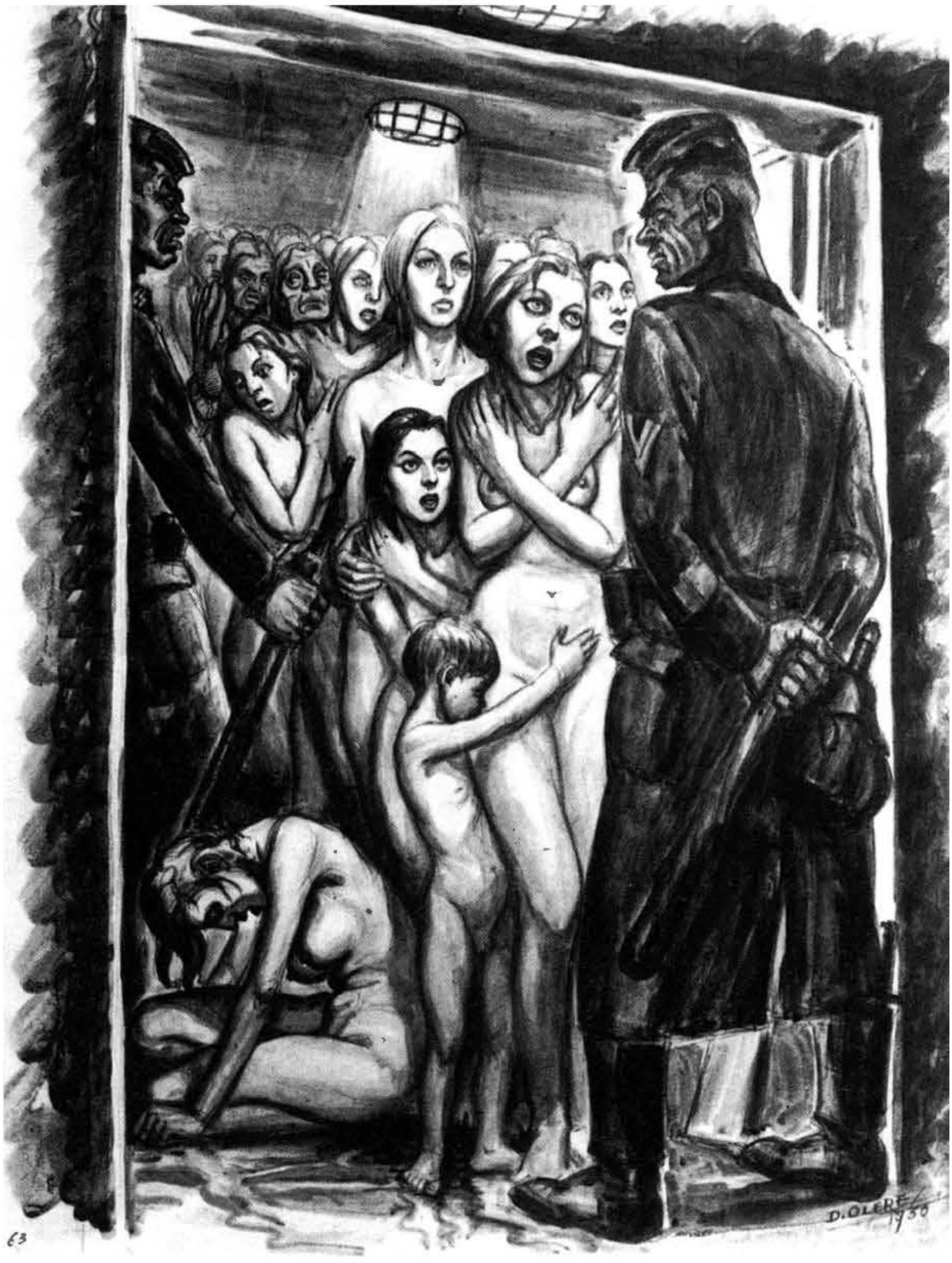

În camera de gazare
David Olère, 1950

Laviu și tuș pe hârtie
Colecție particulară

Odată ce era aruncat gazul, treceau zece sau douăsprezece minute până când zgomotele încetau complet și nu se mai auzea niciun sunet, fiindcă nu rămăsese niciun suflet în viață. Atunci venea un neamț să verifice dacă murise toată lumea, uitându-se printr-un vizor plasat pe ușa groasă (dinspre interior, vizorul era protejat cu zăbrele, pentru a împiedica victimele să spargă sticla). După ce se asigura că toată lumea era moartă de-a binelea, deschidea ușa și se îndepărta imediat, după ce pusese ventilația în funcțiune. Timp de douăzeci de minute se auzea un zgomot puternic, ca un uruit de motor care aspiră aerul. În cele din urmă, puteam intra și începeam să cărăm cadavrele afară din camera de gazare. Un cumplit miros înțepător umplea încăperea. Nu puteai face diferența între mirosul specific al gazului și mirosul ce provenea de la oameni și de la dejecțiile umane.

Mai exact, dumneavoastră ce trebuia să faceți ?

Mi s-a dat o foarfecă cu care trebuia să tund părul femeilor. Nu tăiam decât părul lung și nu ne atingeam de bărbați. Cele mai de folos erau socotite cozile lungi, pentru că

erau mai ușor de tăiat și de transportat. Trebuia să-ți folosești ambele mâini ca să poți tăia cu foarfeca aceea mare. Apoi adunam părul tuns și-l aruncam într-un sac mare. Un camion venea cu regularitate să preia sacii cu păr așezați deoparte, care erau trimiși într-un loc din oraș unde erau depozitați.

Odată încheiată operațiunea de tăiere a părului și de extragere a dinților de aur, veneau două persoane să ia cadavrele și să le așeze într-un lift de marfă care le transporta de la subsol la parterul clădirii, spre cuptoarele de incinerare. Totul se afla la subsol: camera în care se dezbrăcau deținuții și camera de gazare. În funcție de talia defuncților, că erau mari, mici, grași, slabi, puteau fi plasate în acel elevator între șapte și zece cadavre. La etajul superior, alte două persoane recuperau trupurile și trimiteau liftul înapoi. Ascensorul nu avea uși, o latură era blocată de zid, însă odată ajunse sus, cadavrele erau descărcate pe partea opusă. Apoi corpurile neînsuflețite erau trase și dispuse în fața cuptorului, două câte două.

Părul nostru, dinții noștri și cenușa noastră
David Olère, 1946

Laviu și tuș pe hârtie
Muzeul Yad Vashem, Ierusalim, Israel

În fața fiecărei mufle stăteau trei bărbați a căror treabă era să bage cadavrele în cuptor. Corpurile erau așezate pe un soi de targă, câte două, răsturnate, adică unul cu capul la picioarele celuilalt. Două persoane, așezate de-o parte și de alta a brancardei, o ridicau cu ajutorul unei scânduri lungi trecută pe dedesubt. O a treia persoană, așezată în fața cuptorului, ținea mânerele de care se ajuta să descarce targa direct în cuptor. Trebuia să răstoarne cadavrele și să retragă brancarda rapid, înainte să se încălzească prea mult metalul. Cei din Sonderkommando luaseră obiceiul să toarne apă pe brancardă înainte de a așeza cadavrele pe ea, altfel corpurile rămâneau lipite de fierul încins. În acest caz, munca devenea mai dificilă, fiindcă trebuia să tragi cadavrele cu un soi de furcă și rămâneau agățate pe ea bucăți de piele. Dacă se întâmpla așa ceva, întregul proces era încetinit și nemții puteau să ne acuze de sabotaj. Așadar trebuia să fii rapid și îndemânatic.

În desenele lui David Olère, se vede un șanț cu apă în fața cuptoarelor...

Era folosit în special pentru a transporta mai ușor corpurile între elevatoare și

incineratoare. Aruncam apă în aceste rigole, iar corpurile alunecau cu mai puțin efort din partea noastră. Nu așa se întâmpla la Buncărul 2, unde și cadavrele, și picioarele noastre se afundau în noroi. Acolo, pentru a scoate trupurile din camera de gazare, nu era nevoie să arunci apă pe jos, solul era deja suficient de umed și de moale de la toate cele. Când spun de la toate cele mă refer la sânge, fecale, urină, vomă, de toate... se întâmpla uneori să alunecăm și să cădem în acest amestec.

Am spus că, în general, eu trebuia să-i tund, însă am lucrat uneori și-n camera de gazare ca să scutesc măcar un pic vreun prieten ajuns la capătul puterilor. Munca pe care o făceam eu era mai puțin dură și acceptam să fac schimb, atât cât să-i las răgaz tovarășului meu să-și tragă sufletul sau să ia o gură de aer proaspăt. Cel mai rău a fost la început, când a trebuit să tragem afară primele cadavre, căci nu aveam pe ce să ne sprijinim. Corpurile erau atât de încolăcite, îngrămădite unele în altele; picioarele acolo, capul, aici. Cadavrele erau adunate claie peste grămadă pe o înălțime de peste un metru, un metru și jumătate.

După ce goleam camera de gazare, trebuia s-o curățăm complet, de sus până jos, fiindcă zidurile și pardoseala erau murdare și nu puteau fi lăsați înăuntru alți oameni fără a risca să se îngrozească la vederea dârelor de sânge și a tuturor urmelor rămase pe ziduri și pe jos. Mai întâi, trebuia spălată pardoseala, așteptai să se usuce și apoi văruiai pereții. Ventilatorul continua treaba, primenind aerul. Astfel, totul era pregătit pentru primirea unui nou grup. Chiar dacă, intrând, oamenii vedeau pardoseala udă nu li se părea nimic suspect, oricum li se spusese că vor merge la dușuri pentru dezinfectare.

Prin urmare, erau bine șterse toate urmele din camera de gazare. Dar la incinerator, ce se întâmpla cu cenușa, după ce erau arse corpurile?

Și cenușa trebuia înlăturată, pentru a nu lăsa nicio urmă. Cu atât mai mult cu cât anumite oase, cum sunt cele ale bazinului, nu ardeau bine, indiferent dacă era vorba de cuptoare sau de gropi de incinerare. De aceea, oasele cele mai dense trebuiau scoase și zdrobite separat, și abia apoi amestecate cu cenușa. Operația se petrecea în curtea crematoriului, în spatele clădirii. De pildă, la

Crematoriul III, locul pentru zdrobirea resturilor din cenușă se afla într-un colț din apropierea spitalului și a lagărului pentru țigani. Odată măcinată bine, cenușa era transportată cu un cărucior, iar un camion venea să o recupereze cu regularitate, apoi o arunca în râu. Mi s-a-ntâmplat în câteva rânduri să schimb locul cu unul dintre cei a căror treabă era să zdrobească resturile din cenușă. Asta îmi dădea ocazia să ies puțin la aer curat și să scap de atmosfera oprimantă și fetidă din interiorul crematoriului.

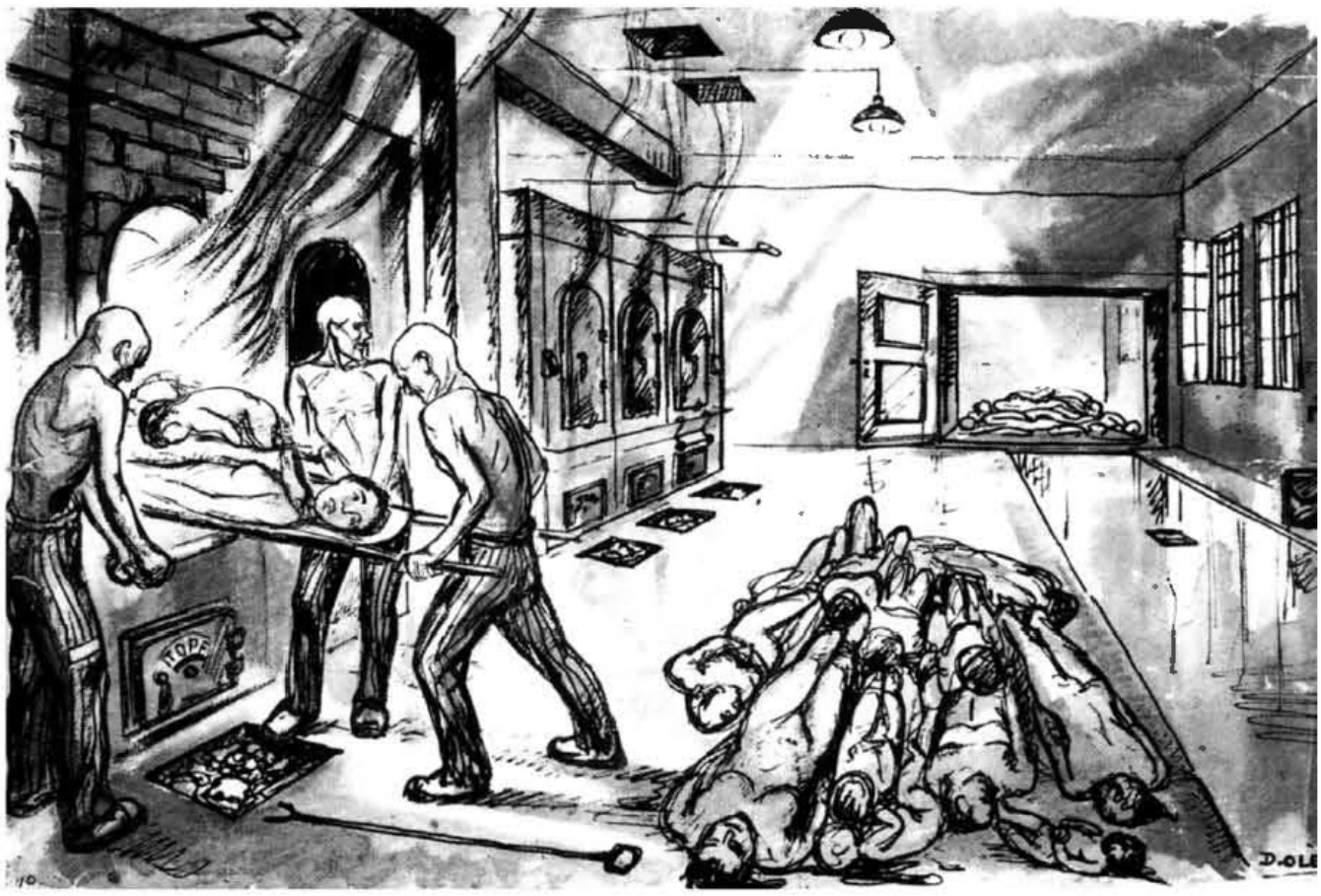

În sala cuptoarelor de incinerare
David Olère, 1945

Laviu și tuș pe hârtie
Muzeul Luptătorilor din Ghetouri, Galileea, Israel

Procesul de gazare-incinerare nu se oprea niciodată?

Munceam în două schimburi, unul de zi și unul de noapte, însă lucrul nu trebuia să înceteze niciodată. Munceam pe bandă rulantă, neîntrerupt. O singură dată am fost constrânși să oprim lucrul timp de două zile, din cauza unei probleme apărute la coș. Din cauza supraîncălzirii, se topiseră niște cărămizi, ceea ce blocase evacuarea aerului. Pentru nemți, să piardă două zile de muncă era o dramă. Un tânăr evreu polonez, acoperit cu pânză de sac spre a se proteja de funingine și căldură, a deschis din lateral baza coșului (planșeul) în ideea de a extrage cărămizile care creau probleme. Am remarcat atunci cărămizile lucioase, acoperite cu straturi de grăsime umană. Din cauza întreruperii de două zile, reluarea lucrului la ultimele trei sute de cadavre a fost cumplită. Din cauza căldurii, s-au descompus. Însă nu s-au întărit, cum se întâmplă în cazul persoanelor care mor de moarte naturală; corpurile gazate se topeau. Am încercat să trag de un cadavru, însă pielea s-a rupt și mi-a rămas în mână. A fost ceva îngrozitor.

Așadar, munca era reluată imediat după sosirea unui nou grup. Și ce făceați cât oamenii se aflau în camera în care se dezbrăcau?

În general, mă odihneam în așteptarea momentului când trebuia să-mi reiau „munca". Însă uneori eram în sală să dau o mână de ajutor, ca lucrurile să se desfășoare cât mai calm cu putință. Nu puteam fi mulți, doar o mână de oameni. Nu cred că se poate spune sau numi „colaborare" dorința de a alina cât de cât suferința acelor oameni care urmau să moară. De pildă, ajutam persoanele vârstnice să se dezbrace și încercam să-i feresc pe oameni să fie loviți.

Odată, am văzut o mamă cu două fiice care trebuie să fi avut în jur de doisprezece ani. Nu se dezbrăcau, stăteau nemișcate uitându-se împietrite la cei din jur. Erau din Belgia, cu siguranță dintr-o familie bogată, distinsă. Ca să evit să fie lovite, le-am spus în franceză, în fine, în felul meu. „Doamna, haide, repede, vine neamțul și omoară pe voi în bătaie".[48] Am priceput că-i era rușine să se dezbrace în public. Atunci i-am spus: „Toată lumea nu vă vede! Nu vă îngrijorați" și m-am așezat cu spatele în fața lor, să le ofer puțină intimitate. Cu coada ochiului, am văzut că se hotărâseră

în fine să se dezbrace. Dacă neamțul le-ar fi văzut, cu siguranță ar fi fost bătute. Cel puțin, le-am ajutat să evite asta. Și duse au fost, cu toată lumea.

Oamenii încercau să vă pună întrebări?

Nu, din câte-mi amintesc. Erau cu desăvârșire șocați de călătorie și se concentrau doar asupra a ce aveau de făcut imediat. Unii stăteau nemișcați, încercând să priceapă ce urma să li se întâmple. Dezbrăcarea dura cel puțin o oră, o oră și jumătate. Asta depindea de oameni; cu cât erau mai mulți bătrâni, cu atât dura mai mult. Primii intrați în camera de gazare puteau aștepta și mai mult de o oră. Unele femei se grăbeau, ca să termine mai repede. Se gândeau că dușurile vor fi mai curate pentru primii veniți, însă în fond, așteptând dezbrăcate atâta timp, aproape că sufereau mai mult decât ceilalți.

Lucrurile se petreceau în același fel când era trimis la moarte un grup de prizonieri triați în interiorul lagărului?

Acești deținuți erau foarte rar trimiși la crematoriul nostru. Când, totuși, ajungea la noi un asemenea grup, era cum nu se poate mai rău. Știau deja că sunt trimiși în camera

de gazare, la moarte sigură. De obicei, petrecuseră o vreme într-o baracă izolată, până când nemții socoteau că sunt destul de mulți pentru a fi trimiși la camera de gazare, evitând astfel să risipească Zyklon B. Camera era foarte mare și, cu cât era mai plină, cu atât nemții aveau nevoie de mai puțin gaz ca să-și ucidă victimele.

În general, oamenii aceștia erau atât de slăbiți, de bolnavi și de resemnați, încât nu mai aveau putere să se opună. În jargonul lagărului, îi numeam „musulmani" pe acești deținuți, împinși dincolo de limita puterilor, care ajunseseră piele și os. Cred că acest termen vine de la poziția pe care o aveau când picau de epuizare în timpul apelurilor interminabile; făceau tot posibilul să nu cadă și-și adunau ultimele puteri să stea în picioare, dar când, în cele din urmă, îi lăsau definitiv forțele, genunchii li se îndoiau sub greutatea corpului, iar capul, prea greu, li se ducea în față. Cădeau astfel la pământ în poziția pe care o iau musulmanii la rugăciune. Dacă nu-i omora pe loc, atunci kapo le nota numărul pentru următoarea triere.

Și ce se întâmpla când prizonierii ajungeau în crematoriu?

Erau siliți să se dezbrace fără să protesteze. Când nu erau destul de numeroși, nemții îi obligau să treacă imediat prin poarta de serviciu care ducea direct la atrium. Îmi amintesc că, la un moment dat, a izbucnit în rândul lor o mică revoltă spontană. Oamenii au refuzat să coboare cele câteva trepte, s-au blocat la intrare și nimeni nu mai putea coborî. Însă n-au avut timp să facă mare lucru. Moll, care se afla în apropiere, a sosit imediat și a început să urle. Constatând că răcnetele lui nu sunt de-ajuns, a luat un fel de pisălog uriaș pe care-l foloseam de regulă să zdrobim rămășițele umane și, cu toată puterea, l-a repezit peste capetele celor care se aflau cel mai aproape de el. Le-a sfărâmat desigur capetele cu forța lui. Ceilalți, înspăimântați, n-au avut de ales și au înaintat, chiar dacă știau exact spre ce se îndreaptă.

Dar persoanele prea slăbite, care erau trimise la crematoriu cu camionul, aveau aceeași soartă?

Persoanele care soseau cu camionul erau, cel mai adesea, cele rămase să aștepte în vagoane. Când sosea un tren, oamenii care

nu mai puteau merge, bolnavii, cei cu handicap, bătrânii erau urcați în camioane și depuși în curtea crematoriului. Însă, de regulă, erau mai degrabă trimiși la crematoriile IV și V și mai puțin la noi, la Crematoriul III, și nici la II. Doar când nu mai aveau loc acolo, doar atunci erau trimiși la crematoriul unde ne aflam noi. De cele mai multe ori, nu trimiteau mai mult de treizeci de persoane. Camioanele îi descărcau pe o platformă, ca și când ar fi descărcat nisip. Bietele victime cădeau unele peste altele. Oameni care, în mod normal, abia se puteau ține pe picioare... Durerea suferită în cădere și umilința trebuie să fi fost cumplite. Noi trebuia să-i ajutăm să se ridice, să se dezbrace și îi conduceam în incinta clădirii, spre locul unde un soldat SS îi aștepta să-i execute cu sânge rece, unul câte unul.

Pentru noi, a fost de departe cea mai cumplită muncă de îndeplinit... Nimic nu poate fi mai greu de suportat decât să conduci oameni spre moarte și să-i susții în timp ce sunt executați. O dată, a trebuit să ajut o femeie în vârstă să se dezbrace. Ca orice vârstnic, ținea la lucrurile ei. Și-apoi, să stea dinaintea unui bărbat pe care nu-l cunoștea, biata de ea, a fost peste măsură de

tulburată. De câte ori încercam să-i scot ciorapii, ea și-i trăgea la loc; eu lăsam o parte, ea o ridica pe cealaltă. Toată treaba devenea periculoasă, fiindcă dacă neamțul aștepta prea mult, puteam să plătesc cu propria-mi viață. Nu mai știam ce să fac... am început să mă enervez. E una dintre acele situații care mi-au rămas în minte... eram cu nervii la pământ, am apucat-o cu putere să-i scot ciorapii. Eram în stare să-i rup, numai să-i lase din mână. Biata de ea, apăra ce putea. Însă a sfârșit asemenea celorlalți.

---

[48] În limba franceză în text.

Femei goale, la descărcare
David Olère, 1946

Laviu și tuș pe hârtie
Muzeul Luptătorilor din Ghetouri, Galileea, Israel

În cazuri ca acesta, unde stătea soldatul SS?

Urcând cele trei trepte, ajungeai în sala cuptoarelor de incinerare. Trebuia să te plasezi în spate, pe partea unde ieșea cenușa. Neamțul se așeza de regulă în capăt, ușor ascuns de colțul ultimului cuptor. Treceam prin fața lui, ca și cum am fi urcat treptele spre mansardă. Victimele nu-l puteau vedea și, imediat după ce treceam de el, trăgea de la mică distanță, direct în ceafă. După o vreme, au schimbat metoda, preferând să folosească un pistol cu aer comprimat, fiindcă glonțul pistoletului era prea mare și, tras de aproape, la impact, spulbera capul victimei. Iar să fie astfel împroșcat cu sânge îl deranja teribil pe neamț. Cel care însoțea victima trebuia să deprindă o oarecare tehnică; trebuia să ții victimele de urechi, cu ambele brațe întinse, neamțul trăgea, și, înainte ca cel ucis să cadă, trebuia să-i apleci capul, fiindcă altfel sângele țâșnea ca dintr-o arteziană. Dacă, Doamne ferește! un strop de sânge îl atingea pe soldatul SS, mânia lui se îndrepta împotriva noastră și nu șovăia să ne pedepsească și chiar să ne omoare pe loc. E ceea ce era cât pe ce să pățească fratele meu. Pe atunci, era deja cu mine la Crematoriul III. N-a reușit să

aplece capul victimei suficient de repede, iar sângele l-a împroșcat pe neamț. Din întâmplare, nu mă aflam prea departe și am intervenit spunând în germană: *Das ist mein Bruder!*[49]. Asta ar fi putut să-mi creeze și mie probleme, dar, în schimb, neamțul s-a liniștit și ne-a lăsat în pace. Din acel moment, fratele meu s-a sustras mereu, evitând, în măsura posibilului, această cumplită muncă. Pentru mine, cel mai greu era când trebuia să-l las pe mort să cadă. Să simți toată greutatea omului în această cădere pe care o însoțeai fără voia ta. Îmi provoca suferință să aud corpul căzând la pământ, chiar dacă știam că e deja mort, și atunci mă străduiam să atenuez căderea.

Iată, cei din Sonderkommando erau obligați să facă genul ăsta de treburi. Nu pot fi negate, nu se poate spune că așa ceva n-a existat ori că nu e adevărat. Și totuși, în acest caz, recunosc că mă simt întrucâtva părtaș, chiar dacă nu eu i-am omorât cu mâna mea. N-aveai de ales; nu exista nicio altă posibilitate în iadul acela! Dacă aș fi refuzat să mă supun, neamțul m-ar fi atacat pe mine și m-ar fi ucis pe loc, doar pentru a da un

exemplu. Din fericire, aceste grupuri nu erau prea des trimise la crematoriul în care lucram. Cel mult de două sau de trei ori.

Alții care făceau parte din Sonderkommando mi-au povestit cum se petreceau lucrurile la Crematoriul V. Se pare că, acolo, camioanele descărcau victimele încă vii în gropile deschise care ardeau sub cerul liber. N-am văzut cu ochii mei aceste lucruri, deci nu pot confirma, însă mi se pare a fi perfect posibil să nu se fi deranjat să omoare oamenii înainte de a-i arunca în flăcări. La noi, lucrurile astea luau mai mult timp, fiindcă nemții trebuiau să-i omoare unul câte unul.

Ați fost vreodată la crematoriile IV și V, ați putut constata singur diferențele față de crematoriile II și III?

Da, m-am dus acolo de patru sau de cinci ori, să-l văd pe fratele meu care a muncit acolo în primele luni. Ulterior, am reușit să-l aduc la crematoriul meu, fiindcă munca era mai bine organizată, prin urmare o idee mai puțin dificilă. O deosebire ar fi că la crematoriul meu nu existau gropi comune, trupurile erau incinerate în cuptoare. Numai că dincolo, cuptoarele erau de multe ori

defecte ori insuficiente, și atunci corpurile trebuiau arse în gropi sub cerul liber. Când aveau nevoie de mână de lucru suplimentară, îi cereau lui Lemke, kapo care răspundea de mine, să trimită câțiva oameni pentru a-i ajuta. Așa s-a-ntâmplat să mă duc acolo în câteva rânduri, însă era mereu un pretext să-l văd pe fratele meu.

Îmi amintesc că, pe drum, când ne întorceam de la Crematoriul IV, neamțul îi dădea ordin vărului meu, Yakob Gabbai, să cânte. *Greco! Singen!*, îi spunea el. Yakob avea o voce baritonală frumoasă și începea să cânte în greacă cântece patriotice pe care nemții nu le puteau înțelege. Se auzea răsunând în tot lagărul un cântec ale cărui versuri aveau următorul înțeles: „Drapelul meu grecesc, O, Doamne, cât îl iubesc! Măicuță, mai bine mor decât să-mi abandonez vreodată patria." Ca și când grecii, învingători, ar fi pătruns subit în lagăr.

N-am intrat niciodată în interiorul crematoriilor IV și V, deci pot relata doar despre ceea ce am văzut din exterior. De multe ori mă minunez când mă gândesc la asta. Eram atât de curios, și-atunci cum se face că n-am încercat niciodată să intru și să văd ce era înăuntru? Dacă mi-ar fi trecut prin

minte, fie și pentru o secundă, că aveam să supraviețuiesc, probabil aș fi notat totul pentru a putea povesti mai târziu, însă... în fine, n-am văzut acolo decât gropi. Erau un soi de bazine mari, trupurile erau aduse în față și plasate înăuntru de oameni din Sonderkommando care știau cum să procedeze. Dacă-mi amintesc bine, chiar la intrare erau două gropi, pe-o latură a clădirii crematoriului. Știu că istoricii susțin că existau mai multe gropi, însă eu, la momentul când m-am aflat acolo, n-am văzut funcționând decât două. Semănau cu gropile pe care le-am văzut funcționând la Buncărul 2, cu singura deosebire că gropile de la Crematoriul V erau completate de cuptoare incineratoare.

Crematoriile IV și V erau mai mici decât crematoriile II și III, cuptoarele funcționau mai prost, la o capacitate mai mică. Gropile comune făceau posibilă accelerarea ritmului de eliminare a cadavrelor, fiindcă durează mult să arzi șapte sute de corpuri în cuptoare atât de mici. Mai ales că incineratoarele nu funcționau corect. La noi, se putea ajunge chiar și la o mie opt sute de persoane.

În medie, întregul proces de exterminare a unui convoi trebuia să dureze șaptezeci și

două de ore. Să-i ucizi lua puțin, mai mult dura incinerarea cadavrelor. Aceasta era principala problemă a nemților: să facă să dispară acele corpuri. Cu gropile, mergea mai repede.

Când ați fost la crematoriile IV și V, erați obligat să-i ajutați pe ceilalți?

Teoretic, da, ar fi trebuit să-i ajut. Kapo ne puteau spune, de pildă, să cărăm cadavrele din locul în care se aflau până la groapă. Numai că aceia care ne dădeau ordine nu erau kapo de la crematoriul meu. Și atunci nu riscam mai nimic dacă obstrucționam, făcând totul mai lent și nu cum ar fi trebuit. Nu eram personalul fix, ci doar niște simple ajutoare, un surplus. Nu aveam a ne teme că nu facem lucrurile la timp sau că vom fi socotiți vinovați.

Îmi amintesc de un incident teribil, la care am asistat pe când mă aflam acolo. Moll, faimosul *Malahamoves*, i-a luat în vizor pe doi frați greci, pe Alberto și Raul Jachon, și le-a dat ordin să aducă un lighean în care el a vărsat un lichid inflamabil. Apoi, blestematul de Moll i-a obligat să se descalțe și să-și bage picioarele în lighean. După care a aruncat înăuntru un chibrit, iar lichidul a luat foc

brusc. Evident că cei doi au sărit afară, să se protejeze, ceea ce, firește, l-a scos din minți pe Moll. Dorind să se „amuze” în continuare, i-a pus să se cațere pe gardul de sârmă ghimpată lăsându-i să creadă că, dacă vor reuși să treacă de partea cealaltă vor fi liberi. În acel moment, nu trecea curent prin gard. Cei doi au reușit să ajungă aproape până sus. Numai că, bineînțeles, Moll n-avea de gând să-și țină promisiunea și a tras cu pistolul, omorându-i ca pe niște câini.

Fratele dumneavoastră muncea atunci în acel crematoriu?

Da, însă, de fapt, am reușit să-l văd doar o singură dată la Crematoriul IV. Chiar dacă m-am dus de câteva ori acolo cu unicul scop de a-l vedea, n-am avut noroc, n-am reușit să-l găsesc. Când l-am văzut, în cele din urmă, știam deja că munca în crematoriul lui era mai teribilă și mai dură decât într-al meu. Cel puțin noi nu eram obligați să transportăm corpurile neînsuflețite la groapă. Chiar mai mult decât să fiu cu el, voiam să mă asigur că nu va rămâne în locul acela. Și-atunci, am făcut tot ce mi-a stat în puteri să-l aduc lângă mine. Totodată, îmi doream să petrecem împreună ultimele noastre clipe de

viață. Eram convins că, după încheierea celei de-a treia luni, se va face o triere și cei din Sonderkommando vor fi eliminați. Nu mă așteptam să trăiesc mai mult de trei luni în lagăr, așa că, văzând că se apropie termenul, m-am dus la Lemke, kapo care răspundea de crematoriul nostru. Era un evreu polonez, un tip cumsecade și respectat de toți. Acei kapo repartizați la crematorii nu erau ca ceilalți din restul lagărului. Toți erau evrei și nu băteau deținuții, nu foloseau violența sadică împotriva noastră; în mare măsură, ei sunt cei care, împreună cu alți câțiva, au organizat revolta din octombrie.

Lemke era un individ mai curând rezervat, nu vorbea mult și nu se încredea cu ușurință în oameni. Se mulțumea să ne spună: *Hevre!* „Băieți, la treabă!”. Singurul risc, dacă nu ne conformam, era să ne nominalizeze la următoarea triere. Însă eu am reușit să stabilesc o legătură cu el, n-aș spune că era o relație de amiciție, ci de încredere. Asta mi-a permis să mă duc la el și să-l rog, în stilul meu și cu germana mea aproximativă, să intervină, dacă era posibil, pentru a-l transfera pe fratele meu. M-a întrebat dacă fratele meu este robust și dacă e un om serios și de caracter. I-am răspuns afirmativ; era

foarte musculos, fizic mai puternic decât mine, și i-am povestit că adeseori formam un duet, eu cântând la muzicuță, el dansând. Pe moment, n-am înțeles prea bine de ce îmi pusese aceste întrebări. Însă important este că a acceptat. Ulterior mi-am dat seama că se gândea deja la revoltă și că-și dorea să aibă de partea lui oameni cu fizic și caracter puternic.

Pentru a-l aduce pe fratele meu de la Crematoriul IV la Crematoriul III, a trebuit să fie schimbat un *Stück*, adică o „bucată", fiindcă nu eram socotiți a fi altceva decât niște simple piese, cu un altul. Lemke s-a pus de acord cu kapo de la Crematoriul IV. Într-o zi, când patru de la noi au plecat cu un ceaun să ia supa de la *Lager d*, unul dintre ei, un grec destul de vârstnic, i-a luat locul fratelui meu care venise acolo de la Crematoriul IV în același moment. În acest fel mi s-a alăturat Maurice la Crematoriul III. Pentru nemți și kapo, nu era nicio diferență, o „bucată" de-o parte sau de alta... important era să iasă la socoteală numărul de oameni. Nici măcar nu verificau numerele de înregistrare, pentru ei eram niște simple *Stücke*.

Afirmați că acești kapo din Sonderkommando nu recurgeau la violență. Ce ne puteți spune despre soldații SS de la crematoriu?

Soldații SS din crematoriu nu erau numeroși. De regulă, erau câte doi soldați SS alocați la fiecare crematoriu, unul ziua și unul noaptea. Erau mai mulți la sosirea unui nou convoi, dar la post nu existau decât doi gardieni. Majoritatea timpului, stăteau în ghereta lor de unde nu ieșeau decât la sosirea convoaielor și să ne supravegheze, dar asta doar din când în când. Totuși, în mod normal, nu era necesar să ne controleze prea des, de asta se ocupau kapo. Dacă nu terminam totul în decurs de trei zile, însemna că n-am muncit destul. De obicei însă, kapo intervenea înainte.

Sonderkommando era un caz special. În general, soldații SS care ne supravegheau ne lăsau în pace. Nu se luau de noi fiindcă munca noastră era prea importantă în ochii lor, încât căutau să nu ne scoată din ritm. Firește, cu excepția lui Moll care răspundea de toate crematoriile. Acest blestemat „Înger al morții" era mai rău decât toți. De cum ajungea la crematoriu, venea sfârșitul lumii, încât până și gardienii nemți se temeau să nu

fie acuzați de ceva și de tot. Moll se folosea de orice pretext să urle, să terorizeze lumea și să pedepsească. Au mai fost și alții: la crematoriul meu, îmi amintesc de un gardian care era o adevărată brută. Era masiv, avea fața lată, însă nu-mi amintesc cum îl chema. Semăna cu unul dintre soldații SS desenați de David Olère. Acestui individ îi făcea plăcere să omoare victimele cu mâna lui.

În fapt, asasinarea victimelor cu un glonț nu ridica niciun fel de probleme pentru niciun neamț, cu excepția unui singur soldat SS pe care l-am cunoscut. De altfel, nici măcar nu era german, ci olandez, un bărbat pe care l-am considerat mereu mai uman decât ceilalți. I-am vorbit la un moment dat și el mi-a povestit cum s-a înrolat voluntar în trupele SS, fiindcă avea încredere în rigoarea și eficiența germanilor. Când a înțeles cum stăteau de fapt lucrurile, era deja prea târziu pentru el. Trebuia neapărat să rămână și să nu comenteze, altfel risca să fie trimis pe frontul rusesc sau să fie pur și simplu eliminat. Evita pe cât posibil să fie nevoit să omoare el însuși oameni. Când se găsea în astfel de situații, prefera să apeleze la un alt SS pentru a nu lua viața nimănui cu mâna lui. Totuși, pentru a-i împiedica pe nemți să-și

dea seama cât îl tulbură acest lucru, trebuia să se prefacă a fi la fel de dur ca ei. Și atunci, dorind să creeze impresia că bate frecvent deținuții, elaborase un întreg sistem prin care reușea să nu le facă rău victimelor. Folosea un baston de bambus, fisurat pe mijloc. Când lovea, durerea era minimă, însă zgomotul pe care-l făceau cele două extremități atingându-se crea impresia unei plesnituri puternice de bici. Este singurul SS pe care l-am cunoscut și despre care știu să se fi comportat în acest fel. Ceilalți erau toți niște brute înrăite, niște animale fără pic de omenie. Când trebuia să ucidă, o făceau fără milă. Creau în jur un haos enorm spre a-i înfricoșa pe oameni și a-i deruta imediat ce soseau. Cu membrii familiilor despărțiți, copiii terorizați, loviți, nimeni nu mai știa cum să reacționeze altfel decât intrând în rând, și așa reușeau să facă din noi ce voiau.

---

[49] „E fratele meu!” (în germ.).

Portretul gardianului SS Georges, unul dintre cei mai cruzi călăi din la
David Olère, 1947

Laviu și tuș pe hârtie
Colecție particulară

Olandezul era mai uman, chiar am avut o discuție cu el când a intrat la un moment dat în camera incineratoarelor în care mă aflam singur. Recuperasem dintre hainele rămase o foarte frumoasă muzicuță marca Höhner. Întâmplarea face că știam să cânt la muzicuță, fiindcă avusesem norocul să am una în copilărie. Ocazional, când puteam lua o pauză și-i lăsam pe ceilalți să continue fără mine, urcam în cămăruța asta pătrată și scoteam muzicuța să mă destind sau, pur și simplu, mă aplecam pe fereastră să iau puțin aer. Într-un fel, această încăpere era refugiul meu. Era micuță, avea o fereastră și, în centru, o uriașă conductă de aerisire a cuptorului, din cărămidă, de formă pătrată, care traversa întreaga încăpere. Într-o zi, pe când mă aflam acolo cântând încetișor la muzicuță, ușa s-a deschis brusc, iar în cadru a apărut acest SS olandez. M-am ridicat imediat și mi-am scos șapca, iar el, intrând în încăpere, mi-a spus cu un gest încurajator: *Spiel!*[50]. Am șovăit pentru o clipă, însă el a insistat. Și-atunci am cântat prima melodie care mi-a venit în minte. I-a plăcut foarte mult și mi-a spus că vrea să învețe și el să cânte. Nu știam să citesc notele, așa că i-am spus că știu să cânt doar după ureche. Atunci

mi-a făcut semn să-i dau instrumentul, să facă o încercare. Cel mai surprinzător lucru a fost că a luat muzicuța și și-a lipit-o de buze fără să se îngrijească s-o șteargă înainte, așa cum face toată lumea în mod firesc. A încercat să cânte la muzicuță, însă n-a reușit decât să scoată câteva sunete abia perceptibile. Mi-a dat-o înapoi, dezamăgit, și atunci am început să discutăm.

A fost vreodată obligat să facă trieri în Sonderkommando?

Nu, era un simplu gardian. Și-apoi, întâmplarea face că, atunci când am intrat în Sonderkommando, munca era de așa natură încât nu s-a făcut nicio triere în grupul meu. Dimpotrivă, a crescut permanent numărul celor care lucrau la crematorii. Cei mai vechi ne-au spus cum se făceau trierile. Nu era ca-n celelalte părți ale lagărului. La noi, venea neamțul la kapo și îi spunea câte persoane trebuiau „transferate". Știam că „a transfera" însemna „a elimina". Kapo era cel care hotăra pe cine să trimită și, de regulă, îi alegea pe ultimii veniți. Trebuie să spun că evreii polonezi se ajutau între ei, în timp ce noi, sefarzii, ne aflam în general într-o poziție mai

nesigură. Este motivul pentru care am încercat să-i câștig încrederea lui Lemke, acel kapo care răspundea de noi.

Ne așteptam în fiecare clipă să aibă loc o triere și să vină sfârșitul. De pildă, când ne trimiteau la *Sauna* pentru duș. Nu era atât pentru dezinfectare, fiindcă în Sonderkommando ne puteam schimba destul de des hainele, ca să evităm riscul de epidemie din cauza păduchilor. Scopul lor era să ne deprindă cu „ieșirile" în grup mic. Astfel, dacă voiau să ne elimine, le-ar fi fost mult mai ușor să pretindă că ne trimit la *Sauna*.

Și când mergeați la Sauna, nu vă întrebați dacă era pentru ultima oară?

Nu, nu aveai de ce să te gândești la asta. Din contră, pentru noi era aproape o ușurare. Unii mă întrebau dacă n-ar fi fost mai bine să sfârșim odată. Poate, presupun că da. Însă eu nu mă gândeam la nimic, trebuia să mergi mai departe, zi de zi, fără să-ți pui întrebări: să-ți continui viața, chiar dacă era oribilă. Din câte știu, nimeni din Sonderkommando nu s-a sinucis. Ce știu însă e că unii spuneau că vor cu orice preț să trăiască. Eu unul, știu că aș fi preferat să mor. Însă, de fiecare dată,

îmi reveneau în minte spusele mamei: „Cât timp mai respiri, înseamnă că trăiești”. Stăteam prea mult în proximitatea morții, însă mergeam înainte, zi după zi. Cred că-ți trebuie o forță deosebită să poți suporta toate astea, forță morală și fizică.

Totuși, era un om în Sonderkommando foarte slab și cu siguranță bolnav. Cred că era un intelectual polonez, o persoană respectată, fiindcă toți îl lăsau în pace. Lemke îl proteja, iar gardienii nu ziceau nimic. Nu l-am văzut muncind vreodată. Era scutit și să iasă la apel. Până-n ziua în care a venit Moll și a cerut ca toată lumea să iasă în curte. Pentru acest om, a fost sfârșitul. Dar e o poveste lungă care trebuie spusă de la început...

Totul s-a întâmplat la scurtă vreme după ce am ajuns în Sonderkommando. Deținuții din lagăr încă munceau la prelungirea căii ferate. Cei care se aflau la capătul platformei, adică în apropierea crematoriului, erau evrei din Rhodos care vorbeau ladino ca și noi. Auziseră că la crematoriu munceau niște greci și că noi nu duceam lipsă de nimic. Neamțul îi lăsa să cânte în timp ce munceau, și atunci au născocit o melodie pe care o cântau în ladino și în care ne cereau să le trimitem haine și mâncare. După ce-am ezitat

la început, le-am pregătit un pachețel cu o pâine rotundă înfășurată în cămăși, pe care l-am aruncat prin gardul de sârmă ghimpată. Primul pachet a trecut, iar gardianul neamț care supraveghea prizonierii i-a lăsat să-l ia. Însă fix în momentul când îl aruncam pe al doilea, a apărut motocicleta lui Moll. A descins în crematoriu și, scos din minți, a cerut să afle cine aruncase pachetul. Cum nu avea timp să rezolve cazul pe loc, a promis că va reveni în ziua următoare să-i pedepsească pe vinovați.

S-a ținut de cuvânt și s-a întors a doua zi de dimineață. S-a dat imediat ordinul de adunare în fața crematoriului, însă la apel lipseau două persoane: cel pe care eu îl numesc „intelectualul" și... eu. Din întâmplare, în ziua respectivă mă aflam afară, într-o zonă îndepărtată, unde trebuia să zdrobim oasele rămase în cenușă. Departe de ceilalți, absorbit de gândurile mele, nu i-am auzit pe kapo anunțând adunarea. Un kapo m-a găsit și mi-a comandat să mă grăbesc. Am luat-o imediat la fugă, în urletele lui *Malahamoves*. Eram terorizat, închipuindu-mi ce avea să-mi facă. Nu reușeam să-mi iau gândul de la ce pățise bărbatul ucis în fața mea, la Buncărul 2. Aveam în colțul gurii un

muc de țigară și, pe cap *Mütze* (șapca) pe care trebuia s-o scoți în mod obligatoriu în fața unui neamț. Alergam și l-am văzut pe Moll în ultima secundă, când am dat colțul clădirii să merg la locul apelului. Am scuipat mucul de țigară, însă aproape am ratat să-mi scot șapca. Bineînțeles, a început să urle. Apoi m-a lovit, punându-mi și piedică să cad. Trebuia să te scoli imediat, altfel pedeapsa era și mai aspră. M-a lovit a doua oară, am căzut din nou și m-am ridicat. Apoi mi-a spus să intru în rând. Am fost convins că avea să profite și să mă împuște în spate. Nu știu dacă am zburat sau am alergat, în tot cazul, am intrat în rând într-un timp record.

Cel care aruncase pachetele și-a spus numele. Toți știam că, dacă nimeni nu scoate o vorbă, pedeapsa va fi colectivă și extrem de usturătoare. A fost pedepsit să i se aplice douăzeci și cinci de lovituri. În sistemul sadic pe care-l inventaseră nemții, întotdeauna un deportat era obligat să-i aplice loviturile peste spate tovarășului său. Nemții verificau dacă loviturile erau suficient de puternice, iar dacă nu, cei doi erau pedepsiți împreună. Eu pot spune că am avut noroc; cu doar două lovituri, am scăpat ușor.

Cât despre „intelectual”, a fost obligat să coboare, în ciuda tuturor explicațiilor date de kapo. Nu-l văzusem niciodată bine. Era palid la față, slab și bolnav. După părerea mea, trebuie să fi avut peste patruzeci și cinci de ani. Înainte de a coborî, reușise să ascundă o pătură sub cămașă și să pară astfel mai puțin slab decât era în realitate. Moll, furios că a fost lăsat să aștepte după el, a dat ordin să fie biciuit. A ales un rus pentru treaba asta, arătându-i cu ce forță să-l lovească pe bietul om. La început, protejat de pătură, nu a suferit foarte mult sub arsura loviturilor. Însă, în loc să simuleze durerea, a stat indiferent. Moll era destul de obișnuit cu acest gen de pedeapsă, încât să știe cum ar fi trebuit să reacționeze un deținut. Nu s-a lăsat păcălit multă vreme și i-a poruncit prizonierului să-și dea jos pantalonii. Când a văzut pătura, furia lui a crescut și pur și simplu l-a masacrat cu sălbăticie pe bietul om sub loviturile pe care i le-a aplicat.

Au existat tentative de evadare printre membrii Sonderkommando?

Din câte știu eu, nu s-a-ntâmplat decât o singură dată în cursul perioadei cât m-am aflat în Sonderkommando. Știu că în afara

Sonderkommando au fost mai multe și că unii s-au salvat. Însă când au povestit despre asta, nimeni nu i-a crezut. Guvernele conduse de Churchill și de alții nu erau interesate de evrei, voiau doar să câștige războiul. Dacă ar fi vrut să-i salveze pe evrei, ar fi putut-o face mai devreme. În tot cazul, în privința oamenilor de la crematoriul meu care au încercat să evadeze, știu că n-a fost nimic premeditat. Au încercat riscând totul, când s-a ivit ocazia.

E vorba de doi greci: Hugo Venezia (care era fiul lui Baruch despre care am vorbit înainte) și Alex Errera. Nimeni nu vorbește despre povestea lor, însă Errera, Alekos cum îi spuneau grecii, a fost un adevărat erou. Înainte de a fi fost deportat, fusese căpitan în marina greacă și era un om respectat de noi toți. Într-o zi, nemții le-au dat ordin să însoțească un camion venit să preia cenușa și s-o arunce în râul Sola. Trebuia să împrăștie cenușa în apă, așezând o prelată pe mal, și să recupereze ultimele fire de cenușă cu o lopată spre a se asigura că nu rămâne nici cea mai mică urmă.

În ziua respectivă, am știut că s-a-ntâmplat ceva când am auzit sunând alarma. În lagăr existau câteva tipuri de sirene, însă cea care

suna prelung anunța o situație gravă. Pentru nemți, evadarea unui deținut din Sonderkommando era un lucru deosebit de grav, pur și simplu nu-i puteau îngădui să scape cuiva care văzuse camerele de gazare în interior. Au sporit imediat numărul gardienilor din jurul crematoriului și au dat ordin să se facă apeluri interminabile în tot lagărul. Știu că, pentru unii, apelul a durat toată noaptea, însă nu a fost și cazul nostru, fiindcă nemții nu voiau să ne întrerupă din lucru prea mult timp.

Am aflat ce se întâmplase când s-a întors Hugo Venezia. Ne-a povestit că soldatul SS care-i însoțea se așezase în față, lângă șofer, iar ei doi rămăseseră singuri în spate, lângă transportul cu cenușa celor incinerați. Înainte de-a ajunge la râu, Errera pusese la punct un plan pe care i l-a împărtășit lui Hugo, prevenindu-l asupra a ce urma să facă. Errera trebuia să-l lovească pe gardianul care venea să le deschidă ușa, în timp ce Hugo, profitând de factorul surpriză, s-ar fi dus să-l atace pe șofer, apoi ar fi sărit în apă. Când s-a oprit camionul, au așteptat să se apropie gardianul SS să le spună să coboare și, în timp ce acesta le deschidea, Errera l-a lovit în cap cu lopata, lăsându-l fără suflare. Auzind zgomotul,

șoferul care citea un ziar s-a uitat în oglinda retrovizoare și a sărit din camion cu pistolul în mână. Hugo Venezia ne-a povestit că n-a putut face nimic, a rămas încremenit de frică în fața șoferului care ațintea pistolul asupra lui. Era un tânăr de nici optsprezece ani, în timp ce Errera avea experiență și, în mod cert, mai multă tărie de caracter. Fără a mai aștepta, Errera s-a aruncat în râu și a început să înoate către malul celălalt. Șoferul a tras asupra lui, însă glonțul pistolului automat nu-l mai putea atinge. Atunci, luând mitraliera gardianului rămasă pe jos, neamțul a tras din nou cu faimoasele gloanțe dum-dum făcute să explodeze în interiorul corpului și să provoace vătămare maximă. Errera a fost rănit la coapsă, însă a continuat până când a ajuns pe malul celălalt. A fost dată alarma, iar vânătoarea care a fost organizată imediat a durat toată noaptea și în ziua următoare. Probabil însă că rana a fost foarte gravă, că Errera a pierdut mult sânge și n-a supraviețuit încercării de a evada. Trupul lui neînsuflețit a fost găsit și adus înapoi la Crematoriul II. Între timp, Hugo, adus de șofer, ne-a povestit tot ce văzuse. Chiar a doua zi, nemții au venit și l-au luat, iar de atunci nimeni nu l-a mai văzut vreodată. Cât

despre Errera, a fost adus pentru autopsiere. Apoi, corpul său, complet dezmembrat și ciopârțit, a fost expus pe o masă în curtea crematoriului. Ne-au obligat să trecem unul câte unul pe lângă masă, să vedem chipul deformat și de nerecunoscut al fostului nostru tovarăș. Nemții erau extrem de nervoși și cine-și ferea privirea primea câteva lovituri de baston. Apoi l-am purtat la camera cuptoarelor și am recitat un *kadiș* înainte de a-l incinera. Despre această istorie nimeni nu vorbește niciodată, fiindcă nimeni n-a studiat cu adevărat care a fost soarta grecilor aflați la Birkenau.

---

[50] „Cântă!” (în germ.).

CAPITOLUL IV

Sonderkommando (continuare)

Din clipa în care am început să muncim în crematoriu, nemții ne-au trimis să dormim înăuntru. Exista un loc amenajat, sub acoperiș, deasupra camerei cuptoarelor. Clădirea avea o mansardă care era destul de înaltă; până la pat puteai sta foarte bine în picioare. Spre deosebire de celelalte barăci din lagăr unde deținuții erau obligați să se înghesuie câte cinci într-o cușetă murdară, aici fiecare avea propriul pat. Cele două șiruri de paturi erau despărțite de un fel de raft care se întindea pe toată lungimea încăperii. Pe această poliță erau aproape două sute de urne identice, perfect aliniate. Am vrut să știu ce conțineau aceste urne, așa că am luat una și am deschis-o. Era umplută cu o pulbere foarte fină, de culoare cenușie, având deasupra un mic medalion care purta un număr. Probabil era numărul de înregistrare al unui deținut. Am aflat mai târziu că nemții păstrau aceste urne pentru rudele

prizonierilor. Cu siguranță nu erau făcute pentru evrei, ci pentru creștinii morți în lagăr, de foame, de boli sau din cine știe ce alte motive. Nemții anunțau familia că prizonierul murise de pe urma unei boli și că puteau veni să ia cenușa contra sumei de două sute de mărci. Fără îndoială că cenușa din urne era cenușa amestecată a mai multor persoane și poate că urna nu conținea nici urmă din persoana nominalizată.

Vă amintiți de alți membri ai Sonderkommando care erau cu dumneavoastră? Ați văzut evrei francezi, de pildă?

Îmi amintesc de câteva persoane, în special de grecii care erau cu mine. Însă majoritatea membrilor Sonderkommando erau polonezi. Unii veneau din diferite alte țări ale Europei de Est, însă toți se-nțelegeau între ei vorbind idiș, cu excepția noastră, a grecilor, care vorbeam ladino între noi.

N-am văzut francezi, altfel aș fi vorbit în franceză cu ei. De pildă David Olère, nu știam că fusese deportat din Franța. Pentru mine era un polonez care vorbea idiș. Nu l-am auzit vorbind vreodată în franceză, dar oricum, o spun încă o dată, nu vorbeam prea

des între noi. În majoritatea cazurilor, nici măcar nu știam cum se numesc ceilalți. Când aveam nevoie de ceva, spuneam simplu: *Du!*[51]. Eu chiar o rupeam puțin în germană, însă unii greci, care nu vorbeau deloc idiș, nu știau niciun cuvânt în germană. În general, făceam semne și gesturi cu mâna, cu picioarele, ne înțelegeam cum puteam.

Erau și neevrei printre voi?

Nu, toți cei care munceam în Sonderkommando eram evrei. După știința mea, singurele excepții erau câțiva prizonieri de război ruși trimiși la crematoriu. Însă ei nu munceau, în tot cazul, eu nu i-am văzut muncind vreodată. Tot ce făceau era să recupereze ce se putea de prin hainele victimelor. La Crematoriul II, era un prizonier polonez care nu era evreu. Se numea Karol, era criminal de drept comun. Cu toții eram convinși că fusese trimis aici să spioneze pentru nemți. Era mereu îngrijit și se purta ca o scursură. Oamenii căutau să-l evite pe cât posibil. Voi avea ocazia să vorbesc din nou despre el când vom discuta despre revolta Sonderkommando.

Cât despre puținii ruși de care v-am spus, ei fuseseră mai întâi închiși forțat în lagărul

Auschwitz I. Însă când ajungeau să se adune prea mulți laolaltă, organizau neîncetat planuri de evadare. Și atunci, pentru a evita acest lucru, nemții i-au separat și i-au repartizat în mai multe sectoare ale lagărului. La crematoriul unde mă aflam, trebuie să fi fost șase sau opt, toți militari. Îmi amintesc mai ales de doi dintre ei; unul se numea Mișa, iar celălalt, Ivan. Dacă nu mă înșel, era și un al treilea pe nume Sașa. Ivan era cel mai tânăr, avea o față rotundă, de copil. Comunicând cu mâinile și picioarele, am aflat că fuseseră luați prizonieri în timp ce încercau să se parașuteze în spatele liniei frontului.

Nu i-am văzut muncind în niciun crematoriu. Kapo nu le cerea să facă nimic, îi lăsa în pace, fiindcă ei nu erau aici să muncească, ca noi, evreii. Exista o mare ostilitate între ruși și polonezi, mai ales față de evreii polonezi. Însă cu noi, evreii din Grecia, nu aveau nimic de împărțit. Nu făceau decât un singur lucru: beau vodcă, mâncau salam și fumau țigări. Într-o zi, un rus m-a invitat să-i țin companie la ospăț. Mi-a spus: *Grecki, idi ciouda!* „Grecule, vino aici!”. Am ezitat să mă apropii de el, pentru că nu înțelesesem ce mi-a spus și eram convins

că mă insultase, după cum aveau rușii obiceiul să se poarte cu toată lumea. Când m-am apropiat, rușii mi-au întins un pahar cu vodcă. Pentru mine, a fost prima oară când am gustat așa ceva, dar m-au forțat să dau paharul peste cap. M-am înecat, aproape să mor. Un rus mi-a întins o bucată de pâine și mi-a spus să trag adânc aer în piept inspirând din pâine. Doar așa mi-a trecut senzația de arsură.

N-aveau absolut nicio problemă să-și procure câtă vodcă și câtă mâncare doreau. După ce soseau grupurile de prizonieri și după ce aceștia se dezbrăcau, rușii se alăturau deținuților a căror sarcină era de a împacheta hainele (așa cum făcuserăm și noi în prima zi la crematoriu). Însă, în loc să facă efectiv pachetele ce urmau să fie trimise la Canada, ei aveau un singur scop: scotoceau să găsească obiecte de valoare ascunse în haine. Toată lumea făcea acest lucru, unii căutau fiindcă voiau să mănânce, alții, doar pentru a găsi obiecte de valoare. Astfel puteau fi recuperate diverse lucruri și să nu-ți mai fie foame. Și mai profitam să ne schimbăm hainele când se uzau prea mult. Era de-ajuns să le aruncăm peste stiva de haine care erau trimise la Canada și să ne servim, discret, din

grămada rămasă de la victime. Trebuia doar să fii atent și să nu fi prins asupra faptului, însă, în general, totul se petrecea fără incidente. Și apoi, rușii aveau un sistem propriu pentru a face schimburi cu aceste obiecte și a-și procura vodcă sau mâncare provenind din afara lagărului. Aceste lucruri pătrundeau în lagăr cu ajutorul *Vorarbeiter* (maiștrilor) polonezi din orașul Oświęcim[52]. Își asumau riscuri serioase, dar câștigau mult în schimb. Spre exemplu, un ziar vechi în schimbul unui inel din aur. În general, aceste schimburi foarte riscante treceau prin mai multe mâini și se petreceau cu discreție, în momentul în care oamenii mergeau să aducă supa. Kapo trimitea patru persoane să aducă supa (în timp ce doi oameni ar fi fost suficienți), fiindcă era singurul moment când cei din Sonderkommando puteau intra în contact cu ceilalți deținuți și deci cu exteriorul. Totuși, nu era simplu, fiindcă nemții, pentru a ne împiedica să comunicăm, îi lăsau mereu pe cei din Sonderkommando să treacă primii, cu prioritate. Cert e că nu trebuia să așteptăm niciodată. Și totuși, au reușit să stabilească, chiar și așa, contacte.

Cu toate acestea, puteau exista relații între cei din Sonderkommando și alți deținuți?

Da, cei care erau desemnați de kapo să se ducă după supă reușeau să stabilească unele contacte. De altfel, așa a putut fi organizată o parte a revoltei. Lagărul pentru femei a fost o altă cale. Pentru asta, trebuia corupt gardianul german să accepte să conducă deținuții în lagărul pentru femei și să închidă ochii. Lemke organiza mese din când în când în schimbul bijuteriilor pe care i le dădeam ori de câte ori găseam așa ceva, mese la care îi invita pe paznicii germani pentru a-și asigura o oarecare bunăvoință din partea lor. Dar e clar că faptul de a merge în tabăra femeilor nu a servit doar pentru organizarea revoltei. Chiar dacă aceste cazuri erau extrem de rare, presupun că unii au mers să-și vadă logodnicele. Și odată ajunși înăuntru, dacă făceau ceva cu acele femei, asta nu mai știu, n-am fost acolo, deci nu pot spune.

Și, după dumneavoastră, o făceau?

Da, cred că unii au făcut-o. Sincer său fiu, eu n-aș fi putut. Nu-mi închipui cum puteau să aibă vreo dorință. După eliberare, am auzit zvonuri absurde despre ce s-ar fi petrecut în Sonderkommando cu femeile moarte. Dar

toate astea sunt simple minciuni, bârfe morbide lansate de indivizi care voiau să tulbure apele și să-i discrediteze pe cei din Sonderkommando. N-am auzit niciodată de așa ceva în cele opt luni cât am fost acolo.

În schimb, îmi amintesc că într-o zi, printre cadavrele scoase din camera de gazare, oamenii au găsit corpul unei femei incredibil de frumoase. Avea frumusețea perfectă a statuilor antice. Cei care ar fi trebuit s-o așeze în cuptor nu se puteau hotărî să facă să dispară o imagine atât de pură. I-au păstrat trupul neînsuflețit lângă ei cât de mult au putut, însă, într-un final, n-au avut încotro și au fost nevoiți s-o ardă... și pe ea. Cred că a fost singura dată când am „privit" ceva cu adevărat. În rest, totul se făcea mecanic, nu era nimic de văzut. Nici chiar în vestiar nu dădeam prea mare atenție oamenilor; nu aveam dreptul să ne înduioșăm.

Și totuși, uneori eram afectați, căci nu avea cum să nu te atingă sufletește, ca în ziua când i-am văzut sosind pe o femeie cu fiul său care încercaseră să se ascundă în curtea crematoriului... Făceau parte dintr-un convoi venit de la Lodz. Cu totul, trebuie să fi fost trimise la crematoriul în care munceam o mie șapte sute de persoane. Lucrurile s-au

desfășurat ca de obicei. Oamenii au intrat în camera de gazare, neamțul a aruncat gazul înăuntru, apoi ne-am început activitatea macabră. Am muncit ca de obicei toată ziua, apoi ne-a înlocuit schimbul de noapte. A doua zi dimineață, în jur de ora opt sau nouă, unul dintre oameni a venit să ne spună, uluit, că în curtea crematoriului se afla o femeie însoțită de un băiețel de vreo doisprezece ani. Nimeni nu-și putea explica cum reușiseră să ajungă acolo, iar la o privire mai atentă părea clar că făceau parte din grupul trimis la moarte cu o zi înainte. Ne-am uitat unii la alții uimiți. Apoi m-am dus la ea, încercând să înțeleg ce se întâmplase. Nu știu dacă încercase să sară gardul sau dacă se strecurase printre trunchiurile copacilor și gardul de sârmă ghimpată. Nu prea îmi explic cum ar fi putut face așa ceva, fiindcă totul era închis și, neîndoielnic, ar fi trebuit să se cațere pe gard. Cert este că a rămas ascunsă împreună cu fiul ei. Iarba care crescuse înaltă în acea lună de vară le-a permis să se ascundă de privirile gardienilor. Însă s-au pomenit în fața gardului de sârmă ghimpată și n-au mai avut pe unde să evadeze. Când mama a înțeles că n-au cale de scăpare, s-a îndreptat spre crematoriu în speranța de a se putea

salva astfel. Nu se mai oprea din plâns și repeta necontenit că lucrase mult în ghetou fiind croitoreasă pentru soldații germani și că le putea fi utilă în continuare.

Gardianul neamț care era de serviciu a văzut că e o problemă și a ieșit în curte să vadă ce se întâmplă. Femeia l-a implorat, repetând ceea ce ne spusese și nouă. Spre a o calma, neamțul i-a spus: „Aveți dreptate, doamnă, o să vedem ce putem face, urmați-mă." Însă toată lumea știa: urma să-i omoare, odată intrați în crematoriu. Nu-mi amintesc dacă le-a spus să se dezbrace pentru a trece mai întâi pe la dezinfectare, însă n-a pierdut vremea și i-a ucis pe amândoi cu un singur glonț tras în ceafă. După aceea, nemții ne-au pus să tăiem buruienile înalte crescute între zid și gardul de sârmă ghimpată în ideea de a evita pe viitor astfel de „incidente".

Credeți că această femeie care a fost adusă din ultimul ghetou din Polonia a știut unde e trimisă?

N-am de unde să știu ce credea ea exact, însă cert e că deportații care trecuseră prin ghetouri știau mult mai multe decât cei care nu trecuseră pe-acolo. Nu-și mai făceau iluzii, erau epuizați, din punct de vedere psihologic

erau la capătul puterilor după toți acei ani petrecuți în ghetou. La sosire, se lăsau conduși spre „igienizare” fără a înțelege cu adevărat și fără a mai încerca măcar să înțeleagă ce se petrece.

Sigur e că exista o diferență între cei care veneau din ghetouri și ceilalți. Spre exemplu, cei care proveneau din Olanda sau din Ungaria mai aveau încă ceva obiecte de valoare asupra lor și își mai păstrau întrucâtva forțele, în timp ce deportații aduși din ghetouri nu mai aveau decât păduchi, nimic altceva. Se vedea clar că cei mai mulți dintre ei își pierduseră până și dorința de a mai trăi. Văzându-i atât de resemnați, m-am întrebat adeseori dacă noi n-am fi putut face ceva: să refuzăm; să nu ne mai supunem ordinelor. Doar că nu aveai de ales, cei care refuzau erau asasinați cu un glonț tras în ceafă și cazul era rezolvat.

Ați văzut pe cineva să fi refuzat să intre în Sonderkommando?

Da. Într-o zi, trei tineri evrei religioși aduși din Ungaria au fost trași deoparte pentru a se alătura celor din Sonderkommando. Încă mai purtau caftanele, pălăriile, perciunii. Au refuzat să se supună ordinelor date de nemți.

Nu i-am văzut intrând, însă știu c-au fost puși să se dezbrace și că au urcat cele trei trepte asemenea tuturor celor care au fost executați prin împușcare. Așa au murit. Presupun că imediat au fost aleși alții să le ia locul. Nemții aveau de unde alege.

Au fost și religioși printre voi?

Unii dintre noi își făceau zilnic rugăciunile. Știu că în alte locuri din lagăr era imposibil sau prea periculos, însă la noi riscul era mic, fiindcă nemții nu urcau niciodată în mansarda în care dormeau cei din Sonderkommando. Puteam găsi și recupera cu ușurință cărți de rugăciuni, cu toate că oamenii aceștia nu aveau nevoie de ele, fiindcă știau rugăciunile pe dinafară.

Eu n-am fost niciodată prea religios ori practicant, nici măcar credincios. M-am mulțumit mereu să respect cele Zece Porunci. La Birkenau, nu mă preocupa acest lucru; nefiind credincios, îl lăsam pe Dumnezeu în afară. Însă chiar nu înțeleg cum de ei continuau să-l invoce: „Adonai, Adonai”[53]... Ce credeau? Că avea să vină Adonai să-i salveze? Așa ceva nu se putea. Eram niște simpli muritori încă în viață și pe punctul de a trece granița cu moartea.

Se vorbește des despre solidaritatea dintre deținuți. Cum ați trăit-o?

Solidaritatea exista doar când aveai destul pentru tine. Altfel, dacă voiai să supraviețuiești, trebuia să fii egoist. La crematoriu, îți puteai permite să fii solidar, fiindcă fiecare avea suficient pentru sine încât să supraviețuiască. Nu mă refer la faptul de a ajuta un tovarăș și de a-l înlocui puțin, cât să-l lași să-și tragă sufletul. Vorbesc despre faptul de-a avea suficientă mâncare. Pentru cei care n-aveau destul de mâncare, solidaritatea devenea ceva imposibil. Și atunci, chiar și dacă trebuia să furi de la cineva ca să supraviețuiești tu, mulți o făceau. Noi aveam destulă mâncare încât ne puteam permite să încercăm să le trimitem și celorlalți din lagăr, chiar dacă asta presupunea să-ți asumi anumite riscuri. De pildă, în cursul săptămânii, cei care mergeau să aducă supa pentru Sonderkommando o mai lăsau de multe ori pe drum prizonierilor care munceau la prelungirea căii ferate. Le lăsam cazanul nostru încă plin și luam cazanul lor deja golit. Nu ne lipsea mâncarea, fiindcă toată lumea din Sonderkommando avea destulă pâine și o cantitate suficientă de

conserve. Chiar dacă deportații aduși la crematoriu ajungeau fără valize și cu mai nimic prin buzunare, erau atât de numeroși, încât reușeam să găsim destule lucruri pe care să le punem bine. În altă parte, așa ceva era imposibil. A fi solidar era un lux pe care puțini și-l puteau permite; un dumicat dat cuiva era o îmbucătură mai puțin pentru tine...

Cum îi priveau ceilalți deținuți din lagăr pe membrii Sonderkommando?

N-am avut niciun fel de contact cu ceilalți prizonieri din lagăr, așa că nu am de unde să știu. N-am fost niciodată trimis să aduc cazanul cu supă și n-am fost niciodată în lagărul pentru femei. În schimb, am aflat mai târziu că unii ne invidiau pentru ceea ce presupuneau ei că am fi avut în plus. Alții credeau că eram întrucâtva răspunzători pentru ceea ce se petrecea în crematoriu. Însă e total fals: doar nemții erau cei care ucideau. Noi eram constrânși să muncim acolo, în timp ce colaboratorii sunt îndeobște voluntari. Este important să rămână scris că noi n-am avut de ales. Oricine refuza era imediat ucis cu un glonț tras în ceafă. Pentru nemți, nu era mare lucru: ucideau zece, alți

cincizeci soseau în locul lor. În schimb, pentru noi, era o problemă de supraviețuire, să ai ce mânca... Nu exista altă cale. Pentru nimeni. Și-apoi, nu mai puteam raționa corect, nu ne puteam gândi la ceea ce se întâmplă... deveniserăm niște roboți, mergeam înainte fără să gândim.

Astăzi, mi se întâmplă adeseori să-mi pun întrebarea: ce-aș fi făcut dacă m-ar fi obligat să ucid? Ce-aș fi făcut? Nu știu. Aș fi refuzat, chiar știind că voi fi omorât pe loc?

V-ați pus vreodată această întrebare pe când vă aflați încă în lagăr?

Nu, în lagăr, nu, niciodată. Acolo, nici măcar nu aveai posibilitatea să-ți pui astfel de întrebări. Abia după eliberare au început să mă frământe aceste întrebări. Munca noastră era să-i ajutăm pe vârstnici să se dezbrace..., dar dacă ne-ar fi cerut să-i omorâm? Nemții erau în stare de toate perversiunile, doar să ne umilească. De pildă, ca amuzament, neamțul îi ordona tatălui să-și biciuiască fiul. Dacă tatăl refuza, atunci era invers, îi comanda fiului să-și lovească tatăl. Tatăl îi spunea el însuși fiului să asculte, iar dacă cei doi refuzau, atunci erau amândoi biciuiți, de multe ori până-și dădeau sufletul. Așa stăteau

lucrurile, totul era făcut cu sadism. Trebuia să ai noroc să eviți asemenea situații. Și când nu aveai cum să le eviți, atunci decizia era cumplită, nu mai erai propriul tău stăpân, nu mai controlai nimic.

Nu aveam de ales, trebuia doar să ne obișnuim. Chiar foarte rapid. În primele zile, reușeam cu greu să înghit pâinea gândindumă la toate cadavrele pe care le atinsesem. Dar ce puteai face? Trebuia să mănânci... După două sau trei săptămâni, te obișnuiai și cu asta. Te obișnuiai cu orice. Cum mă obișnuisem cu duhoarea morții. După o vreme, nu mai simțeai nimic. Intrasem în carusel și el se învârtea. Nici măcar nu ne mai dădeam seama, nu ne mai gândeam la nimic! În primele zece sau douăsprezece zile, am fost permanent șocat de enormitatea crimei, dar după aceea încetezi să te mai gândești la asta. După prima zi, n-am reușit să închid ochii toată noaptea. M-am gândit la această situație îngrozitoare, la felul în care mă lăsasem prins și cum ajunsesem aici. Și azi, continuă să mă frământe toate aceste întrebări.

Spre deosebire de mine, fratele meu n-a vrut niciodată să meargă în școli și să le vorbească elevilor ca martor al celor întâmplate. Îmi spune de multe ori: „Gândește-te,

dacă mi se întâmplă mie să cred că așa ceva nu a putut exista, c-a fost vorba de un coșmar! Atunci, închipuie-ți ce-ar gândi alții!". În ceea ce mă privește, consider că ăsta este motivul pentru care cei care pot povesti trebuie s-o facă, tocmai fiindcă e atât de imposibil de imaginat. Noi, cei din Sonderkommando, poate că am avut condiții de supraviețuire cotidiană mai bune decât ale celorlalți. N-am suferit la fel de mult de frig, am avut mai mult de mâncare, am avut de suportat mai puțină violență, însă am văzut ce-a fost mai rău, ne aflam în crematoriu cât era ziua de lungă, în inima iadului pe pământ.

Și dacă ați fi avut posibilitatea să schimbați locul cu cineva din lagăr?

De îndată! Pe loc aș fi făcut-o. Fără să stau pe gânduri și să-mi spun că poate nu voi avea ce mânca. Aș fi făcut-o imediat, fără o clipă de ezitare, cu riscul de-a muri lent de foame. Deși știu cât de grea e povara foamei și suferința atroce pe care o provoacă, puțin mi-ar fi păsat. Chiar și-n timpul „marșului morții" și după aceea, în lagărele spre care am

fost evacuat și unde am suferit ca oricare alt deținut, m-am simțit ușurat la gândul de a fi plecat de la crematoriu.

Nu v-ați gândit niciodată serios să evadați?

Nu, era imposibil, mai cu seamă pentru un membru al Sonderkommando. Întreaga lume era sub ocupație și atunci unde să mă fi dus? Nu vorbeam poloneză, iar riscul de a fi denunțat de țăranii polonezi era prea mare. Cât am fost eu la Birkenau, singurii care au încercat să evadeze au făcut-o fără premeditare, când s-a ivit o ocazie excepțională. Bineînțeles, mă refer la Errera, însă el a fost prins și ucis.

Vi se întâmpla să vorbiți despre viitor sau să vă gândiți la viitor?

Nu, singurul meu orizont era momentul când urma să fiu ucis. Unii spun că au rezistat fiindcă nu și-au pierdut speranța că vor fi eliberați într-o bună zi. Însă eu nu mă gândeam că aș putea scăpa vreodată din infernul acela. Nu cred ca vreun om din Sonderkommando să fi păstrat o speranță atât de naivă. Nu exista nicio cale de a scăpa de acolo. Poate doar o minune... Însă nimeni nu mai credea în miracole. Mergeam înainte, zi de zi, știind că se apropie sfârșitul.

Totuși, în ciuda a toate, se strecura uneori în noi un firicel de speranță, ca atunci când am aflat de atentatul împotriva lui Hitler. În ziua respectivă, nemții parcă înnebuniseră de furie, însă, în noi, asta a trezit un vag licăr de speranță. Sau când aflam că un apropiat de-al nostru este încă în viață. Ca în ziua când am văzut-o, sau am crezut c-o văd, pe sora mea...

În ziua respectivă, mă aflam din întâmplare la Crematoriul II. Mi se întâmpla să trec pe acolo când nu era rândul meu să lucrez, fiindcă voiam să mă alătur prietenilor mei din Grecia. Crematoriul II dădea spre lagărul pentru femei. În acea zi, stăteam sprijinit în coate la fereastră, absorbit de gânduri, când mi s-a părut că zăresc silueta surorii mele stând cu fața spre mine, în spatele gardului din sârmă ghimpată dinspre lagărul pentru femei. Privind retrospectiv, nu știu dacă am recunoscut-o sau dacă doar mi-am dorit s-o recunosc. Acceptasem deja ideea că nu aveam să le mai revăd vreodată pe mama și pe cele două surori mai mici. Însă păstram speranța că sora mea mai mare, Rașela, fusese trimisă la muncă. Mă gândeam de multe ori la ea, așa cum s-a întâmplat și-n ziua aceea, în timp ce mă uitam pe fereastră spre lagărul pentru femei. Era spre sfârșitul zilei, soarele se

retrăsese făcând loc unei lumini cenușii, ceața obișnuită de la Birkenau ștergea contururile, când, deodată, am zărit o siluetă. Eram prea departe să pot distinge clar, însă mi s-a părut c-o recunosc pe sora mea. Am strigat: „Rașela!!!” Ecoul mi-a purtat vocea și ea mi-a răspuns în ladino: „Da. Cine e? Shlomo! Shlomo! Ce faci? Cât mă bucur să te aud!”. Nu puteam vorbi prea mult, și-atunci i-am spus să se întoarcă a doua zi în același loc și la aceeași oră, că am un pachet pentru ea. Într-adevăr, a doua zi, la aceeași oră, aceeași siluetă s-a apropiat. Pregătisem să-i arunc o bocceluță cu câte ceva de-ale gurii și câteva obiecte care-i puteau fi de folos în lagăr. Din nou, am convenit să ne regăsim a doua zi. Și la fel am făcut timp de cinci sau șase zile. Dar, într-o seară, ea n-a mai apărut și mi-am zis că fusese transferată sau, mai rău, trecuse prin triere. De atunci, nu am mai știut nimic despre ea.

Când am revăzut-o pe sora mea, mult mai târziu – trecuseră doisprezece ani de la eliberare – locuia cu soțul ei, Aaron, în Israel. M-am dus s-o vizitez la Haifa. În taxiul care ne ducea la ea, am început să plâng. În doisprezece ani câți trecuseră de la deportarea mea, nu plânsesem niciodată... de

fapt, o singură dată, de furie. Însă, brusc, emoția de a-mi revedea sora a făcut să țâșnească la suprafață tot veninul pe care-l acumulasem în toți acești ani. Nu conteneam să vorbesc și să plâng. Cât despre sora mea, ea nu scotea o vorbă. Ținusem în mine toată durerea... mama... tot ceea ce văzusem! Când mi-am revenit cât de cât, i-am vorbit de istorioara cu pachetele aruncate peste gard. Nu știa despre ce vorbesc. Mi-a spus că n-a rămas în lagărul pentru femei de la Birkenau. Și eu care-mi asumasem atâtea riscuri pentru o femeie pe care n-o cunoșteam și care se prefăcuse că e Rașela! Remarcasem atunci că vocea era puțin diferită, însă acolo totul era diferit... și-apoi nu reușeam să văd clar, nu vedeam decât o umbră. Și totuși, am fost fericit să știu că am putut-o ajuta pe acea femeie, sigur avea nevoie de tot ce i-am dat la fel de mult ca și sora mea.

Vreun membru al Sonderkommando, din anturajul dumneavoastră, a recunoscut vreodată pe cineva din familia sa în camera de gazare?

Da, mi s-a-ntâmplat chiar mie... S-a petrecut cu puțin timp înainte de izbucnirea revoltei, prin urmare, erau ultimele gazări în

crematoriu. La sosirea unui grup de prizonieri triați la spitalul lagărului, mă găseam din întâmplare în camera unde se dezbrăcau deținuții. Trebuie să fi fost două sau trei sute de persoane și toți știau pentru ce sunt trimiși aici. Deodată, am auzit pe cineva strigând: „Shlomo!" Am fost surprins și m-am întors să văd cine mă cunoștea. Apoi, vocea aceea a repetat: „Shlomo! Nu mă recunoști?". Privindu-l pe bărbatul care mi se adresase, l-am recunoscut într-un final pe vărul tatălui meu, Leon Venezia. Vocea i se schimbase și era numai piele și os. Fusese deportat odată cu mine, în același convoi, numai că, la triere, nu fusese ales pentru Sonderkommando. Mi-a povestit că lucrase la canalizarea de apă. Primise o lovitură la genunchi. Genunchiul i se umflase și fusese dus la spital. Numai că spitalul nu era un loc unde să te faci bine, iar cine nu se vindeca pe cale naturală în câteva zile risca să fie trimis la triaj pentru camera de gazare. Din nefericire, este exact ce a pățit și el; fără îngrijiri medicale, genunchiul i s-a umflat și mai mult și l-au ridicat la momentul trierii. M-a implorat să merg și să vorbesc cu *SS-Unterscharführerul* care era de gardă, să încerc să-l conving să fie luat în

Sonderkommando. M-am străduit să-i explic că n-ar fi servit la nimic, fiindcă eram toți în aceeași situație. Însă, el a insistat și, ca să-l liniștesc, m-am dus totuși să-l văd pe neamț. Mi-a răspuns printr-un gest: *Ah! Das ist Scheißegal!*[54] M-am întors la Leon și, ca să-i abat gândurile, l-am întrebat dacă-i e foame. Știam că de mult trebuie să nu fi mâncat mare lucru. Mi-a răspuns da, bineînțeles. Am dat fuga să iau de sub pat o bucată de pâine și o conservă cu sardine și am coborât în fugă pentru că nu doream să risc să fi fost deja... I-am dat tot. Nici n-a stat să mestece, a înghițit tot ca pe apă, atât de înfometat era. Apoi, i-a venit și lui rândul să intre în camera de gazare. Se afla printre ultimii și neamțul a început să urle. L-am prins pe Leon de braț, iar el a continuat să-mi pună toate aceste întrebări care m-au dat peste cap tulburându-mă nespus: „Cât durează până mori? Suferi mult?”. Nu știam ce răspuns să-i dau și atunci l-am mințit spunându-i că nu durează mult, că nu suferi. În realitate, să trăiești între zece și douăsprezece minute străduindu-te să inspiri aer e prea mult, însă i-am îndrugat minciuni încercând să-l liniștesc, să-l îmbărbătez. Neamțul a început să răcnească, iar atunci ne-am îmbrățișat și el a intrat. A

intrat ultimul, iar neamțul a trântit ușa după el. Colegii mei m-au susținut și m-au dus de acolo să nu fiu nevoit să-l văd când urma să se deschidă ușa camerei de gazare. Fusese deja îngrozitor să-l văd în halul ăsta. Când l-au urcat în fața cuptoarelor, oamenii ne-au strigat pe mine și pe fratele meu, pentru a rosti un *kadiș* înainte de a-i fi incinerat corpul.

A mai existat un episod despre care țin să vorbesc. Într-o zi, mă aflam la o școală unde le povesteam copiilor prin ce-am trecut, când o fetiță m-a întrebat dacă a ieșit cineva viu din camera de gazare. Colegii ei au râs de ea, ca și când n-ar fi înțeles nimic. Cum să supraviețuiești în aceste condiții gazului letal studiat special pentru a ucide pe toată lumea? Este imposibil. Și totuși, oricât de absurdă poate părea, întrebarea ei era pertinentă, deoarece acest lucru chiar s-a întâmplat cu adevărat.

Puțini sunt cei care au fost martori și pot vorbi despre acest episod, și totuși el e real. Într-o zi, în timp ce lumea, ca de obicei, începuse să muncească după sosirea unui nou convoi, unul dintre cei însărcinați să scoată trupurile neînsuflețite din camera de gazare a auzit un zgomot ciudat. Nu era

foarte surprinzător să auzi zgomote bizare, fiindcă uneori organismul victimelor continuă să emane gaze. Însă, de data aceasta, omul susținea că zgomotul era diferit. Ne-am oprit din lucru și am ciulit urechile, însă nimeni n-a auzit nimic. Ne-am zis că pesemne o fi auzit voci. Câteva minute mai târziu, s-a oprit din nou și ne-a spus că de data asta e sigur că a auzit un horcăit. Am fost foarte atenți și am auzit și noi un zgomot. Era un soi de scrâșnet. La început, sunetele se auzeau la distanță unele de altele, apoi intervalul dintre ele s-a micșorat până s-a auzit ca un plânset continuu pe care noi l-am identificat ca fiind un plâns de nou-născut. Cel care îl auzise primul a dat fuga să vadă de unde provenea exact acel zgomot. Sărind peste trupuri, a găsit sursa acelor mici țipete. Era vorba de o fetiță de nici două luni, încă agățată de sânul mamei ei, din care încerca zadarnic să sugă. Plângea pentru că nu mai simțea laptele curgând. Omul a luat bebelușul și l-a scos din camera de gazare. Știam că-i imposibil s-o ținem cu noi. Imposibil s-o ascundem sau să-i înduplecăm pe nemți s-o accepte. Într-adevăr, imediat ce gardianul a văzut bebelușul, n-a părut deloc tulburat că trebuie să ucidă un sugar. A tras un foc și

acea fetiță care supraviețuise în mod miraculos gazului a murit. Nimeni nu avea cum să supraviețuiască. Toată lumea trebuia să moară, inclusiv noi: era doar o chestiune de timp.

În urmă cu câțiva ani, am avut ocazia să-i cer directorului unui mare spital de pediatrie din Roma să-mi spună dacă poate explica acest fenomen. Mi-a răspuns că nu este imposibil ca pe acel copil, aflat pe punctul de a fi alăptat, forța suptului la sânul mamei să îl fi izolat, limitând absorbția gazului letal.

Vă mai amintiți de alte chipuri, de alte persoane pe care le-ați întâlnit întâmplător înainte să moară?

Da, îmi amintesc de un bărbat în jur de patruzeci de ani care a fost adus într-un convoi de deportați aduși din Belgia. Se afla în sala de autopsie, așezat pe lespedea din piatră. L-am văzut din întâmplare, trecând prin fața încăperii a cărei ușă rămăsese întredeschisă. Am văzut imediat că o parte a feței și gâtului său era deschisă, sfâșiată, sângerândă. De cum m-a văzut, mi-a spus în limba franceză: „Vreau să mor". „Ce-ați făcut?", l-am întrebat arătând spre capul lui. Mi-a explicat că a încercat să se sinucidă cu o

lamă de ras, în tren. I se vedea carotida, însă nu-și atinsese venele importante, iar tăietura nu era mortală. Nemții îl plasaseră acolo așteptând să se ocupe de cazul lui. Presupun că l-au executat puțin după aceea. Nu l-am mai revăzut.

Vă referiți la sala de autopsie a Crematoriului II?

Nu. E adevărat că sala de autopsie se afla în Crematoriul II. În Crematoriul III, care era identic, însă construit în oglindă, sala de autopsie servea în realitate la topirea aurului. Exista o masă și, de regulă, doi evrei cehi specializați în topirea aurului făceau lingouri din bijuteriile și dinții din aur recuperați de la victime. În această sală l-am văzut pe bărbatul acela.

N-am intrat niciodată în adevărata sală de autopsie din Crematoriul II pentru că n-am avut niciodată un motiv deosebit să intru acolo. Totuși odată, pe când mă aflam în Crematoriul II, a fost adus un ofițer rus pentru a fi analizat de dr. Nyiszli, medicul evreu ungur care era asistentul lui Mengele. Erau prezenți pentru a asista la autopsie numeroși ofițeri SS. Presupun că era și Mengele printre ei, însă nu știam cum arată și

nu l-aș fi recunoscut. Când au sfârșit, a trebuit să luăm cadavrul pentru a-l duce în sala cuptoarelor. Bietul om, rămas deschis, avea mațele ieșite afară. Nu ne mai impresiona nimic, însă să-i vezi intestinul târât pe jos, întinzându-se pe șase sau opt metri, această imagine ne-a marcat.

Îmi amintesc și de momentul în care a sosit un convoi neobișnuit cu italieni. Presupun că erau italieni, i-am văzut doar sosind la rampă, n-au fost trimiși în crematoriul la care eram. Din fericire, aș putea spune, fiindcă mi-ar fi fost greu să văd italieni sau greci trimiși la gazare în crematoriul meu. Am dedus că sunt italieni, din cauza faptului că acel convoi era însoțit de soldați care purtau fesul, ciucurele și muscheta caracteristice uniformei militare italiene. La sosirea trenului, nemții n-au deschis imediat ușile pentru a-i lăsa pe deportați să coboare. Aceștia au rămas în tren, în timp ce nemții au adunat soldații italieni, câte douăzeci sau douăzeci și cinci în rânduri de câte doi. I-au trimis pe Lagerstrasse. Nu știu ce-au pățit, însă presupun că s-au alăturat prizonierilor de război, doar dacă n-au fost cumva executați. N-am mai auzit niciodată vorbindu-se despre ei. De-abia după plecarea

lor, deportații evrei au fost lăsați să coboare din tren și au fost trimiși la moarte într-unul din celelalte crematorii.

Ați văzut țigani în crematoriul unde vă aflați?

Deloc. N-au fost trimiși la crematoriul meu. Mă gândesc că după lichidarea lagărului pentru țigani, toți au fost trimiși la Crematoriul IV spre a fi gazați.[55] Totul s-a sfârșit în cursul unei singure nopți. Chiar dacă crematoriul în care mă aflam era foarte aproape de lagărul lor, n-am văzut și n-am auzit nimic când a fost închis acest sector.

De altfel, n-am văzut neevrei gazați. Am aflat că țiganii au fost trimiși la camera de gazare, dar nu i-am văzut cu ochii mei. Singurii neevrei pe care i-am văzut la crematoriu erau rușii care se aflau cu noi în Sonderkommando, însă ei nici măcar nu munceau. Odată, am întâlnit în incinta crematoriului o tânără poloneză care nu era evreică. Era o tânără care luptase în Rezistență, arestată pentru a fi aruncat în aer un tren, sau pentru că încercase s-o facă, nu știu exact. A fost prinsă în viață și escortată la crematoriu. Nemții au lăsat-o în camera unde se afla coșul de fum, cât au stat să se

gândească ce să facă cu ea. Am intrat întâmplător și am văzut-o stând la fereastră. Când m-a văzut, a început să țipe la mine în poloneză, cu un aer îngrozit: *Żyd!*[56] Am priceput că nu-i simpatiza prea mult pe evrei... Atunci n-am insistat, am închis ușa și am lăsat-o în pace. Aș fi vrut s-o ajut, însă nu părea să fie de acord. Nu știu ce a pățit după aceea, însă e foarte probabil că a fost executată cu un glonț în ceafă.

Care erau relațiile cu prizonierii polonezi neevrei?

La Birkenau nu m-am intersectat cu adevărat cu ei, cu excepția acelui kapo din perioada de carantinare. În schimb, știu că pregătirea revoltei Sonderkommando s-a făcut în coordonare cu Rezistența poloneză din lagăr și din exterior. Însă circula printre noi zvonul că luptătorii din Rezistență aflați în afara lagărului tărăgănau lucrurile cât de mult puteau și profitau ca să ceară încontinuu tot mai mulți bani pentru a cumpăra arme. Cert este că nu conteneau să amâne momentul declanșării revoltei. Pentru noi, fiecare zi pierdută corespundea unui număr de alte sute de victime și apropierii tot mai sigure de sfârșitul nostru. Pentru ei, fiecare zi

scursă însemna o acumulare de fonduri necesare înarmării Rezistenței și tot mai multe speranțe că vor fi salvați de trupele sovietice care avansau. Însă dacă i-am fi așteptat pe ruși, revolta n-ar mai fi avut loc înainte de luna decembrie: de-abia atunci a fost momentul când am început să auzim tot mai aproape tirurile de artilerie.

---

[51] „Tu!" (în germ.).

[52] Denumirea în limba polonă a localității Auschwitz (n. red.).

[53] „Domnul nostru" (în ebr.), denumire ebraică târzie dată lui Dumnezeu, înlocuind doar onomastic pe Iahve, nu privind și cultul (Ion M. Stoian, *Dicționar religios*, Editura Garamond, București, 1994) (n. red.).

[54] „Nu-mi pasă!" (în germ.).

[55] Primii țigani deportați la Auschwitz-Birkenau au ajuns în lagăr la începutul lunii decembrie 1942, înainte chiar de publicarea decretului lui Himmler care prevedea deportarea țiganilor la Auschwitz-Birkenau (16 decembrie 1942). Începând din februarie 1943, au fost internați sistematic în lagăr, fără a trece prin triere, și menținuți în sectorul BIIe (*Zigeunerlager*: lagăr pentru familiile de țigani). În 22 martie 1943, o primă *Aktion* a dus la moartea a o mie șapte sute de țigani suspectați de a fi bolnavi de tifos. Alți cinci sute au fost gazați în luna mai. În perioada mai–august 1944, mulți țigani au fost transferați în lagăre din interiorul Reichului. Cei rămași (2 897 de persoane) au fost exterminați în camerele de gazare de la Birkenau în noaptea de 2 spre 3 august 1944, în timpul închiderii *Zigeunerlager*.

[56] „Evreu!" (în polonă).

CAPITOLUL V

Revolta Sonderkommando și desființarea crematoriilor

Ideea de revoltă exista cu mult înainte ca eu să ajung în lagăr. A rezistat diverselor trieri numai datorită anumitor kapo, cum au fost Lemke și Kaminski, care erau aici de multă vreme și și-au asumat organizarea revoltei. Kaminski era șeful tuturor kapo din crematorii, dar mai era și principalul creier al revoltei și un om pe care toată lumea îl respecta. Împreună cu câțiva alți kapo, a reușit să aranjeze contacte cu exteriorul și să coordoneze un mic grup de persoane implicate în organizarea revoltei. Contactele aveau loc, după cum am mai spus-o, fie în momentul când se duceau să aducă supa, fie în secțiunea pentru femei a lagărului la care unii membri ai Sonderkommando aveau acces în mod excepțional. Ei transmiteau banii care treceau prin mai multe mâini înainte să ajungă la luptătorii din Rezistență aflați în afara lagărului. Unul dintre cei care

stabileau aceste contacte se numea Alter. Era un evreu polonez masiv și foarte pretențios cu care m-am bătut o dată din cauza unei șepci pe care refuza să i-o restituie prietenului meu. N-am aflat decât mai târziu de ce se ducea atât de des în sectorul femeilor și la bucătărie. În realitate, mergea să recupereze pulberea explozivă pe care i-o procurau unele dintre deținutele evreice care munceau în fabrica din apropierea lagărului.[57]

Eram prea tânăr și ajunsesem de mult prea puțin timp pentru a fi pus la curent cu pregătirile. N-am fost informat, ca de altfel nici ceilalți membri ai Sonderkommando, decât în ultimul moment. Habar n-am avut ce se petrece. Trebuia ca totul să rămână secret, pentru a evita situația în care unul dintre noi, mai slab din fire și vulnerabil, s-ar fi putut duce să le raporteze nemților ce știe, în speranța că și-ar putea salva pielea. Totul se petrecea în cel mai mare secret, iar kapo nu se încredeau decât în cei pe care-i cunoșteau bine. Abia cu două zile înainte de declanșarea revoltei devenise clar că se pregătește ceva. Însă nimeni nu îndrăznea să vorbească deschis despre asta. Plutea în aer, dar nu era nimic confirmat.

În ajunul zilei programate pentru izbucnirea revoltei (mi se pare că era într-o vineri, deși știu că alții susțin că era sâmbătă), am fost avertizați fiecare-n parte de kapo care răspundea de noi. Cea mai importantă parte a revoltei trebuia să aibă loc la Crematoriul II. În fiecare zi, în jur de ora șase seara, treceau prin fața porții Crematoriului II gardieni SS pentru a-și ocupa pozițiile de peste noapte în turnurile de pază închise. Mergeau foarte relaxați, fără să se grăbească, cu mitralierele pe umăr, iar uneori îi puteai chiar auzi cum glumesc și râd. Planul prevedea ca, în momentul în care aceștia trec, unii dintre noi să deschidă poarta, să-i atace și să-i omoare, apoi să-i dezarmeze. Acest moment avea să dea semnalul revoltei în toate celelalte crematorii.

Totul fusese programat în cele mai mici detalii. În final, se hotărâse să nu se mai țină cont de luptătorii din Rezistență aflați în afara lagărului, fiindcă refuzau să convină asupra unei date. În opinia mea, revolta a fost declanșată în acel moment de Sonderkommando, fiind clar că urmau să sosească ultimele convoaie din Ungaria și că, foarte curând, nu mai avea să rămână nimeni de gazat. Și atunci ne venea nouă rândul.

Trebuia încercat totul, până la capăt. Chiar dacă speranța era deșartă, eram cu toții convinși că mai bine era să acționezi și să fii ucis, decât să mori fără să fi încercat nimic.

Lemke ne-a spus să ne pregătim, fără să folosească cuvântul „revoltă". Mi-a spus pur și simplu: „Fii pregătit, vom face ceva să încercăm să plecăm din locul ăsta".

Atunci, am pus deoparte o jachetă și o pereche de pantaloni pe care să-i folosesc la momentul fugii. Ca regulă, trebuia să facem o gaură în dosul și-n partea laterală a pantalonilor pentru a coase în locul lor o bucată de material reiat cu numărul de identificare. De această dată, n-am făcut gaura, pur și simplu am cusut materialul reiat, astfel încât să-l pot scoate cu ușurință și să trec neobservat odată ajuns în afara lagărului. Am ascuns aceste haine în încăperea care servea drept depozit pentru cărbuni.

Ați sperat că planul va funcționa?

Da, bineînțeles, toată lumea a crezut-o. Speram nu atât că vom supraviețui, cât mai ales că vom face ceva; măcar să ne ridicăm, fiindcă așa nu se mai putea continua. Era clar că unii dintre noi își vor da viața acolo. Însă

că muream sau nu, ceea ce trebuia făcut era să ne revoltăm. Nimeni nu-și punea problema dacă planul avea să meargă sau nu, important era să facem ceva!

Revolta trebuia să izbucnească la șase seara. În ziua respectivă, spre ora două după amiază, a ajuns la rampă un convoi cu deportați. Erau foarte mulți. În mod normal, în decurs de mai puțin de o jumătate de oră de la sosirea convoiului, gardienii care însoțeau trenul ar fi fost înlocuiți de soldați SS din lagăr care deschideau vagoanele și escortau prizonierii către *Sauna* sau la crematorii. Însă, de data asta, nimic n-a mișcat, n-a venit nimeni. Nu înțelegeam de ce convoiul staționează pur și simplu acolo, de ce nu se ocupă nimeni de el. Mai târziu, am aflat că un ofițer SS și doi subofițeri s-au dus la Crematoriul IV și au făcut apelul a două sute de oameni din Sonderkommando, strigându-i după numărul lor de înregistrare și dându-le ordin să coboare. Cei care se pregăteau de revoltă și-au închipuit că nemții intraseră la bănuieli și voiau să-i elimine înainte de izbucnirea rebeliunii. Nimeni n-a vrut să coboare.

Toate acestea le-am aflat mai târziu, de la unul dintre cei ce se aflau printre ei, pe nume

Isaac Venezia (încă un Venezia, însă nici el nu se număra printre rudele mele) și care a reușit să ajungă până la crematoriul nostru. Eu nu l-am văzut, însă fratele meu mi-a relatat ce a auzit din gura lui. A spus că oamenii din Crematoriul IV incendiaseră saltelele, declanșând astfel revolta mai devreme, convinși că cineva îi trădase. Se pare că au avut timp să ucidă trei nemți înainte de a sosi întăririle. Au dat foc crematoriului și au încercat să evadeze. Însă aproape toți au fost uciși pe loc.

De la crematoriul nostru se putea vedea o coloană de fum neobișnuit ridicându-se din clădirea Crematoriului IV. Însă eram prea departe și lipsiți de orice mijloace de comunicare pentru a înțelege ce se petrece. Un neamț a dat alarma și, în scurt timp, ne-am pomenit blocați în incinta crematoriului. Situația era exact aceeași în Crematoriul II, cu singura deosebire că mulți încercau să fugă de acolo. Din păcate, n-au reușit să ajungă prea departe.

Eu n-am văzut imediat ce se întâmplă. Lemke îmi spusese să cobor în subsol cu unul dintre ruși și să-l aștept pe gardianul neamț. Era conform planului, însă nu mi-a spus ce am exact de făcut. Am coborât amândoi.

Rusul și-a aprins o țigară și a scos un pumnal și o toporișcă ascunse sub haine, pe care mi le-a arătat făcându-mi semn să aleg. Am priceput imediat ce urma să se petreacă și am ales toporișca. Mi se părea mai ușor să lovesc cu o toporișcă. Nu făcusem niciodată așa ceva, însă acum trebuia s-o fac, mi-am spus că toporișca îmi asigura o distanță mai mare față de victimă decât pumnalul. Ținând toporișca în mână și tremurând de frică, trebuia să-l aștept pe neamț să coboare. În ziua aceea, era de gardă paznicul căruia-i plăcea să ucidă oameni. Kapo trebuia să-i spună că se blocase la subsol o conductă de apă și că trebuia să coboare să verifice. Însă n-a mai coborât, probabil fusese prevenit în legătură cu ceea ce se întâmpla la Crematoriul IV și ne bănuia că vrem să-i întindem o cursă.

Astfel am așteptat mai bine de două ore, cu armele pregătite. Într-un târziu, a coborât fluierând unul dintre colegi. Era semnalul convenit pentru a nu fi confundat cu gardianul. Ne-a anunțat că planul eșuase și ne-a spus să urcăm cu ceilalți. Totul era în fierbere. Nemții ocupaseră deja curtea.

Ce știați despre ce se petrecea în acele momente în Crematoriul IV?

Nimic. Abia a doua zi am aflat ce se petrecuse, căci soldații SS au încercuit crematoriul nostru, împiedicând pe oricine să iasă. Purtau uniforme militare și mitraliere grele, ca și când s-ar fi pregătit să plece la război. Lemke ne-a salvat viața ordonându-ne să nu mișcăm. La Crematoriul II, cei care au încercat să evadeze au fost toți uciși. Dacă Lemke n-ar fi fost atât de ferm, și alții ar fi încercat probabil să forțeze porțile. Însă noi am rămas pe loc.

Soldatul SS care era de gardă la crematoriul nostru, și care a fugit de cum a înțeles că riscă să fie omorât, s-a întors, susținut de întăriri. L-a chemat pe rusul care de regulă se ocupa de întreținerea bicicletei sale. În perspectiva revoltei, rusul dezumflase pneurile bicicletei pentru a-l încetini pe neamț, dacă acesta ar fi vrut să dea fuga să informeze *Kommandantur*[58]. Când și-a dat seama, neamțul, nebun de furie, l-a bătut pe rus de mai să-l omoare sub ochii noștri. Măcar eu eram recunoscător pentru un lucru: avusesem timp, după ce urcasem de la subsol, să ocolesc crematoriul spre a-mi recupera

hainele ascunse în sala unde erau depozitați cărbunii. Am rupt imediat numărul cusut, fiindcă dacă l-ar fi găsit intact și cu numărul meu deasupra și-ar fi dat imediat seama de intenția mea de a fugi.

Am stat toată noaptea fără să mișcăm. N-au intrat la noi.

A doua zi, niște nemți au cerut să iasă treizeci de persoane pentru a continua munca întreruptă și nefinalizată din Crematoriul II. Am hotărât să fac parte din acest grup de treizeci de persoane, pentru că pierdusem orice speranță de a supraviețui altfel. Soldații încercuiau în continuare crematoriul și era doar o chestiune de timp până când ne-ar fi atacat, dacă nu ieșeam de bunăvoie. Contrar bănuielilor mele, nu ne-au omorât pe loc. Am fost trimiși la Crematoriul II. Acolo, doi sau trei prizonieri care nu încercaseră să evadeze și erau încă în viață ne-au povestit ce se întâmplase. La momentul respectiv, încă nu știam că ceilalți, cei care încercaseră să scape, fuseseră deja capturați și lichidați cu toții. Ne-au spus ce pățise Karol, acel kapo criminal de drept comun care, pe cât se pare, a fost cel care îi turnase și

dezvăluise planul revoltei. L-au lovit și l-au aruncat în furnalul de incinerare, îmbrăcat cum era.

Ne-am reluat munca de incinerare a corpurilor rămase în camera de gazare. Seara ar fi trebuit să vină schimbul să ne înlocuiască. Numai că am muncit treizeci și șase de ore încontinuu, fără să-i pese cuiva. Într-un târziu, ne-au permis să ne ducem sus și să ne odihnim. Atunci, au fost aduse și așezate în curtea crematoriului trupurile deținuților evadați, pentru a fi apoi cărate la cuptoare și incinerate. Însă alți deținuți sunt cei care-au făcut-o. N-au vrut ca oamenii din Sonderkommando să incinereze cadavrele colegilor lor, temându-se ca acest lucru să nu provoace o nouă rebeliune. Mai târziu, ultimele persoane care au refuzat să plece de la Crematoriul III deodată cu mine au fost transferate la Crematoriul II și ni s-au alăturat.

Crematoriul III nu a mai fost folosit începând din acel moment și a fost dezafectat la puțină vreme după încheierea revoltei. Crematoriul IV era deja scos din funcțiune, fiindcă cei din Sonderkommando reușiseră să-l arunce în aer la momentul revoltei. Era la început de octombrie și doar Crematoriul II

continua să funcționeze. Însă nu în același ritm ca înainte; convoaiele nu mai soseau cu aceeași frecvență.

Deci nu ați suferit represalii reale?

Eram convinși că aveau să urmeze, că nemții ne foloseau, având încă nevoie de noi, și că nu mai putea dura mult. Nu știu câți oameni mai erau încă în viață la crematoriile IV și V, însă probabil că nu puteau fi mulți. Practic, eram singurii rămași în viață.

Nemții au făcut lista viilor și morților și au ajuns la concluzia că lipseau două persoane. L-au chemat pe Kaminski, *Oberkapo* al crematoriilor, pentru a afla de la el cine lipsea și unde se aflau acele persoane. Era vorba de Ivan, un rus, și de Karol, polonezul. Kaminski a trebuit să le explice ce se întâmplase cu Karol și le-a spus că fusese incinerat. Au refuzat să-l creadă. Atunci, pentru a le demonstra că spune adevărul, a fost obligat să caute în cenușă până când a găsit butonii metalici de la vesta pe care o purta Karol. Am aflat ulterior că, pe la patru dimineața, nemții au venit să-l ia pe Kaminski. Nu l-am mai revăzut de atunci.

Totuși, Ivan lipsea în continuare și, pentru că nu era de găsit pe nicăieri, alarma a

continuat să sune. Într-un final, după două săptămâni, Ivan a fost descoperit ascunzându-se într-un sătuc. A fost adus înapoi, în viață, și a fost ucis în crematoriu. Toți ceilalți ruși au fost transferați în altă parte. Rămăseserăm singuri la crematoriu, iar nemții au început să ne urmărească îndeaproape. De-acum nu mai aveam libertate de mișcare în interiorul crematoriului. Ba chiar au adus soldați nemți ca întăriri, să ne supravegheze mai atent. Acești soldați intrau în curtea crematoriului pentru prima oară. Dintre ei, am remarcat un militar SS care părea curios să vadă ce se află înăuntru. A ezitat, probabil că nu avea dreptul să intre. Și totuși, a coborât, însă a revenit aproape imediat. Presupun că n-a mers mai departe de camera unde se dezbrăcau deportații. N-a văzut cadavrele. Voia să știe, dar, în realitate, n-a văzut nimic.

În afara supravegherii mai stricte, nu v-au aplicat nicio altă pedeapsă?

După câteva zile, au venit la crematoriul nostru un ofițer și doi soldați. Au sunat adunarea și ne-au pus să intrăm câte cinci în sala cuptoarelor. În timp ce așteptam în fața ușii, eram cu toții convinși că aveau de gând

să ne omoare. Nu auzeam ce se petrece înăuntru și nu vedeam pe nimeni ieșind. Eu m-am așezat la coadă printre ultimii. Ca de obicei, de altfel, fiindcă în cazuri de acest fel prefer să-mi las timp să înțeleg ce se întâmplă, pentru a fi cât mai bine pregătit cu putință. Fumam ultimele țigări pe care le mai aveam, de frică și din disperare. Conveniserăm cu cei care trebuiau să intre înaintea noastră ca, dacă-și vor da seama că vor fi uciși, să ne avertizeze, începând să strige. Am fi reacționat cumva, într-un gest disperat, fie și știind că n-avem nicio șansă de scăpare, numai să nu ne lăsăm omorâți ca oile.

După ce a venit rândul nostru să intrăm, ne-au ordonat să formăm patru grupe de câte cinci prizonieri și să ne așezăm în fața cuptoarelor. Doi soldați SS stăteau în cele două colțuri ale încăperii, cu fața spre noi. Ofițerul era la mijloc și dădea ordine. Ne-a pus să ne dezbrăcăm. Mi-am spus atunci în sinea mea: „Până aici mi-a fost, ăsta e sfârșitul!” Apoi ne-a comandat să ne așezăm hainele într-o grămăjoară, la distanță de doi metri în fața noastră. Am rămas astfel nemișcați, goi, asudând și așteptând să vedem ce are de gând să facă. În încăpere au intrat

doi nemți care au început să percheziționeze toate hainele. După care, constatând că nu aveam nici cuțite, nici revolvere, și nici arme de orice fel, ne-au ordonat să ne îmbrăcăm la loc. Și am fost obligați să ne reluăm munca.

Spuneați că practic n-au mai venit alte convoaie. Și atunci, ce făceați?

Spre sfârșitul lunii octombrie, a venit ordinul să începem distrugerea crematoriilor. Am continuat să muncim ocazional în Crematoriul II, când mai sosea, totuși, câte-un convoi. Este crematoriul care a rămas cel mai mult timp activ, fiind folosit la incinerarea ultimelor cadavre. Însă cel mai mult am muncit să demolăm celelalte crematorii. Ne-a luat multă vreme, fiindcă nemții ne-au pus să demontăm și să scoatem tot, bucată cu bucată. Structurile erau foarte solide și fuseseră proiectate să reziste timp îndelungat. Ar fi putut foarte bine să dinamiteze clădirile, însă voiau să demonteze metodic interiorul întregii structuri: cuptoarele, ușile camerei de gazare și tot restul. Iar acest lucru trebuia să fie făcut de membrii echipei Sonderkommando, noi fiind singurii care aveam voie să vedem interiorul camerelor de gazare. În schimb, când a urmat

demontarea structurii exterioare, au fost repartizați să îndeplinească această muncă alți deținuți, printre care femei de la Birkenau și bărbați aduși de la Auschwitz I.

Din când în când, reușeam să mă infiltrez în grupul celor care munceau afară, la distrugerea structurii exterioare. Asta mi-a permis să iau puțin aer curat și să aflu vești despre cei pe care-i cunoșteam. Într-o zi, pe când mă aflam afară cu un grup pe cale să demonteze un turn de pază, mi-a intrat un cui ruginit în palmă. La început, durerea a fost suportabilă, numai că rana s-a infectat rapid. Durerea mi-a urcat pe braț, până sub axilă, ganglionii s-au inflamat și am început să simt o durere atroce. Am făcut febră, numai că cei din Sonderkommando nu aveau voie să meargă la spital ca restul deținuților. Un medic evreu, membru al unității Sonderkommando, mi-a spus că rana trebuia deschisă, ca să lase puroiul să iasă.

Așa încât a luat un bisturiu și mi-a spus să mă așez pe un scaun. Trei sau patru bărbați m-au ținut strâns, fiindcă, firește, nu mi s-a făcut anestezie. În timp ce medicul se pregătea să deschidă rana, am auzit tiruri de armă venind dinspre curtea crematoriului. Cei care aveau acces la fereastră s-au apropiat

și au văzut o camionetă cu cinci sau șase ruși aduși de la Auschwitz la crematoriul nostru. Socotind că urma să fie omorâți, rușii au sărit din camion și s-au năpustit asupra soldaților. Erau depășiți numeric de nemți și au fost masacrați, murind ca niște câini. Îmi amintesc ce mi-a trecut atunci prin minte: „Sunt bolnav și sunt ajutat să mă vindec, iar oamenii ăștia sănătoși sunt măcelăriți ca animalele".

Doctorul a continuat, mi-a deschis brațul și am văzut o puzderie de stele în fața ochilor! A ieșit o grămadă de puroi. Nu aveam bandaj să pansăm rana, dar printre lucrurile care au venit odată cu victimele am găsit niște hârtie igienică. Și asta mi-a servit drept bandaj, cu un pic de apă de colonie în chip de alcool pentru dezinfectarea rănii. M-am pus pe picioare în câteva zile, căci eram încă destul de robust. Evident, nu puteam în niciun chip spune că sunt bolnav. Din fericire, munca nu mai era la fel de epuizantă, și astfel am putut evita să-mi folosesc mâna și să las să se vadă că am o problemă.

Ați primit vești despre persoane cunoscute?

Da, printre deținuții aduși să muncească la distrugerea crematoriilor l-am regăsit pe

cumnatul meu, care supraveghea un grup de prizonieri de la Auschwitz. Era un tâmplar iscusit și, fiind în lagăr de multă vreme, reușise să-și găsească un loc care-i asigura anumite avantaje. Ar fi putut să nu vină să facă această muncă, însă și el voia să înțeleagă ce se petrece în aceste clădiri și să afle vești despre noi. Reușise s-o găsească pe sora mea și chiar s-o pună la adăpost, găsindu-i un loc într-un kommando de croitorese. Când l-am văzut, l-am rugat să-i dea surorii mele un săculeț pe care-l găsisem, cu câțiva dinți din aur...

Îi găsisem scotocind prin curtea crematoriului. Știam că cei din Sonderkommando obișnuiau să ascundă diverse obiecte de valoare, îngropându-le. În ceea ce ne privea, deja nu mai aveam mare lucru, fiindcă nu mai soseau convoaie și nu mai puteam pune destulă mâncare deoparte. Și-atunci, am convenit cu un alt grec din Salonic, pe nume Shaul Hazan, să devină *Shutaf*-ul meu, adică „partenerul" meu în aceste căutări. Indiferent ce găseam, împărțeam automat la doi. Când unul căuta, celălalt stătea de pază. Așa a găsit, în timp ce scotocea în pământ, un sac plin cu dinți din

aur. L-am ascuns imediat în alt loc. Din când în când, mergeam să luăm câte un dinte pe care-l schimbam pe o bucată de pâine.

Și căutările mele au fost răsplătite. Mi-am amintit că unul dintre gardienii germani de la Crematoriul II avea mereu un câine lângă el. Într-o zi, câinele s-a apropiat un pic prea mult de gardul electrificat și a murit. Pentru neamț, moartea acestui câine a reprezentat o adevărată tragedie, pentru că viața unui câine era, în ochii lui, mai prețioasă decât viața a o mie de evrei. În ziua respectivă, s-a răzbunat pe noi și nu ne-a lăsat o clipă de răgaz. Într-un final, le-a dat ordin unor ruși să împăieze câinele. Carnea câinelui n-a luat în totalitate drumul pubelei, fiindcă știu că unii deținuți au mâncat din ea. Până și fratele meu a gustat-o.

Neamțul pusese să fie construită pentru câinele lui o cușcă foarte frumoasă, în curtea Crematoriului II. Semăna cu o căsuță de cărămidă, având în fața intrării un covoraș. Și cușca trebuia să dispară, fiindcă trebuia distrus tot ce ținea de crematorii. Am simțit o satisfacție deosebită când am distrus cușca aceea. Am luat un târnăcop și m-am năpustit asupra ei. Îmi venea să omor pe toată lumea, să nimicesc totul, căci tot ce puteam distruge

din acest loc mă făcea fericit, voiam să sfârșesc odată cu toate astea. Să distrug cât mai mult... Nu știam ce ne puteau face încă; dar cu cât distrugeam mai mult, cu atât mă simțeam mai bine. Acest câine a avut dreptul la mai mult respect și confort decât noi. Eram fericit să-i distrug cușca. Și solul din interiorul cuștii era acoperit cu cărămizi. Le-am spart una câte una, până când am observat un obiect strălucitor ascuns sub pavaj. Am îndepărtat cărămizile și am găsit o splendidă tabacheră din aur. Un mecanism lateral transforma tabachera în brichetă. Am deschis-o și am găsit înăuntru o bancnotă împăturită de o mie de dolari. Nu mai văzusem așa ceva! Am dat imediat fuga să-i arăt *Shutaf*-ului meu descoperirea și am ascuns-o împreună în altă parte în curte.

În ziua când l-am revăzut pe cumnatul meu, am hotărât să-i dau partea mea de pradă ca s-o ajut pe sora mea. M-am dus la Shaul să-l previn. A încercat să mă convingă să mă răzgândesc. Se temea să nu ne vadă cineva și să ne găsească ascunzătoarea. Am insistat, iar el n-a avut încotro și a acceptat. Din păcate, a avut dreptate, fiindcă cineva ne văzuse și când, mai târziu, s-a întors să-și ia partea, n-a mai găsit nimic.

I-am dat surorii mele partea care-mi revenea din prada de dinți din aur. Voiam s-o ajut să-și asigure suficientă mâncare, să capete putere și să nu se îmbolnăvească. Schimbasem deja tabachera pe două pâini rotunde, o bucata de cârnat și cam asta a fost tot. Aceasta era valoarea unui dram de mâncare în lagăr... Cel puțin, asta ne-a ajutat să supraviețuim câteva zile în plus.

Pe atunci, puținii care mai rămăseseră din Sonderkommando au fost nevoiți să se întoarcă să doarmă în lagărul pentru bărbați, când lucrările de demontare a crematoriului au ajuns la acoperiș. Prin urmare, am revenit în baraca izolată din lagărul pentru bărbați, exact acolo unde ne petrecuserăm primele nopți ca membri ai Sonderkommando. Eram nici șaptezeci de suflete în baracă, așa încât nu duceam lipsă de spațiu, aveam unde să ne ascundem lucrurile. În continuare, ni se interzisese categoric să luăm legătura cu ceilalți deținuți. De regulă, gardianul SS ne însoțea până la intrarea în sectorul pentru bărbați al lagărului și-l însărcina pe unul dintre noi să se asigure că nimeni nu iese din baracă. Dacă, în ciuda interdicției, vreunul ar fi ieșit, cel însărcinat cu supravegherea era la rândul lui aspru pedepsit.

În seara zilei de 17 ianuarie, gardianul SS ne-a însoțit în mod excepțional până la baracă și ne-a spus că aveam interdicție absolută de a ieși. Chiar a adăugat, de parcă n-am fi știut deja: „Vai de cel care încearcă!”. Nevoia lui de a repeta ceva evident pentru noi ni s-a părut dubioasă. Cu atât mai mult cu cât, în ziua respectivă, întorcându-ne la baracă, ne-am intersectat cu numeroase șiruri de deținuți care ieșeau din lagăr ca și când s-ar fi dus la muncă, deși se însera (trebuie să fi fost în jur de șase seara). Pe drum, am reușit să întreb discret pe cineva: *Was ist?*[59] Iar omul mi-a răspuns în șoaptă: *Evakuieren!*[60] Nu mi-a fost greu să înțeleg că, dacă toată lumea era evacuată, în afara membrilor Sonderkommando cărora li se dăduse ordin insistent să nu se miște din loc, înseamnă că aveau de gând să ne prindă în cursă ca pe șoareci și să ne lichideze. Am intrat în baracă, însă abia se îndepărtase neamțul că am ieșit cu toții și ne-am alăturat discret grupurilor care ieșeau pe poarta lagărului...

S-au format mai multe grupuri de câteva mii de deținuți fiecare, fiindcă era imposibil să trimiți pe toată lumea în același loc. Inițial, am fost trimiși la Auschwitz I, pentru a ne

alătura altor deținuți care erau și ei pregătiți să fie evacuați. Deja era târziu în noapte. La Auschwitz I, l-am regăsit pe fratele meu și alte persoane pe care le cunoșteam, de pildă, pe Iosif Mano, vărul cumnatului meu, și pe mulți alții. Fiecare dintre noi a primit pentru drum trei rații de pâine cu un strop de margarină. De frică să nu mi le fure cineva, am preferat să le mănânc pe toate imediat, să am măcar asta în stomac.

Era iarnă pe deplin. Afară totul era înghețat ori acoperit cu zăpadă. Era un frig atroce. Însă mă simțeam fericit, știind că urma să părăsesc acest loc și, mai ales, fiindcă reușisem să scap de lichidarea programată pentru cei din Sonderkommando. Din când în când, în cursul nopții, trecea printre deținuți câte un neamț urlând: *Wer hat im Sonderkommando gearbeitet?*[61]. Bineînțeles, nimeni nu-i răspundea. Au continuat să pună tot drumul această întrebare, căci alt mijloc de a ne depista nu aveau. În acea noapte, cea care a precedat „marșul morții", după cum l-am numit, n-am dormit deloc. Nu era loc pentru toată lumea și am petrecut noaptea înghesuit în ceilalți, în picioare. Însă am avut

norocul să intru într-o clădire, spre deosebire de unii care au petrecut noaptea sub cerul liber.

A doua zi de dimineață, am părăsit Auschwitz. În coloana mea trebuie să fi fost cinci sau șase mii de persoane. Am mărșăluit zile întregi, tot câte cinci, în acel ger cumplit. Noaptea ne opream în câte un sat sau în vreun grajd și trebuia să ne descurcăm cum puteam să ne găsim un loc convenabil de odihnă măcar pentru o clipă. Cei mai descurcăreți dintre noi reușeau să găsească un locșor înăuntru, ceilalți rămâneau afară. Mulți au murit înghețați de frig noaptea sau le-au degerat picioarele. Dacă nu mai puteau merge, erau omorâți pe loc. Ne târam picioarele, ne era sete, frig, foame..., însă trebuia să mergem, să mergem, să continuăm să mergem. Cei care se prăbușeau de epuizare rămâneau în urmă și erau executați de soldații SS care închideau coloana. Deținuții erau forțați să arunce corpurile pe marginea drumului.

Asta a durat zece sau douăsprezece zile.

Ați întâlnit civili pe drum?

Da, adeseori, deși nemții s-au ferit să ne ducă prin orașe, preferând drumurile

lăturalnice pe care se aflau doar ferme izolate. Locuitorii ne priveau trecând, cu siguranță erau la rândul lor terorizați. Aș vrea să-i pot mulțumi cum se cuvine acelei bătrâne poloneze pe care am întâlnit-o a doua zi. Ne-a aruncat trei sau patru pâini mari. M-am numărat printre norocoșii care au prins o pâine. Nemții interziceau strict așa ceva, însă când a putut, femeia le-a aruncat, apoi s-a îndepărtat.

M-am descurcat de multe ori și am găsit tot felul de lucruri pe drum, altfel n-aș fi supraviețuit. Într-o seară, spre exemplu, ne-am oprit într-un hambar. Intrând, am zărit o mică lucarnă pe jos. Am spart-o cu gândul de a trece prin ea. Trebuia să cobori, însă nu se vedea nimic. Le-am spus fratelui meu și lui Iacob să mă prindă de mâini și să mă coboare încet. Nu era foarte adânc, iar ceilalți au coborât după mine. Țăranul amenajase un mic beci la nivelul solului să pună la păstrare în nisip recolta lui de cartofi. De cum i-am văzut, ne-am aruncat pe ei și i-am înfulecat.

Altă dată, am dormit într-un grajd, în fân. Locul era destul de mare, iar fânul ne-a ținut cât de cât cald. Eram pur și simplu morți de oboseală și fără putere, iar nemții ne lăsau să dormim doar câteva ore și ne puneau să

pornim din nou la drum în zori. De astă dată, câțiva dintre noi ne-am hotărât să rămânem ascunși în fân, însă nemții ne-au avertizat urlând că vor da foc hambarului după ce se pune coloana în mișcare. Ne-am grăbit să ne alăturăm celorlalți, strecurându-ne în coloană.

După trei sau patru zile, am ajuns la o mică gară de țară unde ne așteptau trenuri cu vagoane deschise, de felul celor folosite pentru a transporta cărbuni. În tren, eram atât de înghesuiți încât nu ne puteam mișca. Era imposibil să te așezi. Ninsoarea ne șfichiuia obrazul în ritmul roților de tren. Astfel am continuat vreme de două zile, fără opriri și fără să mâncăm nimic.

Era tot mai clar pentru toată lumea că, în cele din urmă, nemții ne vor abandona undeva să nu le încetinim fuga. Cred că, din acest motiv, puțini dintre cei aflați în preajma noastră au încercat să evadeze. Deși, în realitate, da, câteva persoane au încercat să scape când s-a ivit ocazia. Când trenul s-a oprit, un neamț le-a dat voie să coboare să-și facă nevoile. Mulți au profitat și au fugit, însă nu știu unde s-au putut duce. Eu n-am făcut nicio încercare, fiind sincer convins că la un moment dat ne vor abandona în câmp

deschis, pentru a putea fugi ei mai ușor din fața trupelor sovietice. Și-apoi, eram sigur că nu aveau unde să ne ducă. Nu am vrut să risc să fiu împușcat încercând să evadez și să fiu ucis înainte ca nemții să ne lase liberi. Numai că momentul ăsta nu s-a ivit și am petrecut încă patru luni pe câmp.

Au murit multe persoane în cursul „marșului" de evacuare?

Da, au murit enorm de mulți oameni. Însă nu-i vedeam neapărat, fiindcă oamenii cădeau din picioare de epuizare și rămâneau la pământ până când erau executați de ultimii soldați SS din coloană. Sunt unii pe care am încercat să-i ajutăm când erau la capătul puterilor. Ca de pildă băiatul acela al cărui prenume l-am uitat. Fratele lui, Jacquot Maestro, era un tip isteț și simpatic, care ne-a transmis de multe ori informații în lagăr. Pe drum, băiatul a început să verse sânge. Ca să nu-l abandonăm, eu și încă unul l-am cărat, să-i dăm timp să-și revină. Noi, cei care proveneam din Sonderkommando, aveam ceva mai multă forță decât ceilalți și, pe cât ne stătea în putință, încercam să ne ajutăm prietenii.

În schimb, în vagonul meu, un tip pe care nu-l cunoșteam a murit lângă mine. Era un iugoslav, bietul de el începuse să semene cu un schelet. Murise, însă eram atât de înghesuiți, încât cadavrul lui a rămas în picioare, sprijinit de mine și de fratele meu fără ca măcar să ne dăm seama. Omul era mort, și noi deveniserăm ca animalele. Primul meu reflex a fost să-l caut prin buzunare, cu ideea absurdă că poate păstrase ceva comestibil. N-am găsit decât o cruce de lemn pe care am păstrat-o spunându-mi că dacă, printr-o minune, voi ajunge să fiu din nou liber, voi putea fi primit mai bine de țărani dacă vor crede că nu sunt evreu. Apoi, am reușit să facem puțin loc, am întins cadavrul pe jos și ne-am așezat peste el. A doua zi, când trenul s-a oprit să se reaprovizioneze cu cărbuni, i-am spus neamțului că era un mort în vagonul nostru. Am priceput că mi-a răspuns să-l arunc. Însă, când l-am ridicat, ne-a spus: *Nein! Nicht hier. Später!*[62]. După ce trenul a pornit, a trebuit să aruncăm cadavrul peste marginea vagonului, fiindcă începuse să miroasă.

Trenul s-a oprit într-un loc unde șinele fuseseră bombardate și a trebuit să continuăm pe jos încă o zi. Apoi, ne-au

îmbarcat pe șlepuri de marfă pe Dunăre. Frigul era insuportabil, dar măcar aveam un acoperiș deasupra capului. Pentru prima oară după atâta timp, ne-au împărțit supă și am petrecut noaptea pe șlep. A doua zi dimineața, spre ora cinci, ne-au pus să coborâm de pe șlep și am traversat un pod pe care se afla un panou indicator către Linz. Așa am știut că ne aflăm în Austria. În timp ce traversam orașul, am văzut o femeie care-și ducea gunoiul. Când am trecut pe lângă lada de gunoi, am urcat pe trotuar și-am deschis rapid capacul. Am luat din zbor un pumn de coji de cartofi pe care le-am strecurat sub cămașă. Și alții au încercat să mă imite, însă i-a văzut un gardian care i-a lovit cu patul puștii. Am reușit să păstrez și să mănânc cojile de cartofi; miroseau îngrozitor... însă era ceva de mâncare! Ceva mai încolo, am traversat un câmp cultivat. Cu picioarele încercam să scurmăm pământul, în speranța că vom găsi resturi de recoltă. Am avut noroc, căci am reușit să pun mâna pe un cartof întreg. Seara, am dormit lângă un coteț de găini. Mai mulți dintre noi ne-am străduit să prindem o găină, dar fără succes. Aș fi fost în stare să mănânc o găină crudă, dac-aș fi

prins-o! Totuși, am găsit ouă pe care le-am înghițit pe loc. A doua zi, am ajuns la capătul călătoriei. La Mauthausen.

---

[57] Roza Robota, care lucra în *Canada*, și Ella Gärtner, care muncea la *Weichsel-Union*, au fost spânzurate de naziști pentru că le dăduseră pulbere explozivă membrilor Sonderkommando.

[58] Centrul de comandă (în germ.).

[59] „Care-i treaba?” (în germ.).

[60] „Evacuarea!” (în germ.).

[61] „Cine a muncit în Sonderkommando?” (în germ.).

[62] „Nu, nu aici, mai încolo!” (în germ.).

CAPITOLUL VI

Mauthausen, Melk și Ebensee

Nu știu exact în ce zi am ajuns la Mauthausen, însă cred că era la sfârșitul lunii ianuarie. Coloana noastră de deținuți a intrat în lagărul de concentrare pe imensa poartă principală. În dreapta porții, se găsea un edificiu masiv pe care trebuia să-l ocolești pentru a ajunge la *Sauna*. Eram încă numeroși, în ciuda victimelor decedate pe parcurs; a fost nevoie de două zile ca toată lumea să treacă pe la *Sauna*. Însă, înainte de a pătrunde în incintă, nimeni nu știa ce se află în clădire. Deținuții intrau câte cinci deodată, însă nimeni nu i-a văzut ieșind.

Am dormit afară timp de două nopți, așteptând să intru printre ultimii în *Sauna*. Eram cu fratele meu, cu verii mei și cu alți prieteni de la Auschwitz. Soldații treceau cu regularitate prin fața noastră întrebându-ne: *Wer hat im Sonderkommando gearbeitet?*. Dorind să nu fim descoperiți, i-am propus fratelui meu să ne dăm alt nume de familie.

În loc de „Venezia”, urma să spun, dacă aș fi fost întrebat, că mă numesc „Benezia”. Fratele meu n-a vrut să-și dea alt nume și mi-a spus că poate ar fi mai bine să ne despărțim, dacă voiam să avem șanse mai mari ca cel puțin unul dintre noi să supraviețuiască.

În cele din urmă, am intrat și noi; ne-am liniștit când am constatat că era vorba doar de *Sauna*, pentru dezinfectare. Era mai degrabă mică. Și așa cum făcusem în prima zi la Birkenau, a trebuit să ne dezbrăcăm complet, iar alți deținuți ne-au ras pe cap și pe tot corpul. Apoi, ne-au dat câte un număr. Însă, spre deosebire de Auschwitz, numărul nu mai era tatuat; Auschwitz a fost singurul lagăr de concentrare unde prizonierii au fost tatuați. Ne-au dat un fel de brățară metalică având o plăcuță. Pe a mea, era scris numărul 118554. Era numărul meu de înregistrare de la Mauthausen. Când m-au întrebat cum mă cheamă, am răspuns „Benezia”, iar ei au înțeles greșit și au trecut „Benetti”.

După ce am ieșit de la dușuri, ni s-a cerut să ne aliniem în șiruri de câte cinci, în zăpadă și în ger, așa goi și uzi cum eram. A trebuit să așteptăm până când ne-am adunat într-un șir de cincizeci de persoane și abia apoi ne-am îndreptat încolonați spre baraca ce se afla

undeva în spate și în stânga. Și dacă am fi fost îmbrăcați, frigul ar fi fost insuportabil. Goi pușcă, proaspăt ieșiți de sub duș... Nimeni nu-și poate închipui suferința. Însă cel care ne însoțea a rămas impasibil, i-a așteptat pe toți și ne-a forțat să nu mergem prea repede spre baracă. Văzută din exterior, nu se deosebea de cele care se aflau la Birkenau, cu singura diferență, dacă-mi aduc bine aminte, că trebuia să urci două trepte înainte de a intra. Înăuntru nu se găsea nimic, nici măcar un pat. Singurele puncte pozitive erau linoleumul de pe jos și geamurile intacte ale ferestrelor care ne mai izolau întrucâtva de frigul de afară.

Ați rămas dezbrăcați și așa v-ați culcat?

Sigur. Goi și îndesați unii în alții ca sardelele, fiindcă nu era destul loc să încapă toată lumea. A doua zi de dimineață, spre ora zece sau unsprezece, au venit doi ofițeri SS să ia cu ei aproximativ trei sute de persoane. Au făcut apelul strigându-ne în ordine alfabetică. M-am pomenit în grup cu cei doi veri Gabbai, însă nu și cu fratele meu. În fine, ne-au trimis într-o altă baracă să ne dea ceva de

îmbrăcat. Am primit și o porție de supă, apoi ne-au îmbarcat în niște vagoane și ne-au transferat la un alt lagăr: Melk.

Drumul n-a durat mai mult de șase sau șapte ore. Barăcile erau diferite față de cele pe care le cunoșteam, în sensul că erau mai lungi. Apoi trebuia să urci câteva trepte ca să poți intra. Înăuntru erau dispuse în șir paturi supraetajate, dar tot nu era suficient loc pentru toată lumea. Cei care nu reușeau să-și găsească un pat gol aveau probleme, pentru că nimeni nu voia să-și împartă locul cu altcineva. Trebuia să te străduiești să-ți faci loc în acest sistem, chiar dacă asta însemna să dai din coate. Nu reușeam să-mi găsesc un loc în fiecare zi, însă, în general, mă descurcam destul de bine.

Munca era organizată în trei ture de câte opt ore fiecare (la care se adăugau alte două ore cât dura drumul până la șantier și încă două ore retur). La întoarcere, mai erau tot atâția oameni care dormeau și era nevoie să faci ceva ca să-ți găsești un loc. Și trebuia să fii puternic să-l poți împinge pe celălalt și să-i iei locul. De aceea am spus că n-a existat solidaritate între noi. Dormeam pe un soi de saltea de paie, așa îmbrăcați. Dacă ne-am fi dezbrăcat sau descălțat, s-ar fi găsit cineva să

ne fure, de pildă, încălțările. Iar pentru a le recupera, trebuia să le răscumperi cu rația ta de pâine.

În ce consta munca pe care o făceați?

Am muncit într-un kommando al zidarilor, pe un șantier care aparținea unor civili austrieci. Munca pe care trebuia s-o facem în acest lagăr era să săpăm galerii în munte. Când ajungeam la locul marelui șantier, maiștrii chemau un anumit număr de persoane pentru un anumit tip de muncă. Cu cumnatul, verii și prietenii mei, am reușit să formăm un mic grup de cincizeci de persoane care ne cunoșteam între noi. Făceam în așa fel încât să rămânem împreună și de fiecare dată făceam același tip de muncă. Maiștrii și ceilalți supraveghetori erau austrieci, însă mai erau prezenți pe șantier și gardienii SS și kapo. Grupul din care făceam parte trebuia să sape galeriile, ceea ce prezenta avantajul de a sta mereu în căldură, departe de gardienii germani care rămâneau afară. Din când în când, intrau civili austrieci care ne controlau. Însă, în general, nu erau nevoiți să intre în munte ca să-și dea seama dacă lucrăm cu suficientă rapiditate. Era de ajuns să vadă ritmul în care ieșea din galerie

banda transportoare umplută cu pământ. A fost vorba de muncă forțată, așa că nu aveam parte nici de suficientă mâncare, nici de suficientă odihnă, însă, pe de altă parte, nu era o muncă istovitoare.

Dar cum se comportau în general cu voi civilii austrieci?

Nu ne dădeau ordine, ci doar instrucțiuni privind ceea ce avem de făcut. Aveau nevoie de mână de lucru, însă nu era problema lor dacă eram mai mult sau mai puțin rapizi în timp ce lucram. În mod sigur realizau că unii dintre noi erau atât de slăbiți că abia își puteau ridica brațele. Uneori, ridicau tonul, însă n-au recurs la violență. În orice caz, e vorba de cei pe care i-am văzut. Cât despre alții, nu știu.

Și totuși, într-o zi, n-am avut noroc. N-am reușit să mă strecor în grupul meu obișnuit. Probabil că altcineva se strecurase în grup ca să evite o muncă mult mai grea. Astfel mi-a luat locul și am fost obligat să merg să muncesc într-un alt kommando. M-am pomenit într-un grup care lucra în exterior, în afara galeriei. Munca era să ne înhămăm la vagonete care transportau ciment. Ajungând lângă galerie, trebuia să urcăm cu vagonetul

într-un lift, iar apoi să-l împingem pe șine până la locul unde se aflau deținuții care aveau nevoie de ciment. Această muncă era îngrozitor de grea.

M-am pomenit că trag de vagonet alături de un italian care nu era evreu. Nu l-am întrebat cum îl cheamă, singurul lucru de care-mi amintesc este că mi-a spus că e sicilian. Nici măcar nu ne trecea prin minte să vorbim între noi. Ce rost avea să-ți risipești energia? La un moment dat, am simțit cum vagonetul devine tot mai greu apăsându-mă pe spate. M-am oprit din tras, iar vagonul s-a oprit în loc. Italianul se prefăcea că trage însă, în realitate, mă lăsa pe mine să suport singur toată greutatea încărcăturii. M-am enervat, fiindcă nu se punea problema să fac singur întreaga muncă. Dacă lanțul de lucru ar fi fost încetinit din cauza noastră, germanul sau un kapo ar fi venit să ne bată. Am repornit. În primii metri, greutatea s-a echilibrat iarăși. Însă după câteva clipe, am simțit cum se lasă toată greutatea pe umerii mei și nu m-am înșelat, căci oprindu-mă, s-a oprit și vagonetul. Atunci chiar că m-am înfuriat și l-am amenințat că-l calc în picioare dacă mă mai lasă să duc greul de unul singur. Eram

atât de nerăbdător să se sfârșească odată ziua aceea de muncă și nu voiam să risc să mănânc bătaie din cauza lui! A doua zi, din fericire, am reușit să mă alătur din nou grupului meu.

În acea perioadă a anului, a fost extrem de frig. Kapo care răspundea de baraca noastră voia să-i aducem la întoarcere lucruri care-i puteau servi drept combustibil să-și încălzească cămăruța în care stătea. În schimb, ne dădea un strop de supă în plus. Uneori, foloseam materialul gros în care era transportat cimentul, alteori aduceam bucăți de lemn. Cum era interzis să intrăm în lagăr cu ceva, le făceam bucățele și ni le înfășuram cumva în jurul trunchiului, sub cămașă. Asta ne ajuta să nu ne mai fie atât de frig pe drum, fiindcă vântul rece se strecura mai greu pe sub hainele noastre, având această mică protecție. Însă, într-o zi, la intrarea în lagăr, grupul nostru a fost controlat de gardieni. Toată lumea și-a descheiat cămașa pentru a se debarasa de bucățile de lemn, înainte ca nemții să le găsească asupra noastră. Dacă am fi fost prinși cu ele, ne puteam trezi cu o ploaie de lovituri, în chip de pedeapsă

exemplară și pentru ceilalți. Au făcut acest lucru pentru a recupera lemnul și a-l folosi pentru nevoile proprii.

Ce mâncați?

Înainte de a pleca din lagăr, primeam un soi de ceai, bineînțeles fără zahăr, a cărui singură calitate era de a fi fost cald. În jur de unsprezece, un kapo anunța ora la care se servea supa: supă de varză cu coji de cartofi. Cel care servea supa nu amesteca înainte în cazan, așa că primii primeau apă chioară. Nimeni nu voia să fie printre primii. Însă nici nu aveam de ales.

Mi s-a-ntâmplat o dată să mă număr printre primii care au primit supă. E o amintire tare neplăcută. Eram eu șmecher și puternic, însă de data asta mi-am luat-o. Kapo care servea supa era ungur și știam că le dădea mai multă compatrioților lui, așa că m-am prefăcut că sunt și eu ungur. *Magyar!*[63]. Însă nu i-a fost greu să-și dea seama după accentul meu că mint. În loc să-mi dea mai mult, m-a servit doar cu apă. Privind în gamela care nu conținea nimic consistent, am simțit cum mă năpădește furia. „Cum de-am putut să decad atât de mult?”. Gândul că trebuia să aștept încă douăzeci și patru de ore

pentru a mânca m-a scos din sărite. M-am uitat în dreapta și-n stânga și am încercat să mă infiltrez discret în rând să capăt o altă porție. Însă când am încercat să mă strecor, ceilalți deținuți m-au văzut și au început să se agite și să vocifereze: „Ei! Hei!”. Un kapo a văzut ce se întâmplă și a început să alerge spre mine. Degeaba m-am străduit să mă alătur grupului de deținuți care mâncaseră deja, nu m-a lăsat să-i scap. Avea de gând să mă lovească și m-a ajuns din urmă amenințându-mă. A zărit o lopată în drum, a luat-o și mi-a dat o lovitură zdravănă în spate. Încercam să-mi protejez capul cu mâinile. Mi-a dat o a doua lovitură puternică. Dac-ar fi ținut lopata cu cantul, cred că mi-ar fi spart capul. Mi s-a tăiat răsuflarea, și de durere și de furie. Îl cunoșteam pe acest kapo și știam că-i face plăcere să omoare deținuți. Adeseori, la intrarea în lagăr, îi anunța cu mândrie pe gardienii SS care țineau socoteala intrărilor și ieșirilor: „98+2”, ceea ce însemna că doi deținuți muriseră la muncă, fiindcă-i ucisese el însuși pe acei bieți oameni ajunși la capătul puterilor. Era un polonez arian de care se temea toată lumea. Când a ridicat lopata să-mi aplice a treia lovitură, am reușit

s-o evit și să mă îndepărtez de el în mare viteză. Dacă aș fi căzut, cu siguranță mi-ar fi făcut felul pe loc.

În acea zi am plâns. Nu plânsesem niciodată cât am muncit în Sonderkommando, însă toată furia acumulată a țâșnit din mine exact în acel moment. Nu plângeam nici de tristețe (cum am plâns după război, când mi-am revăzut sora pentru prima oară), ci de furie, de amărăciune, din frustrare...

Câtă vreme ați rămas să munciți la Melk?

Nu știu precis, însă din senin ne-au transferat la un sublagăr al Mauthausen: Ebensee. Au ales dintre noi un grup de două sau trei sute de persoane. Spre norocul nostru, micul grup pe care-l formaserăm a rămas neschimbat.

Trenul ne-a lăsat la poalele unui deal, iar lagărul se afla în vârful lui. Barăcile semănau cu cele de la Birkenau, având paturi supraetajate. Eram atât de mulți, încât trebuia să dormim câte doi într-o „cușetă". Abia ne puteam mișca, atât de îngust era patul. De cele mai multe ori, nici măcar nu știai lângă cine dormi. Deja în baracă erau foarte mulți francezi, în general neevrei, și ruși. Am

nimerit în pat cu un rus care era foarte bolnav și tușea toată noaptea. Cu siguranță, din cauza lui m-am îmbolnăvit eu grav la eliberare.

Nu vorbeați între voi?

Ne vorbeam puțin, în orice caz, nimeni n-avea chef în mod deosebit să vorbească. Ne întorceam în baracă după o zi de muncă istovitoare, aveam creierul golit și nu aveam nimic să ne spunem. Printre noi se aflau și câțiva intelectuali. Însă noi, forța de muncă, ne pierduserăm de mult demnitatea.

Ca și la Melk, munceam tot la săparea galeriilor în munte. Atâta doar că nu mai săpam în pământ, ci în piatră, iar în galerii era mult mai multă umezeală decât la Melk. Indiferent ce-am fi făcut, eram imediat jilavi. Nu exista niciun mijloc să te usuci. Ne întorceam în lagăr și trebuia să ne culcăm cu hainele încă îmbibate de umezeală pe noi, fără să putem să le scoatem. Am avut norocul să nu fiu forțat să lucrez în aceste cariere decât douăsprezece zile. Ulterior, americanii au bombardat gara din Ebensee, iar prioritatea a devenit atunci folosirea deținuților la reconstruirea șinelor de cale ferată.

În fiecare zi, trebuia să mergem pe jos până la gară, apoi luam un tren mic care ne ducea la locul unde fuseseră bombardate șinele, iar de aici mergeam încă un kilometru până la gara bombardată. Pe drum, treceam pe lângă un lan de rapiță. Toți deținuții încercau să ia cât mai multă posibil. Am fi mâncat și iarbă dacă am fi găsit... Numai că gardienii au intervenit repede, interzicându-ne să ne apropiem de câmp. Într-o zi, am întâlnit o țărancă austriacă bătrână care spăla rufe într-o troacă. Pe măsură ce ajungeau în dreptul ei, prizonierii îi cereau apă. A umplut o găleată cu apă pe care a așezat-o pe marginea drumului, astfel încât să putem bea când trecem. Însă nemții ne-au interzis să bem. Și au lovit-o cu patul puștii pe bătrâna care a vrut să ne ajute.

Ajunși la locul care fusese bombardat, trebuia să curățăm terenul de moloz. Dacă aveam noroc, găseam sub dărâmături câte un chiștoc de țigară, sau vreun obiect pe care încercam pe cât puteam să-l luăm cu noi în lagăr. Acolo, una dintre barăci, aflată în apropierea latrinei, devenise locul schimburilor dintre noi, locul unde făceam „afaceri". Cei care nu munceau ajungeau acolo cu ușurință. În ceea ce ne privește,

puteam avea acces acolo doar seara, înainte de a se da stingerea. Ori de câte ori puteam, încercam să fac rost de un coltuc de pâine în schimbul unui chiștoc. Rușii erau foarte interesați de tot ceea ce se putea fuma. O dată, un rus a venit să mă vadă și să-mi propună: *Olej!*, adică ulei, la schimb cu țigările mele. Știam că rușii dădeau orice numai să fumeze ceva, și m-am întrebat ce putea însemna asta, fiindcă era de neconceput să ai ulei în lagăr. Mi-a făcut semne cu mâinile să-l aștept. Eram curios să văd în ce putea aduce uleiul, fiindcă nu se găseau nici sticle, nici saci. În cele din urmă, l-a adus într-o lampă de ulei de felul celor folosite la iluminarea galeriilor. Uleiul pe care mi l-a arătat era negru, dezgustător. A încercat să mi-l bage pe gât vrând să mă convingă că este ulei de măsline plin de vitamine, când de fapt era în mod evident vorba de ulei de motor. „Să-l bei tu pe ăsta!", i-am răspuns. E posibil ca unii să fi băut din acest ulei, tot așa cum alții au mâncat uneori dintr-un fel de cremă albicioasă care se găsea în bucata de cărbune de Cardiff. În acest fel, și-au distrus în mod cert stomacul.

Kapo care răspundea de noi era un neamț mic și deosebit de crud. Într-o zi, când urma

să se împartă supa, s-a apucat să lovească pe toată lumea fără deosebire, și fără motiv. Unul dintre amicii mei, pe nume Iosif Mano (vărul cumnatului meu), a primit lovituri extrem de violente, mai ales în cap. Aproape că i-a spart capul și nimeni nu s-ar fi așteptat să supraviețuiască unei asemenea răni. Dar a trăit.

Acolo obișnuiam să rămânem fiecare în grupul alor săi, fiindcă asta ne îmbărbăta și ne mai întărea puțin. Singur, cădeai cu ușurință victimă cuiva. Chiar asta era să mi se întâmple într-o zi. Era la scurtă vreme după eliberare. Kapo ne distribuiau mai multă pâine. Trebuia să formăm grupe de șase persoane și fiecare grupă primea o bucată mare de pâine în formă de cărămidă. Când eram cu cumnatul meu ori cu alte persoane pe care le cunoșteam, nu era nicio problemă. Împărțeam pâinea cât mai echitabil cu putință. Însă, odată, m-am pomenit fără voia mea într-un grup cu cinci ruși printre care era și bolnavul cu care împărțeam cușeta. Am priceput rapid că se puseseră de acord să mă tragă pe sfoară. De regulă, fiecăruia i se aloca un număr. Unul dintre bărbați, ținând ochii închiși, stabilea partea care urma să-i revină fiecărui număr.

Acest sistem ne permitea să fim ceva mai corecți și să evităm ciorovăiala pentru fiecare bucată. Însă, de astă dată, rușii au insistat ca eu să mă întorc cu spatele. Când n-au mai rămas decât două bucăți, una pentru mine și una pentru cel cu care împărțeam cușeta, am refuzat să mă întorc și i-am spus să aleagă el bucata pe care o preferă. Ceilalți au insistat să mă întorc, totuși. Am refuzat și i-am întins omului bucata care părea mai mare. Înțelesesem că dacă m-aș întoarce, ar înșfăca imediat ambele bucăți de pâine. Situația nu se prezenta bine pentru mine, fiindcă erau toți cinci contra mea. În mod sigur, hotărâseră să împartă între ei bucata mea de pâine. Nu m-am înșelat; au profitat de o clipă de neatenție din partea mea și au luat cele două bucăți. Totul s-a petrecut cât ai clipi. Am văzut că rusul care dormea cu mine ținea încă în mână bucata lui. Ce puteam face? Gândul de a rămâne nemâncat era insuportabil. Atunci, i-am smuls cu un gest rapid bucata din mână și am înghițit-o pe nemestecate. În condiții normale, încercam să mâncăm încet, îmbucătură cu îmbucătură, pentru a ne amăgi că mâncăm mai mult. Însă în cazul de față, era o situație critică. Rusul rămas fără pâine s-a enervat și a început să țipe la mine.

Atunci a venit kapo și a întrebat ce se petrece. Celălalt i-a răspuns smiorcăindu-se că îi furasem bucata de pâine. Fără să caute să se lămurească, kapo a început să mă lovească cu brutalitate. Am încercat să mă feresc și să-mi acopăr fața, însă m-a izbit peste tot. În ciuda forței cu care mă lovea, n-am simțit pic de durere. Singurul meu gând era la bucata de pâine cu care reușisem să-mi umplu stomacul și pe care nimeni nu mi-o mai putea lua înapoi! Această idee era de-ajuns ca să atenueze durerea loviturilor. Într-un târziu, s-a plictisit să mă mai bată și a plecat să se ocupe de altceva.

Rusul care rămăsese fără pâine s-a dus la amicii lui să le ceară o bucată. Firește, nu i-au dat nimic. Am împărțit în continuare amândoi aceeași cușetă fiindcă oricum nu aveam de ales. Nu putea face nimic să se răzbune pe mine: eram cu mult mai puternic decât el. Și, de altfel, doar pe el trebuia să fie supărat.

Spuneați că ați început să primiți o rație mai mare de pâine în ajunul eliberării. S-au schimbat și alte lucruri în atitudinea oamenilor sau în atmosfera generală?

Kapo au devenit brusc mai puțin violenți. Kapo care răspundea de baraca mea, neamțul mic și rău care de multe ori ne lovea gratuit și fără motiv, a început să fie atent să nu și-i pună în cap pe francezi și pe ruși. Simțea că se apropie sfârșitul și se temea că vom dori să ne răzbunăm imediat ce vom fi liberi. Deodată, a devenit mai calm și mai abordabil. Totodată, încerca să le dea o porție mai mare de supă francezilor și rușilor.

Într-o dimineață, în loc să plecăm la muncă, comandantul de la Ebensee ne-a ordonat să ne adunăm pe platforma centrală a lagărului. Trebuie să fi fost cinci sau șase mii provenind din vreo douăzeci de țări diferite. S-a suit pe un podium. Alături de el se aflau interpreți care traduceau în toate limbile. Ne-a transmis ceva de genul ăsta: „Rușii și americanii se apropie. Însă nu vom permite ca acest loc să cadă în mâinile lor. În toiul luptelor, viața voastră va fi în pericol. Prin urmare, vă recomand să vă ascundeți în galerii, pentru a evita să muriți sub bombardamente". Deținuții au strigat, în toate limbile, că refuză s-o facă.

V-a lăsat de ales?

Da, e ciudat când te gândești că ne-a întrebat. Ar fi putut pur și simplu să ne forțeze să intrăm în galerii și să ne arunce în aer dinamitând totul. Însă ne-am fi răsculat și s-ar fi ajuns la un adevărat măcel. Intrând în lagăr, soldații americani ar fi văzut urmele acestui masacru oribil. În plus, nu au mai avut timp să ne constrângă. Când comandantul a înțeles că ne opunem, și-a adunat ofițerii și au părăsit lagărul. Dar asta nu însemna că suntem liberi, căci au fost înlocuiți de soldați din Wehrmacht, aproape toți rezerviști destul de vârstnici. Aveau sarcina să ne supravegheze și să ne împiedice să mergem să jefuim sătucul din apropiere, poate chiar să încercăm să ne răzbunăm. Cred c-am fi putut face măcel.

Sunteți cu adevărat convins?

Da, într-atât eram de înfometați! Cred sincer că, în momentul acela, eram capabili de ce-i mai rău. Povestesc tot ce s-a-ntâmplat și nu vreau să ascund nimic, nici să mint.

Gardienii s-au așezat pe poziții și i-au așteptat pe americani. Auzeam zgomotul luptelor în depărtare. Am așteptat astfel o zi, nimic. A doua zi, tot nimic. Nu mai aveam

nimic de mâncare. Însă puțini au încercat să evadeze, fiindcă era doar o chestiune de ore și ar fi fost o prostie să riști să mori când mai era atât puțin până la final. Și totuși, am mai avut de așteptat încă patru zile până ce i-am văzut pe americani intrând în lagăr. Între timp, reușisem să pun mâna pe un sac cu cartofi rămas în chip miraculos în bucătărie. Ne-am organizat, prietenii mei și cu mine, astfel încât să stea cineva în permanență așezat pe sac pentru a-l apăra. Asta ne-a și ajutat să suportăm mai bine așteptarea până la venirea americanilor.

Americanii au sosit în sfârșit într-o dimineață, în jur de ora unsprezece. În primul tanc erau americani de origine italiană, însă nu pricepeam ce spun din cauza accentului lor sicilian. Din fericire, în al doilea blindat erau fiii unor imigranți greci. Mi-au vorbit despre miile de morți pe care-i găsiseră în celelalte lagăre eliberate pe traseu. Ne-au spus că-i urmăresc pe militarii SS și-i omoară ori de câte ori pot. Ne-au lăsat tot ce aveau de mâncare la ei, gumă de mestecat și alte lucruri de acest fel, apoi și-au continuat drumul.

În zilele care au urmat, au venit camioane să ne aducă mâncare. Primeam pachete ca

cele de la Crucea Roșie, conținând batoane de ciocolată, lapte praf, lucruri de primă necesitate, țigări, zahăr și prăjituri. Însă, în general, abia dacă aveau răgaz să descarce pachetele. Prizonierii se năpusteau asupra lor, să prindă cât mai mult. În loc să le depoziteze într-o baracă și să stabilească un sistem echitabil de distribuție, americanii au fost complet copleșiți și nu au îndrăznit să intervină contra noastră și să facă ordine. Aș fi preferat ca lucrurile să fie organizate mai corect, astfel încât cei mai slabi, cei care abia se mai țineau pe picioare, să poată profita la rândul lor de toate acestea. Abia după câteva zile, am reușit să ne organizăm la limită. Mulți au murit în aceste câteva zile, pentru că au mâncat prea mult sau prea puțin.

Și voi, cum ați făcut să vă limitați?

Sacul de cartofi ne-a ajutat să ne adaptăm treptat. Nu i-am mâncat pe toți dintr-o dată, ci doar câte doi sau trei. Printre lucrurile aduse de americani se găseau conserve cu carne de porc pe care o amestecam cu cartofii. În felul ăsta, stomacul nu era prea agresat și se reobișnuia treptat cu mâncarea. Mai trebuie spus că cei care fuseseră ca mine în Sonderkommando veniseră în lagăr cu

ceva rezerve asupra lor. Însă cumnatului meu, care petrecuse peste doi ani la Auschwitz, i se apropia sfârșitul. Când a ajuns la Ebensee, era deja într-o stare foarte proastă. Din fericire, a supraviețuit. După părerea mea, mai mult de jumătate din cei care au reușit să supraviețuiască până la eliberare au murit în săptămânile care au urmat.

Ați încercat să vă răzbunați?

Da, mai ales pe kapo, deoarece nemții fugiseră deja sau fuseseră capturați de americani. În următoarele douăzeci și patru ore după eliberare, a avut loc o adevărată vânătoare de kapo. Cel care mă bătuse în baracă a încercat să fugă, însă a fost prins de deținuții francezi. L-au bătut până l-au adus într-un hal fără de hal. Abia mai respira. Unul dintre francezi s-a așezat peste el. Agita un pumnal și, adresându-se celorlalți în franceză, i-a întrebat: „Ce facem cu ăsta? Îl omorâm?”. „SĂ-L OMORÂM !”, au strigat ceilalți. Atunci și-a pus genunchiul pe trunchiul acestui kapo și i-a înfipt de două ori cuțitul în piept. Apoi, l-au apucat și l-au aruncat în bazinul cu apă din apropiere. Înainte de a-i arunca corpul în apă, unul

dintre ei a vrut să-i ia încălțările. Însă cel care părea a fi șeful le-a interzis să se atingă de orice era asupra mortului și l-au aruncat în bazin așa cum era.

În ziua în care au venit americanii, în timp ce întregul lagăr era cuprins de o mare agitație, l-am văzut trecând prin fața mea pe arianul polonez care mă bătuse în mină. Fusese transferat la Ebensee deodată cu mine și continuase să terorizeze pe toată lumea. În ziua respectivă, era îmbrăcat în haine civile și purta o tașcă cu cureaua trecută peste umăr, ca și când ar fi intenționat să plece discret. Zărindu-l, mi s-a urcat sângele la cap. Am revăzut scena în care puțin a lipsit să nu mă omoare. Am înșfăcat un băț gros care se afla pe jos și, cu bruma de forță care-mi mai rămăsese, i-am tras o lovitură puternică în cap. A încercat să-și apere capul cu mâinile, așa cum făcusem și eu în fața lui. Niște ruși care asistau la scenă s-au apropiat. Le-am spus doar atât: „kapo", arătând spre el. Fără să clipească, s-au aruncat asupra lui, i-au luat geanta și l-au bătut. L-au lovit de atâtea ori, încât l-au lăsat mai mult mort decât viu. N-a mai trăit să vadă libertatea, iar asta mi-a dat o mare satisfacție, pentru că a primit ce-a meritat.

După venirea americanilor, cât timp ați mai rămas la Ebensee?

Am fost eliberați în 6 mai 1945 și am rămas acolo până la sfârșitul lunii iunie. Aproape două luni, fiindcă nu știam unde să ne ducem. Francezii care au venit cu Crucea Roșie s-au organizat bine, astfel încât i-au preluat de urgență pe cei mai bolnavi dintre deportații francezi. Ceilalți au fost repatriați cu camioanele în Franța. Au fost primii care au organizat ceva. Italienii, nimic. Grecii, nici nu s-a pus problema.

Și nu s-a dus nimeni în sat, așa cum v-ați așteptat ?

Ba da, cum să nu. Însă nu pentru a căuta răzbunare, ci după ceva de mâncare. Când ne-am simțit un pic mai bine, am mers spre sat cu câțiva prieteni. Nu ne-am dus direct în sat, ci prin împrejurimi, pe unde se aflau fermele mai izolate. Trecând pe lângă una dintre acele ferme frumoase, am zărit niște găini libere. Ne-a venit ideea să luăm cu noi una și să facem o supă care ne-ar fi ajutat să ne mai întremăm. Însă, de cum am intrat în curte, a început să se agite cocoșul. Aveam mintea atât de golită, încât uitasem că găinile nu se lasă prinse precum câinii pe care-i

fluieri să vină la tine. Găinile fugeau de noi, iar cocoșul devenea tot mai agresiv. În cele din urmă, am văzut o găină rămasă în cuibar să facă sau să clocească un ou și atunci am prins-o hotărât de gât. Cocoșul a vrut să mă atace. Un bătrân austriac a deschis ușa casei și a ieșit strigând: *Was ist los?*[64]. I-am răspuns: *Nicht ist!*[65]. Nu știa prea bine ce să facă, însă cum îi era frică de noi, ne-a lăsat să plecăm cu găina lui cu tot. Am omorât-o și am jumulit-o la râu. La întoarcerea în lagăr, am trecut prin satul Ebensee. Am remarcat imediat că localnicii erau îngroziți la vederea noastră. Era de-ajuns să cerem ce doream și ne dădeau fără să stea la discuții. Se temeau de noi ca de fiare sălbatice. Ne-am mulțumit să cerem doar niște fasole și sare.

Revenind în lagăr, am reușit să găsim un cuțit să scoatem măruntaiele găinii și o oală în care s-o fierbem. A stat în oală timp de câteva ore, însă nu s-a fiert bine. Fumul a fost îngrozitor și atunci m-am simțit rău pentru prima dată. Am început să tușesc și să am puțină febră. Încă nu mă simțeam bolnav, ci doar slăbit. După aceea, sănătatea mea s-a degradat rapid.

Însă în primele zile, eram încă vioi. După trei zile de la venirea americanilor, am văzut

intrând în lagăr un jeep american. Șoferul era singur. A coborât din mașină și s-a îndreptat spre interiorul lagărului. Presupun că intrase din curiozitate, pur și simplu să vadă cum poate arăta un lagăr pe dinăuntru. Imediat ce s-a îndepărtat, mi-am anunțat prietenii și ne-am dus să vedem ce putem găsi în mașină. Tot ce era înăuntru era bun de luat: haine, țigări, de toate. Am ridicat prelata care acoperea partea din spate, să văd dacă nu găsesc ceva interesant. În întuneric, am putut zări o ladă și niște conserve care se aflau la îndemână. Am luat tot ce puteam apuca și am ascuns prin buzunare. Însă deja nu mai eram singuri. Mulți alți prizonieri dintre cei mai vechi se apropiaseră când ne-au văzut. M-am strecurat printre ei să ies din înghesuială, însă când mi-am băgat mâinile în buzunare, mi-am dat seama că nu mai aveam nimic. Tot ce puneam în buzunare luau ceilalți fără să simt. Am fost dezamăgit și furios că făcusem atâta efort degeaba. Mi-am croit atunci drum înapoi spre jeep, împingându-i pe toți. Nu-mi păsa că-i înghiontesc, între timp ne transformaserăm toți în niște sălbatici. Dar lada din jeep fusese golită. L-am zărit pe unul dintre prietenii mei lângă portieră. I-am spus în greacă să ia levierul și să deblocheze

portiera joasă din spatele camionetei. Bineînțeles, aceasta a căzut peste capetele celor aflați lângă ea. Însă nimic nu mai conta pentru mine, eram supărat că nu reușisem să păstrez nimic. În interior, într-un colț, am zărit un sac voluminos. În loc să mă servesc din ce era înăuntru, am preferat să iau sacul cu totul să nu mai pățesc o nenorocire ca cea de dinainte. Toată lumea s-a aruncat asupra mea încercând să-mi fure sacul. Le-am spus cumnatului și prietenilor mei să-i lovească astfel încât să-i îndepărteze și să putem păstra sacul doar pentru noi. În cele din urmă, am reușit să-l punem la loc sigur, în mica baracă de care se folosiseră soldații SS, cea de la intrarea în lagăr.

Amicii mei au vrut să deschidem imediat sacul să vedem ce se află înăuntru. Eu le-am spus să aștepte, fiindcă voiam să văd cum avea să reacționeze soldatul. L-am auzit când se întorcea fluierând. Văzând toți prizonierii strânși în jurul mașinii, a scos pistolul și a tras două focuri în aer pentru a alunga pe toată lumea. Apoi, a închis pur și simplu portiera din spate și a plecat. Abia atunci am deschis sacul. Înăuntru erau mai multe cartușe de țigări Camel, Lucky Strike și Marlboro și chibrituri. Am scos o țigară și am

trecut-o din mână în mână, ca pe o comoară minunată. De-abia apoi am aprins-o, însă era mult prea tare prin comparație cu chiștoacele artizanale cu care eram obișnuit. Am început să tușesc violent, capul mi se învârtea din cauza tutunului și a bolii care punea stăpânire pe mine. Am mai găsit în sac niște prosoape, o frumoasă caschetă și două aparate de fotografiat, unul obișnuit și un Polaroid. Am împărțit prada între noi. Singura problemă era să găsim o ascunzătoare sigură, dacă voiam să păstrăm toate astea. Țigările erau ascunse sub o saltea, însă era imposibil să fie mereu cineva așezat pe ea ca să le apere.

De fapt, lucrurile mi-au fost furate la scurt timp după aceea. Știam că Salvator Cunio (grecul ce ne servise drept interpret când am ajuns la Auschwitz și care vorbea și engleză și germană) fusese trimis la gară pentru a comanda un grup de austrieci puși la muncă de americani să strângă molozul din gară. Acești civili austrieci munceau așa cum ne puseseră și pe noi să muncim, fiind păziți și comandați de foști deținuți, fericiți de a-și putea savura astfel răzbunarea – însă, bineînțeles, totul se petrecea sub controlul americanilor. Prin urmare, m-am dus și eu acolo, curios să văd ce se întâmplă. Mai bine

n-aș fi coborât din pat în ziua aceea. Când m-am întors, cineva îmi furase toate țigările, precum și cele două aparate foto pe care le lăsasem în sac. M-am îndreptat spre un om bolnav care nu-și părăsea niciodată cușeta aflată chiar în fața cușetei mele. I-am cerut să-mi spună cine venise să-mi ia țigările. S-a prefăcut că nu văzuse nimic, însă a fost de-ajuns să ridic puțin tonul că mi-a spus cine mă furase. Nu mi-a fost greu să-mi recuperez țigările, însă nu și aparatele de fotografiat pe care susțineau că le aruncaseră în lac.

Mai aveați încă destulă putere să fiți convingător?

Da. Chiar dacă eram deja foarte bolnav, încă nu-mi dădeam seama. N-am știut că sunt bolnav decât atunci când americanii au vrut să ne transfere într-o tabără militară pe care o instalaseră cu acest scop precis. Într-adevăr, locul în care ne aflam era mizerabil, iar americanii au considerat necesar să dezinfecteze totul, pentru a evita riscul de epidemii. Pentru a nu contamina locul în care urma să fim duși, soldații americani ne-au pus să facem duș și ne-au stropit cu DDT pentru a ne scăpa de păduchi. Apoi, trebuia să trecem prin fața unui aparat cu raze X.

Dacă medicii vedeau ceva anormal, ne trăgeau într-o parte pentru îngrijiri. Am trecut și eu pe la aparat și mi-au spus să aștept, fără să-mi spună altceva. M-au reexaminat, apoi au confirmat că am ceva la plămâni. M-au dus imediat în cortul folosit ca spital. Paturile erau confortabile, cearșafurile albe erau imaculate. Pentru mine, era ca și când aș fi dormit într-un palat. Însă n-am rămas în acest loc decât câteva zile, fiindcă nu simțeam că aș fi bolnav și voiam să mă alătur prietenilor mei. Când am aflat că vor să plece în Israel, am ieșit din spital să plec cu ei. Nu aveam unde să mă duc în altă parte și pe nimeni la care să mă-ntorc. Nu voiam să rămân complet singur, fără niciun cunoscut.

Știați exact de ce boală sufereați?

Am aflat când a trecut pe la mine un prieten să mă viziteze. A luat fișa pacientului și a citit: „TBC". Eu nu știam ce este. Mi-a explicat el: „Tuberculoză, asta înseamnă că ești bolnav la plămâni". Nu m-am neliniștit, eram convins că mâncarea și medicamentele care mi se dădeau aveau să mă pună curând pe picioare.

Așa că, după două sau trei zile, am spus că vreau să plec și m-am alăturat prietenilor mei care se pregăteau să meargă în Palestina trecând prin Italia. Americanii ne-au dat în grija unor englezi și astfel am plecat cu cinci sau șase camioane. De-abia atunci am început să mă simt cu adevărat foarte rău. Aveam dureri puternice. Camionul m-a lăsat împreună cu alți câțiva bolnavi într-un spital din Udine, în nordul Italiei. Eram neliniștit la gândul că prietenii mei pleacă fără mine în Palestina. Un agent al *Haganah*[66] a venit să mă vadă la spital pentru a se asigura că pot pleca și eu, de îndată ce sănătatea mi-o va permite. Atunci am rămas cu ceilalți bolnavi care veneau toți din lagărul Ebensee.

Mai târziu, am fost trimis la sanatoriul Forlanini. Eram unicul fost deportat de acolo, în mijlocul multor altor bolnavi suferind de tuberculoză. Am rămas din iulie 1945 și până în noiembrie 1946 și mi-am făcut mulți prieteni adevărați. Eram singurul care nu primea rude în vizită, însă toți împărțeau cu mine ceea ce li se aducea de acasă. Acolo, spitalul pentru bărbați era peste drum de cel al femeilor. Când vorbeam de la fereastră, fetele mă strigau spunându-mi *bruno*, adică brunetul. Mi-a rămas acest nume și toți m-au

cunoscut astfel. Nu voiam să-mi reiau prenumele, de frică să nu reînceapă totul. Și atunci, în loc de Shlomo sau Salomone, care era prenumele meu oficial, am devenit „Bruno".

Le-ați povestit prin ce-ați trecut în lagăre?

Nu. Nu am spus absolut nimic nimănui. Multă vreme, nimeni n-a știut că sunt evreu. Nimeni nu-ți punea această întrebare, fiindcă abia dacă bănuiau existența lagărelor. Eram singurul evreu din acel spital. După ceva vreme, am fost contactat de o tânără evreică de la Delasem[67]. O chema Bianca Pinkerle și mergea prin spitale să întrebe dacă există persoane izolate, fără familie. Locuia la Trieste și făcea drumul la două săptămâni doar pentru a mă vizita.

Într-o zi, m-a întrebat dacă nu cunoșteam din întâmplare un anume Niccolò Saggi, și el deportat la Auschwitz. I-am răspuns că nu-i știam după nume, dar că pot recunoaște în schimb chipurile. Data următoare, a revenit cu o fotografie. L-am recunoscut imediat pe acest om: era deosebit de înalt și roșcat (chiar dacă atunci când l-am cunoscut nu avea păr, totuși îți puteai da seama). Îl văzusem în Sonderkommando și știam că fusese ucis în

timpul revoltei. Mi-a spus că fusese deportat împreună cu fiul său, Luigi. Voia să aibă cât mai multe informații pentru a le transmite soției lui Niccolò Saggi, care o aștepta cu vești la Trieste. Ani mai târziu, Luigi Saggi a devenit unul dintre cei mai buni prieteni ai mei.

În noiembrie 1946, Bianca a propus să fiu transferat la un spital din Merano, condus de organizația evreiască American Joint Committee[68]. M-a însoțit în ambulanță până la Florența, apoi am continuat până la Merano. Am rămas timp de câțiva ani în acest spital. În afara îngrijirilor acordate, American Joint ajuta pacienții să se reintegreze în viața profesională. Închiriaseră o casă pe care o împărțeam cu alte două sau trei persoane pentru a deprinde cum să ne reintegrăm încetul cu încetul în viața activă. Am învățat să lucrez în piele cu un instructor care venea de la Veneția special pentru a ne da lecții. Puțini dintre bolnavi supraviețuiau bolii. Ceva mai târziu, cei din American Joint au decis să închidă spitalul din Merano, fiindcă mulți pacienți se hotărâseră să emigreze în Israel, Canada sau Statele Unite, tot datorită organizației. Cei care am rămas am fost trimiși la Roma, la Grottaferrata,

unde ni s-au pus la dispoziție o casă și ajutoare. Ni se dădea în fiecare lună o sumă modestă, bani care mi-au permis să iau lecții de limba engleză și, mai târziu, să merg la cursuri la școala hotelieră din zona lacului Como, alături de amicul meu Luigi Saggi.

În total, după eliberarea din lagărele de concentrare mi-am petrecut șapte ani prin diverse spitale. Practic, mi-am pierdut un plămân, însă îngrijirile pe care le-am primit zilnic și diversele tratamente m-au ajutat, în cele din urmă, să mă vindec.

Cum ați cunoscut-o pe soția dumneavoastră?

Am întâlnit-o la cursurile de engleză pe care le-am urmat la Grottaferrata. Marika avea doar șaptesprezece ani, iar eu, treizeci și doi. Tatăl ei fugise din Ungaria în timpul războiului, vreme în care ea a stat la Nisa cu bunica ei. Apoi a venit să locuiască lângă Roma și așa ne-am cunoscut. M-a urmat când am început să muncesc într-un hotel din Rimini și ne-am căsătorit. Am avut noroc, fiindcă nu e ușor să cunoști o femeie ca ea, una care să-mi suporte firea. Am avut împreună trei fii, pe Mario, Alessandro și Alberto.

Când vi s-a vorbit pentru prima oară de fratele și de sora dumneavoastră, după eliberare?

Am avut vești despre fratele meu pe când încă mă aflam în lagărul de la Ebensee, după eliberare. Cei care mai puteau încă merge pe picioarele lor se duceau în alte lagăre să afle vești despre rude și apropiați. Într-o zi, am întâlnit un amic grec, pe nume David Tabò, care se afla în același lagăr cu fratele meu. Mi-a spus că e bolnav, dar că încă trăiește. Am aflat mult mai târziu că a fost în comă la momentul eliberării. S-a trezit din comă după trei luni, într-un spital frumos. Nu știa ce i se întâmplase și nici unde se află. Am primit scrisori de la el pe când încă mă aflam în spitalul din Udine. L-am revăzut după șapte ani de la eliberare. Era în trecere prin Italia, în drum spre Statele Unite unde voia să emigreze. M-am dus să mă întâlnesc cu el în port, am petrecut câteva ore împreună, apoi a plecat. Pe sora mea am revăzut-o în Israel abia în 1957. Dăduse de urma mea la spital datorită cumnatului meu Aaron Mano cu care se căsătorise înainte de a pleca să trăiască în Israel.

Din întreaga noastră familie, doar noi trei am supraviețuit. Deja e o minune, dacă te gândești la toate acele familii care au fost ucise în întregime și din care n-a rămas nimeni să le ducă mai departe amintirea. De pildă, frații mamei, cu soții și copiii lor... Nimeni nu s-a întors. Numele de familie al ramurii lor, Angel, s-a stins odată cu ei.

Care erau numele lor?

Fratele cel mare al mamei se numea Abraham Angel. Nu-mi mai aduc aminte de prenumele soției lui, însă știu că cei doi fii ai lor se chemau Sylvain și Haïm. Păstrez încă o fotografie a lui Sylvain de când avea doisprezece ani, pozând cu o țigară în mână, după cum se obișnuia pe atunci. După el, venea Haïm, care era căsătorit, dar nu avea copii. Apoi Meïr, și el căsătorit și fără copii. Cel mai tânăr dintre unchii mei se numea Sabbetaï și avea două fete ale căror nume le-am uitat din păcate.

Când ați început să povestiți tot ce ați văzut și trăit la Birkenau?

Am început să vorbesc foarte târziu despre asta, fiindcă oamenii nu voiau să audă, refuzau să creadă așa ceva. Nu eu am fost cel care nu și-a dorit să vorbească. După ce am ieșit din spital, am cunoscut un evreu și am început să-i spun. Brusc, mi-am dat seama că, în loc să mă privească în ochi când îi vorbesc, se uita în spatele meu la cineva care-i făcea semne. M-am întors și l-am surprins pe unul dintre amicii mei făcând gesturi care voiau să-i transmită că sunt complet nebun. Pur și simplu m-am blocat și, începând din

acea clipă, am refuzat să mai vorbesc despre asta. Pentru mine, era o adevărată suferință să vorbesc, și atunci, să mă pomenesc în fața unor oameni care nu mă cred... mi-am spus că e inutil.

De-abia în 1992, după patruzeci și șapte de ani de la eliberarea mea, am început să vorbesc din nou. Antisemitismul era din nou o problemă care ieșise atunci la suprafață în Italia. Apăreau tot mai multe svastici desenate pe ziduri... M-am întors pentru prima oară la Auschwitz în decembrie 1992. Ezitasem îndelung dacă să însoțesc elevii de la școala care mă invitase, fiindcă nu mă simțeam încă pregătit să revin în iad. Prietenul meu Luigi Saggi a venit cu mine. Nu știam că naziștii aruncaseră în aer crematoriile înainte de a pleca, așa că am fost surprins să văd doar ruine. În anii următori, am revenit acolo de câteva ori. Însă, pur și simplu mă iritau ghizii polonezi; nu aduceau toate grupurile la Birkenau și prezentau istoria ca și când totul s-ar fi întâmplat doar la Auschwitz I.

Simțiți în prezent nevoia să depuneți mărturie?

Când mă simt bine, da. Însă e foarte greu. Iar eu sunt o persoană riguroasă, îmi place ca

lucrurile să fie clare și bine făcute. Când vizitez vreo școală să le vorbesc copiilor despre asta ca martor ocular al evenimentelor și văd că profesorul nu și-a pregătit bine elevii, asta mă doare profund. Mi s-a-ntâmplat să ajung la o clasă înaintea învățătoarei și un puști a venit să mă întrebe despre ce vom vorbi. Însă, în general, să vorbesc în școli îmi dă o mare satisfacție. Uneori primesc scrisori înduioșătoare de la persoane care au fost mișcate de ceea ce le-am povestit.

Mă alină să știu că nu vorbesc în zadar, pentru că a mărturisi despre o astfel de experiență presupune un sacrificiu enorm. Reînvie o suferință care mă bântuie, care nu mă părăsește niciodată. Adică, totul merge bine și, brusc, mă cuprinde disperarea. De îndată ce simt puțină bucurie, ceva în mine se blochează imediat. E ca o tară lăuntrică; eu o numesc „boala supraviețuitorilor". Nu e tifos, nu e tuberculoză sau alte boli pe care le-ai putea contracta. E o boală care te macină din interior și care distruge orice sentiment de bucurie. O duc cu mine încă de la începutul perioadei de suferință din lagăr. Această boală nu mă părăsește niciodată și nu-mi lasă

o clipă de bucurie sau de detașare, este o stare de spirit care îmi macină în permanență energia.

Credeți că există o diferență între dumneavoastră, supraviețuitor al Sonderkommando, și ceilalți supraviețuitori de la Auschwitz?

Da, așa cred, și o spun chiar știind că această afirmație îi poate răni pe unii. Fără îndoială că ceilalți supraviețuitori au suferit de foame și frig mult mai mult decât mine, însă ei n-au fost în contact permanent cu morții. Priveliștea cotidiană a tuturor acelor victime gazate... Faptul de a vedea toate acele grupuri de oameni sosind și intrând fără speranța de a mai ieși vreodată, pierzându-și orice nădejde. Toți erau la capătul puterilor, a fost cu adevărat un spectacol oribil. Dacă afirm că experiența în Sonderkommando a fost cu mult mai apăsătoare, o spun fiindcă am avut ocazia, la Melk și la Ebensee, să trăiesc experiența concentrării în comun, alături de ceilalți deportați.

Ați vorbit vreodată despre asta cu soția și cu copiii dumneavoastră?

Nu, categoric nu. Nu mi-ar fi făcut bine să le vorbesc despre asta. Dimpotrivă, le-aș fi

pus pe umeri o povară inutilă, dureroasă și greu de purtat. Abia de curând au început să-mi descopere povestea. Am făcut tot ce mi-a stat în putință să nu fie marcați. Însă știu că n-am putut să mă comport ca un tată normal, care-și ajută copiii la lecții și se joacă cu ei fără nicio grijă. Am avut norocul unei soții foarte inteligente, care a știut să facă față acestei situații.

Ce credeți că s-a distrus în ființa dumneavoastră ca urmare a acestei experiențe extreme?

Viața. N-am mai reușit niciodată să am o viață normală. N-am reușit niciodată să mă prefac că totul merge bine și să mă duc, ca alții, să dansez și să mă distrez cu detașare...

Totul și orice mă face să mă întorc la lagăr. Indiferent ce fac, ce văd, mintea mea se întoarce mereu la acel loc. Ca și cum „munca" pe care am fost obligat s-o fac acolo nu mi-a ieșit niciodată cu adevărat din cap...

Nimeni nu iese vreodată cu adevărat din crematoriu.

---

[63] „Ungur!" (în maghiară).

[64] „Ce se întâmplă?" (în germ.).

[65] „Nimic!" (în germ.).

[66] Organizație clandestină de apărare din Palestina în timpul mandatului britanic, care a luptat pentru

apărarea evreilor și instaurarea statului Israel. Imediat după război, *Haganah* a ajutat numeroși supraviețuitori ai Holocaustului să emigreze în Palestina.

[67] Delasem este principala organizație evreiască italiană de asistență acordată supraviețuitorilor Holocaustului.

[68] Organizația americană Jewish Joint Distribution Committee (JDC) a fost înființată în 1914 cu scopul de a-i ajuta pe evreii din întreaga lume.

MULȚUMIRI

Le sunt extrem de recunoscător celor din organizația americană Joint Distribution Committee pentru ceea ce au făcut pentru mine și pentru nenumărații supraviețuitori de pe tot cuprinsul Europei. Numai datorită lor sunt încă azi în viață.

Țin, de asemenea, să mulțumesc familiei Prasquier din Paris, pentru care nutresc o profundă afecțiune. Le mulțumesc tuturor oamenilor care mi-au fost alături și care mi-au adus un sprijin moral ajutându-mă astfel să depășesc cumplitele momente ale celui de-Al Doilea Război Mondial.

În fine, le mulțumesc tuturor istoricilor, cercetătorilor, dascălilor și elevilor pe care am avut ocazia să-i întâlnesc în diversele mele intervenții în instituțiile lor și mai ales celor care, într-un fel sau altul, și-au adus contribuția la această carte: Marcello Pezzetti, Umberto Gentiloni, Béatrice Prasquier, Maddalena Carli și Sara Berger.

S.V.

NOTE ISTORICE

Shoah, Auschwitz și Sonderkommando

de Marcello Pezzetti

Shoah este punerea în aplicare, la nivelul întregii Europe din secolul al XX-lea, a unui uriaș aparat de stat politic, economic și industrial spre a servi unui singur scop: exterminarea poporului evreu. Pentru îndeplinirea acestui obiectiv, Germania nazistă și-a mobilizat toate forțele, birocrația și resursele naturale. Holocaustul este o catastrofă fără precedent, necunoscută până atunci în istoria omenirii, care ne obligă la o chestionare constantă privind cauzele care au provocat-o și mijloacele prin care a fost pusă în aplicare. Cunoașterea exactă a evenimentelor și a contextului care le-a

generat se dovedește a fi esențială în confruntarea cu această „gaură neagră" a istoriei noastre și pentru depășirea impresiilor adeseori extrem de superficiale (cum ar fi cele transmise prin anumite emisiuni televizate care caută să aibă drept efect mai curând senzaționalul, decât informația). Revenirea la cunoașterea faptelor constituie, totodată, un mijloc de a demonta prejudecățile mai mult sau mai puțin înrădăcinate și de a evita, confruntați cu un eveniment extrem cum este acesta, excesul de rezonanță emoțională ce proiectează în mod inevitabil faptele într-o dimensiune „metaistorică".

Prin urmare, vom relua analiza circumstanțelor în care s-a produs Holocaustul, distingând în acest scop trei etape succesive. Din 1933 și până în 1939: de la discriminare la emigrarea evreilor din Reich; din 1939 și până în 1941: procesul de ghetoizare conform formulei *Endlösung*[69]; din 1941 și până în 1945: punerea în aplicare a exterminării.

Sistemul de persecuție din Reich

Prima etapă care caracterizează persecuția evreilor este cuprinsă între anii 1933–1939 și se referă în principal la evreii care se găseau în interiorul Reichului german.[70]

În cursul acestei perioade, politica nazistă are drept obiectiv emigrarea evreilor, fapt care reprezenta primul pas în trecerea la acțiunea cu caracter antisemit, până atunci antisemitismul fiind limitat la expresia unei ideologii politice. Constrâns de presiunea opiniei publice internaționale, Hitler trece la acțiune pas cu pas. Declanșarea, în 1 aprilie 1933, a primei campanii de boicotare a magazinelor evreiești (acțiune care n-a suscitat decât o slabă reacție din partea populației germane și una la fel de limitată a străinătății) a reprezentat primul atac real la adresa comunității evreiești naționale prin intermediul sferei profesionale.

În 7 aprilie 1933, Legea privind restaurarea funcției publice profesionale (*Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums*) oferă pentru prima oară definiția juridică a termenului „ne-arian": „Orice persoană născută din părinți și bunici non-arieni, în particular evrei." Prin urmare, este suficient ca unul dintre bunici să nu fie arian pentru ca o persoană să fie definită drept „non-ariană".

Această definiție, cunoscută sub denumirea de *Arierparagraph*, constituie punctul de plecare al tuturor persecuțiilor la care au fost supuși succesiv evreii și țiganii.

Pe baza acestei legi, sunt luate o serie de măsuri vizând pe rând diversele categorii sociale și profesionale din cadrul comunității evreiești germane. Măsurile antisemite se referă în primul rând la avocați, apoi la medici, învățători și profesori (cu o cotă limitată la 5% din populația studențească pentru studenții non-arieni), pentru a se extinde până la sectoarele agriculturii, jurnalismului și chiar sportului (cum ar fi arianizarea complexelor sportive, decretată în 24 mai).

După o perioadă de relativă acalmie, în 1935 este relansată o violentă campanie de propagandă antisemită. Aceasta culminează cu adoptarea Legii pentru protecția sângelui și a onoarei germane (*Gesetz zum Schutz des deutschen Blutes und der deutschen Ehre*) și a Legii cetățeniei Reichului (*Reichsbürgergesetz*), mai cunoscute sub denumirea generică de Legile de la Nürnberg. Pentru prima dată în istorie, aceste măsuri impun izolarea evreilor de restul populației pe baza criteriilor biologice. Ca urmare, are

loc excluderea totală a evreilor din viața socială a Germaniei. Începând cu 14 noiembrie 1935, evreii sunt decăzuți din toate drepturile civile (în special dreptul de vot). Funcționarii, profesorii universitari, dascălii, medicii și avocații care, până la acea dată, beneficiaseră de dispense excepționale, sunt toți concediați. Sunt interzise căsătoriile mixte și căsătoriile între *Mischlinge* (persoane născute într-o căsătorie mixtă sau din relații extraconjugale mixte) și, pe deasupra, orice relații sexuale între evrei și arieni sunt considerate „delict rasial" (*Rassenschande*). Circa cinci sute două mii de evrei considerați „puri" (adică în întregime evrei) și două sute cincizeci de mii de persoane considerate *Mischlinge* sunt afectate de aceste legi.

În contextul acestei prime etape (1933–1939), anul 1938 a fost cu siguranță decisiv pentru materializarea politicilor antisemite ale regimului nazist. În 26 aprilie, evreii primesc ordinul de a-și declara toate bunurile, fapt care va declanșa procesul de arianizare sistematică a întreprinderilor evreiești, dând o lovitură fatală candidaților la emigrare. 1938 este și anul *Anschluss*-ului („anexarea" Austriei la teritoriul Reichului). Toate măsurile antisemite promulgate în

Germania în cursul primilor cinci ani ai regimului sunt aplicate automat Austriei. Această țară devine astfel un teren de testare pentru o viitoare aplicare în toate țările ocupate a politicii antisemite impuse prin lege de regimul nazist. Tot acest an marchează eșecul diverselor încercări în plan internațional de a găsi o „soluție" la problema refugiaților, în special evrei. Pe lângă evidentul fiasco al Ligii Națiunilor (ONU), conferința de la Évian, organizată în luna iulie cu scopul de a rezolva chestiunea, eșuează în mod lamentabil, deoarece nicio țară, nici măcar Statele Unite, nu se declară pregătită să-i primească pe refugiații evrei amenințați. Cotele anterioare de emigrare sunt reînnoite, fără a fi însă relaxate.

În 9 noiembrie, are loc *Pogromnacht* (cunoscută în general drept Noaptea de cristal sau *Kristallnacht*)[71], primul atac concret la adresa integrității fizice și la viața evreilor din Germania. Acest eveniment marchează sfârșitul actelor antisemite spontane și dă aparatului birocratic certitudinea că poporul german în ansamblul

său reacționează cu indiferență la politica antisemită a regimului. Pogromul este rapid urmat de un nou val de arestări masive.

În 1938, pentru prima oară, evreii ca atare și pentru singurul motiv de a fi evrei sunt introduși în „sistemul concentraționar". Faptul că evreii erau închiși în lagăre de concentrare nu era o noutate în sine, dar până atunci acesta nu fusese un fenomen de masă.

Sistemul lagărelor de concentrare (*Lager*) funcționa încă din primăvara anului 1933 când, după incendierea *Reichstag*-ului, regimul a adoptat o serie de măsuri preventive vizând înăbușirea oricărei forme de opoziție politică. Persoanele arestate (comuniști, pacifiști, social-democrați, sindicaliști, activiști evrei din organizații muncitorești și anumiți oameni ai Bisericii „nealiniați") au făcut subiectul „detenției de protecție" (*Schutzhaft*)[72]. Prizonierii au suportat condiții de detenție deosebit de grele, caracterizate prin violență, torturi arbitrare și, în anumite cazuri, execuții. Totuși, durata detenției putea diferi, numeroși prizonieri fiind eliberați după câteva luni petrecute în închisoare.[73] În 1934,

Heinrich Himmler, *Reichsführer* al SS, reușește să obțină controlul total al lagărelor și inițiază un amplu proces de reorganizare a sistemului concentraționar nazist.[74] Între anii 1936 și 1937, evoluția acestui sistem se bazează pe doi factori principali. Pe de-o parte, punerea în aplicare a planului de patru ani elaborat de *Reichsmarschall* Hermann Göring, al cărui obiectiv principal era reînarmarea Germaniei (teoretic interzisă prin Tratatul de la Versailles). În optica declanșării următorului război, planul prevedea folosirea forței de muncă a deținuților în fabricile și uzinele gestionate de SS.[75] Celălalt factor decisiv a fost extinderea principiului de „detenție de protecție" la categorii sociale definite de o manieră mai amplă, mai exact, la toate persoanele considerate a fi „dăunătoare" pentru *Volksgemeinschaft* (comunitatea națională), adică criminalii de drept comun, oamenii care nu vor să muncească, persoanele suferind de boli contagioase (în special venerice), prostituatele, homosexualii, vagabonzii, alcoolicii, psihopații, cei care tulbură ordinea publică (până la șoferi periculoși), toți cei considerați a fi „asociali",

ca și Martorii lui Iehova (*Bibelforscher*) și țiganii calificați drept „paraziți ai națiunii" (*Volksschädlinge*).[76]

Începând cu 1936, au fost deschise cinci mari KL (*Konzentrationslager*) pentru încarcerarea acestor noi categorii și a opozanților regimului: Sachsenhausen (în 1936), Buchenwald (în 1937), Flossenbürg (în 1938), Mauthausen (în 1938, după *Anschluss*) și Ravensbrück (în 1939, lagărul pentru femei).[77] Creșterea populației din lagărele de concentrare impune adoptarea unui sistem de desemnare a categoriilor prin folosirea unor triunghiuri de culori diferite: roșu pentru deținuții politici, negru pentru asociali, maro pentru țigani, violet pentru Martorii lui Iehova, roz pentru homosexuali, verde pentru criminalii de drept comun, albastru pentru apatrizi și două triunghiuri galbene suprapuse în formă de stea, pentru evrei.

În cursul acestei etape, rata mortalității crește brusc, ajungând la 5% în lagărul Dachau și peste 9% în lagărul Buchenwald.[78] Această rată a mortalității continuă să crească. În ajunul războiului, mortalitatea în lagărul Buchenwald ajunsese la aproape 14%.

Este important de subliniat faptul că, înainte de 1938, evreii n-au fost încarcerați pe considerente rasiale în acest sistem penal represiv. Cei, numeroși de altfel, care au fost deportați în lagăre din sistemul concentraționar încă din 1933 erau în general trimiși acolo pentru că aparțineau unei alte categorii de persoane vizate de lege (în principal cea a „oponenților politici" și a „asocialilor"). Totuși, condiția de evreu era percepută drept un factor agravant care justifica, pentru cei din SS, aplicarea unui tratament mai brutal. Într-adevăr, în cursul acestei perioade, mortalitatea în rândul evreilor închiși în lagărele de concentrare se apropia de 50%.

Începând din 9 noiembrie 1938, raziile afectează populația evreiască în ansamblul ei, treizeci și cinci de mii de persoane fiind închise în lagăre, în principal la Buchenwald, Sachsenhausen și Dachau. În mai puțin de trei luni, sunt uciși două sute treizeci și patru de evrei, adică mai mulți decât pe parcursul ultimilor cinci ani.[79] Însă majoritatea evreilor sunt eliberați după câteva luni.

Războiul și soarta evreilor

Perioada cuprinsă între anii 1939 și 1941, caracterizată prin declanșarea conflictului mondial, reprezintă cea de-a doua etapă a procesului de persecuție și anihilare a evreilor din Europa.

Pe 1 septembrie 1939, armata germană invadează teritoriul Poloniei. În această țară cu douăzeci și șapte de milioane de locuitori se găsea cea mai mare comunitate de evrei, formată din peste trei milioane două sute de mii de persoane. Prin urmare, evreii reprezentau 12% din totalul populației și aproape 30% din populația urbană.

Prin aplicarea pactului de neagresiune germano-sovietic, semnat în august 1939 de către miniștrii afacerilor externe german și sovietic (von Ribbentrop și Molotov), Polonia este împărțită între cele două puteri, o parte preponderentă revenindu-i Germaniei. Populația evreiască, semnificativ mai numeroasă în partea controlată de Germania, este supusă politicii antievreiești a regimului nazist. Se produce o restructurare demografică majoră a teritoriului, constând în „repatrierea" *Volksdeutsche* (persoanele de origine etnică germană) care locuiau în teritoriul sovietic și dislocarea spre est a populațiilor locale considerate a fi

periculoase din punct de vedere „rasial” (în principal evrei, dar și anumiți polonezi socotiți imposibil de „germanizat”). Era vorba de deplasarea graniței „etnice” a Reichului cu aproximativ o mie de kilometri.[80] Acest plan creează astfel condițiile pentru realizarea unei Germanii *judenfrei* (fără evrei), prin emigrarea forțată spre est a întregii populații evreiești a Reichului.

În cele două luni care au urmat invadării Poloniei, teritoriile ocupate de Germania sunt împărțite în două părți distincte: teritoriile vestice sunt anexate Reichului, cele din centru și din est devin un rezervor de muncă forțată, fiind cunoscute sub denumirea Guvernământul general, și sunt plasate sub administrație germană.

Trupe speciale SS sunt folosite în ariergarda armatei pentru a „curăța” urmele prin eliminarea unei părți a elitei poloneze, susceptibilă de a se revolta împotriva puterii, dar și a unui mare număr de evrei. În același timp, sunt organizate noi lagăre în teritoriile cucerite, pentru a fi deținută acolo intelectualitatea locală, dar și o categorie nouă: prizonierii de război. Astfel, la 2 septembrie 1939 este deschis în apropiere de

Danzig[81] lagărul de concentrare Stutthof, iar în aprilie 1940 este înființat lagărul de concentrare Auschwitz, între Cracovia și Katowice. Planul gândit pentru evrei prevedea transferarea acestora mai departe spre est și regruparea lor în ghetouri urbane pentru a putea fi controlați mai bine.

Începând cu jumătatea anului 1940, este organizată ghetoizarea sistematică a evreilor polonezi din toate orașele (cuprinzând, în anumite cazuri, ca la Łódź, și parte din populația de țigani), începând cu teritoriile anexate și sfârșind cu cele aflate sub Guvernământul general.[82] Cu toate acestea, pentru politica nazistă, ghetourile nu puteau reprezenta decât o soluție tranzitorie la o problemă teritorială cu mult mai amplă, pentru rezolvarea căreia aparatul birocratic nazist era pe cale să elaboreze *Endlösung der Judenfrage* (Soluția finală a problemei evreiești).

1941: Holocaustul

Cea de-a treia etapă este cea a exterminării fizice. Ea a început în 1941, odată cu invadarea Uniunii Sovietice.

Forțele armate invadatoare sunt urmate de „trupe speciale”[83] (*Einsatzgruppen*) cu misiunea de a executa populația evreiască aflată în câmpul lor de intervenție (care se întindea progresiv de la Marea Baltică și până în sudul Rusiei albe[84]). Aceste „unități mobile” de lichidare ale SS reușesc să-și îndeplinească acțiunile distructive, mai ales datorită ajutorului dat de o parte a *Wermacht*-ului și de anumite elemente recrutate din rândul populației locale care se alătură trupelor de auxiliari ai SS. Se estimează că bilanțul victimelor este între un milion cinci sute de mii și un milion opt sute de mii de persoane.[85] Pentru eliminarea evreilor din teritoriile sovietice, germanii au trecut la execuții în masă care li se păreau a fi, în situația dată, procedura cea mai operativă pentru atingerea scopului urmărit. Însă nu a fost singura metodă de asasinare practicată de regim.

Într-adevăr, imediat după izbucnirea războiului, un enorm plan secret fusese pus în aplicare pe teritoriul Reichului, având scopul de a păstra puritatea *Volksgemeinschaft*. Acest plan cu numele de cod *Aktion T4* prevedea exterminarea bolnavilor psihic. A început cu asasinarea

copiilor cu handicap, prin injectarea unor medicamente în doze letale. Apoi, a fost elaborată o altă tehnică: gazarea prin inhalarea de monoxid de carbon pur, îmbuteliat, în instituții special amenajate și dotate cu o cameră de gazare. Această operațiune a curmat viața a peste optzeci de mii de persoane.[86] Tehnica este reprodusă și folosită în perioada 1939–1940 în azile și sanatorii din Polonia, Pomerania și Prusia Orientală pentru uciderea pacienților internați. Atunci, gazul era eliberat din tuburi cu monoxid de carbon instalate în camioanele care transportau victimele.

În vara și toamna anului 1941, aparatul birocratic nazist ia decizia de a aplica aceste metode de exterminare programatică și științifică populației evreiești din Europa ocupată: este cel mai mare proiect de asasinat în masă conceput vreodată de om. În acest scop, administrația trebuia să definească metodele operaționale cele mai adecvate pentru atingerea acestui obiectiv.

În septembrie, experimentele efectuate în camere de gazare fixe sunt reluate în regiunea Minsk.[87] Aduc o noutate comparativ cu

metoda utilizată în cadrul *Aktion T4*: este folosit gaz de eșapament, reintrodus prin tuburi în camera de gazare.

Concomitent, este testată în Ucraina o versiune a *Gaswagen* (camioane cu gaz), gazul fiind introdus nu prin tuburi, ci direct prin țeava de eșapament.[88] *Gaswagen* sunt folosite pentru prima mare operațiune de asasinare din decembrie de la Chełmno asupra evreilor provenind din ghetoul de la Łódź (Litzmanstadt) și din zonele din jurul *Wartheland* (partea occidentală a Poloniei anexată de Reich). Vehicule de același tip sunt utilizate aproape simultan în Serbia, în lagărul de la Semlin, pentru asasinarea evreilor din Belgrad.

Exterminarea sistematică a evreilor din regiunea administrată de Guvernământul general (care, după invadarea URSS-ului, cuprinde și Galiția Orientală,) este organizată între sfârșitul anului 1941 și începutul lui 1942. Operațiunea, denumită *Aktion Reinhardt*[89], este încredințată șefului poliției din districtul Lublin, Odilo Globocnik, și colaboratorului său, Christian Wirth. Acesta din urmă, ca atâția alți funcționari care au

participat ulterior la exterminarea evreilor din Guvernământul general, a fost direct implicat în aplicarea *Aktion T4*.

Pentru îndeplinirea corespunzătoare a acestei sarcini, au fost alese trei locuri, în funcție de legăturile lor feroviare, pentru a găzdui structurile de exterminare, camere de gazare fixe cu injectare de gaze de motor: Belzec (între Cracovia și Lvov), Sobibor (în apropiere de Lublin) și Treblinka (între Varșovia și Białystok). Primul lagăr funcțional este Belzec, în martie 1942, apoi Sobibor, între aprilie și mai, în fine, Treblinka, în iulie.[90]

Cele trei lagăre sunt construite pornind de la o structură identică, formată dintr-un sector rezervat blocurilor de locuit pentru corpul de gardă și un număr foarte limitat de deținuți puși să muncească pentru recuperarea bunurilor furate de la victime, o zonă organizată în jurul rampei de „descărcare" a evreilor, o zonă de barăci pentru depozitarea obiectelor, un spațiu și o clădire unde se dezbracă victimele, o zonă de trecere obligatorie (*Schlauch*: tub) pentru victime, înconjurată de sârmă ghimpată, o clădire la capătul acestui *Schlauch* în care se găsesc camerele de gazare și o sală dotată cu

un motor diesel mare și, în fine, un spațiu amplu pentru gropile comune în care, într-o primă etapă, sunt aruncate corpurile, pentru ca apoi, într-o fază ulterioară, să fie incinerate sub cerul liber.

Aktion Reinhardt face peste un milion șapte sute de mii de victime doar în aceste trei lagăre, pe lângă toți evreii omorâți la momentul lichidării diverselor ghetouri și cei uciși în lagărele de muncă forțată pentru evrei organizate în interiorul Guvernământului general.

Auschwitz-Birkenau și rolul său în „Soluția finală”

În 27 aprilie 1940, a fost înființat lagărul de concentrare Auschwitz, într-o fostă cazarmă militară din orășelul Oświęcim situat în Silezia Superioară, de puțin timp anexată Reichului. Inițial, a fost creat ca lagăr de concentrare pentru adversarii politici polonezi.[91] În 4 mai 1940, *SS-Hauptsturmführer* Rudolf Höss este numit comandantul lagărului.

Ca în toate lagărele naziste, este instalat un crematoriu (Crematoriul I) cu destinație sanitară: incinerarea cadavrelor și evitarea

răspândirii epidemiilor. Cel de la Auschwitz este construit ca atare și livrat de firma *Topf&Söhne* din Erfurt.[92] Cu ocazia vizitei sale din 1 martie 1941, Himmler dă ordin de extindere a lagărului pentru a putea primi treizeci de mii de prizonieri de război și a pune la dispoziția celui mai important grup din industria chimică germană, I.G. Farben, zece mii de deținuți necesari pentru construirea noii uzine a grupului în satul apropiat Dwory.

În vara și toamna aceluiași an, administrația de la Auschwitz a condus experimente pentru a găsi noi tehnici de exterminare similare celor care-și urmau cursul în Est. La începutul lunii septembrie, șase sute de prizonieri de război ruși și două sute cincizeci de prizonieri polonezi bolnavi și considerați a fi inapți de muncă sunt trimiși în sala de la subsolul blocului 11 și uciși cu Zyklon B, un gaz folosit până atunci doar la dezinfectarea barăcilor și a îmbrăcămintii. În urma acestei prime experiențe de gazare în masă cu Zyklon B, camera mortuară din Crematoriul I este transformată în cameră de gazare. În această cameră de gazare „provizorie" sunt exterminați sporadic prizonieri de război

sovietici, deținuți socotiți a fi inapți de muncă (în cadrul *Aktion 14f13*), dar și primele convoaie de evrei provenind din regiunea Silezia Superioară.

La sfârșitul lunii septembrie 1941, se dă ordinul de construire a unui nou lagăr imens situat la trei kilometri de *Stammlager* (lagărul principal), Birkenau (numit și Auschwitz II), inițial planificat a fi lagăr pentru prizonierii de război (*KGL: Kriegsgefangenenlager*), îndeosebi sovietici. Numai că, în decurs de numai două luni, la Berlin se ia decizia, instigată de marile firme industriale, ca prizonierii sovietici să fie folosiți pe scară largă, în interiorul Reichului, ca mână de lucru. Această hotărâre este decisivă pentru Birkenau, deoarece lagărul, deși construit de prizonieri ruși, ajunge să fie destinat în principal evreilor. Această orientare este confirmată de un ordin dat de Himmler, datat 25 ianuarie 1942, care anunță că evreii vor fi trimiși să-i înlocuiască pe prizonierii sovietici.[93]

La Conferința de la Wannsee, de la începutul anului 1942, liderilor partidului le sunt prezentate planurile de eliminare a evreilor din Europa. Acestea prevăd deportarea către lagăre și exterminarea

imediată a evreilor considerați inapți de muncă (cu o definiție foarte largă, ce cuprinde o imensă majoritate a populației) și exploatarea până la moarte a minorității supuse muncii forțate.

Auschwitz-Birkenau, dată fiind poziția sa geografică centrală (important nod feroviar la intersecția principalelor linii europene) și dotarea cu structuri adaptate pentru extinderea planificată a activităților de asasinare, a avut un rol esențial în distrugerea poporului evreu.

În cursul lunii martie 1942, în timp ce, odată cu primele gazări de la Belzec, era inițiată *Aktion Reinhardt*, o mică fermă situată în pădurea din împrejurimile lagărului Birkenau (în construcție) este transformată astfel încât să poată adăposti două camere de gazare. În iunie, o a doua căsuță, aflată la o sută de metri de prima, este, la rândul ei, transformată în cameră de gazare cu patru încăperi. Aceste structuri sunt cunoscute sub denumirea de Buncărul 1 și Buncărul 2 (prizonierii le numeau „Casa roșie" și „Casa albă"). În apropierea celor două case sunt instalate barăci din lemn care vor fi folosite ca spații de dezbrăcare pentru victimele trimise la moarte. Evreii selectați

pentru a fi uciși sunt gazați în buncăre la scurt timp după ce ajung la rampa de descărcare. Această *Judenrampe*[94], situată în apropierea gării pentru mărfuri a orașului Oświęcim, este utilizată din acel moment exclusiv pentru convoaiele de evrei. „Trierea inițială" la sosirea convoaielor este realizată cu puțin timp înainte de activarea Buncărului 2. Acest proces separă redusa minoritate a evreilor care au fost temporar introduși în lagăr pentru a fi exploatați de imensa majoritate (peste 80%) care este trimisă direct la moarte în camerele de gazare.

După ce au fost gazate în buncăre, corpurile victimelor sunt îngropate în imense gropi comune săpate în apropiere. Din luna septembrie, cadavrele sunt incinerate sistematic pentru a mări capacitatea gropilor și a evita riscul izbucnirii unor epidemii. Obiectele și îmbrăcămintea victimelor sunt trimise spre sortare într-o zonă specială a lagărului, situată la început între lagărele Auschwitz I și Birkenau, denumite *Effektenlager* sau *Canada I*.

Evreii aleși să intre în lagăr urmează un parcurs diferit și sunt trimiși la structuri denumite *Sauna* unde trec prin procesul de înmatriculare și dezinfectare: înregistrare,

raderea părului de pe cap și de pe corp, duș, tatuarea numărului pe antebrațul stâng (Auschwitz este unicul lagăr care a practicat tatuarea deținuților). Înainte de a fi propriu-zis internați în lagăr, la vremea respectivă împărțit în două sectoare – BIa pentru bărbați și BIb pentru femei – și de a fi repartizați în diferitele kommando-uri de muncă, deținuții sunt trimiși în sectorul de „carantinare".

În 1942, practica industriilor locale germane de a „închiria" munca prizonierilor se răspândește într-atât încât sunt create numeroase sublagăre în proximitatea fabricilor și a șantierelor care au recurs la această forță de muncă exploatată din greu. Astfel, este înființat în luna iulie lagărul de concentrare Monowitz (care va deveni mai târziu Auschwitz III), chiar în fața fabricii Buna deținută de I.G. Farben. În ansamblul complexului Auschwitz, condițiile de trai ale deținuților sunt oribile: igienă și alimentație dezastruoase, maltratare continuă și programe de muncă inumane. Se efectuează cu regularitate „selecții" în urma cărora sunt eliminate persoanele prea slăbite să poată continua munca, iar lagărul este astfel eliberat de „guri de hrănit inutile".

În 1943, lagărul Birkenau este extins odată cu deschiderea unui întreg sector, BII, mult mai mare decât primul. Această nouă zonă a lagărului este subdivizată în mai multe sectoare (denumite tot „lagăre") despărțite prin garduri de sârmă ghimpată. Astfel, sectorul BIIa devine sectorul de carantinare pentru bărbați, BIIb devine lagăr pentru familiile evreilor deportați de la Theresienstadt[95], BIIc este folosită în 1944 ca *Durchgangslager* (lagăr de tranzit), în special pentru evreicele deportate din Ungaria, BIId devine lagăr pentru bărbați, BIIe, lagărul pentru familiile de țigani romi și sinti[96] și, în fine, sectorul BIIf devine spital pentru bărbați. Sectorul BI este transformat în totalitate în lagăr pentru femei.

Capacitatea de gazare în cele două buncăre devine rapid insuficientă pentru a face față sosirii masive a convoaielor de deportați din toată Europa Occidentală. Așadar, au fost construite patru mari instalații cu scopul de a regrupa acțiunea de exterminare și de eliminare a cadavrelor (camera de gazare și patru incineratoare) într-o singură structură denumită *Crematoriu*. Crematoriile II, III, IV și V sunt activate și devin operaționale în 14 martie și 25 iunie 1943. Aceste construcții au

devenit cele mai mari structuri complexe de exterminare pe care omul le-a realizat vreodată.

Crematoriile II și III au fost construite identic, unul în fața celuilalt, în capătul sectoarelor BI și II ale lagărului. Curtea în care se aflau clădirile era împrejmuită de garduri cu sârmă electrificată. În vara anului 1944, este ridicată o baricadă din trunchiuri de copaci menită să ascundă structurile dotate cu un coș având o înălțime de douăzeci de metri. Clădirile sunt construite pe două niveluri (unul subteran și unul la nivelul solului) plus partea de sub șarpantă folosită, începând din vara lui 1944, pentru cantonarea deținuților din Sonderkommando, adică „unitatea specială", a căror muncă era să însoțească victimele în camerele de gazare. La subsol, complexul de exterminare a victimelor cuprindea sala în care se dezbrăcau victimele, aflată la intrare (cu o lungime de cincizeci de metri), amenajată cu banchete și cârlige numerotate, și camera de gazare, cu o lungime de treizeci de metri și o lățime de șapte metri, plasată perpendicular pe structura vizibilă a clădirii. Aici încăpeau peste o mie cinci sute de persoane. Singurele deschideri erau ușa

blindată (dispunând de o ferestruică cu geam protejată de gratii) și cele patru orificii din plafon, închise de o trapă masivă din beton și protejate de coloane din plasă metalică prin care era împrăștiat acidul cianhidric (Zyklon B) degajat la contactul cu aerul de micile cristale îmbibate de gaz. Un întreg sistem de aerisire și ventilație mecanică permitea curățarea aerului destul de rapid pentru a le permite membrilor Sonderkommando să golească, după fiecare „tratament special", camera de gazare. Un soi de atrium despărțea sala în care se dezbrăcau victimele de camera de gazare. Acest spațiu era utilizat pentru a tunde părul cadavrelor și a extrage dinții din aur și protezele recuperate și trimise în interiorul Reichului.[97] Odată finalizată această operațiune, cadavrele erau transportate cu ajutorul unui lift de marfă până în sala cuptoarelor care se afla la parterul clădirii. O serie de cinci cuptoare, fiecare cu câte cinci mufle, erau folosite la incinerarea corpurilor în această sală cu o lungime de treizeci de metri.[98] Alte încăperi situate la nivelul solului erau folosite drept morgă sau încăperi de serviciu pentru gărzile

alocate să supravegheze munca din crematorii, ca și pentru membrii Sonderkommando.[99]

Crematoriile IV și V se găseau într-o altă secțiune a lagărului, în extremitatea nordică a sectorului BII. Și aceste două structuri sunt construite în oglindă, una în fața celeilalte. Spre deosebire de celelalte două, camerele de gazare, ca și cuptoarele incineratoare, erau construite la nivelul solului. Fiecare structură conținea trei camere de gazare în partea cea mai joasă a edificiului, fiind dotate cu două coșuri de fum având o înălțime de șaptesprezece metri. Camerele de gazare, de mărimi diferite, aveau o capacitate totală de o mie două sute de persoane. Sala dintre camerele de gazare și cuptoare servea alternativ drept încăpere în care se dezbrăcau victimele și morgă pentru depunerea cadavrelor scoase din camerele de gazare.

După ce marile complexe au intrat în funcțiune, naziștii au demolat Buncărul 1 și au dezactivat provizoriu Buncărul 2.

În luna noiembrie a aceluiași an, Rudolf Höss, comandantul lagărului, este rechemat la Berlin și înlocuit cu Arthur Liebehenschel. Cu această ocazie, complexul Auschwitz a fost divizat în trei structuri administrative

distincte: Auschwitz I, Auschwitz II (Birkenau) și Auschwitz III (Monowitz, incluzând administrarea tuturor sublagărelor). La sfârșitul anului 1943 și începutul anului 1944, este construit la Birkenau un al doilea *Effektenlager*, cunoscut drept *Canada II*, ca și o imensă structură centrală folosită pentru înregistrarea nou-veniților și dezinfectarea hainelor, și anume *Zentralsauna*. Noul sector în construcție BIII (numit *Mexico* de către deținuți) adăpostește, în condiții de igienă lamentabile, evreicele deportate din Ungaria și plasate aici, ca și în sectorul BIIc, în așteptare, înainte de a fi trimise în kommando-uri externe, în lagăre de pe teritoriul Reichului sau direct la moarte.

Între mijlocul lunii mai și mijlocul lunii iulie 1944, pe măsură ce războiul se apropie de sfârșit, naziștii încep deportarea la Birkenau a unei mari părți a comunității evreiești din Ungaria care până atunci fusese relativ scutită de execuții în masă. Pentru a reuși exterminarea într-un timp atât de scurt a aproape patru sute de mii de oameni, lagărul trece printr-o serie de modificări. Rudolf Höss este rechemat pentru a supraveghea „acțiunea maghiară". Calea

ferată este prelungită până-n interiorul lagărului (*Bahnrampe*) pentru eficientizarea triajului și scurtarea distanței care separă victimele de moartea lor. Imediat după evreii unguri, și-n timp ce convoaiele continuau să sosească din toată Europa, ajung la rândul lor la Birkenau, în vara anului 1944, ultimii evrei din ghetoul din Łódź (singurul ghetou care a rămas intact atât de multă vreme). În acel moment, Birkenau atinge capacitatea maximă de exterminare, astfel încât, pentru a face față sosirilor masive, administrația hotărăște să reactiveze Buncărul 2 (mai puțin barăcile în care se dezbrăcau deportații, pentru că fuseseră distruse; este împărțit în doar două încăperi folosite drept camere de gazare), utilizat în plus pe lângă cele patru mari structuri. Pe de altă parte, sunt săpate sub cerul liber cinci gropi de incinerare în curtea Crematoriului V pentru a compensa insuficiența cuptoarelor incineratoare și a face față numărului de corpuri de ars.

Tot la sfârșitul verii 1944, comandantul lagărului dă ordin să înceapă arderea documentelor celor mai compromițătoare, mai ales a listelor de transport în care erau consemnate intrările la Birkenau. Oprirea operațiunilor de gazare și dezmembrarea

sistematică a crematoriilor au început abia după izbucnirea revoltei Sonderkommando, în octombrie 1944, și după ce au sosit ultimele transporturi de deportați, în noiembrie. Echipe formate în principal din femei au fost repartizate la demontarea crematoriilor (Crematoriul IV fusese parțial distrus cu ocazia revoltei Sonderkommando).

La ultimul apel general din data de 17 ianuarie 1945 sunt numărați circa șaizeci și șapte de mii de prizonieri, practic toți evrei, încă prezenți în lagăr. A doua zi, începe evacuarea generală a lagărului. Peste cincizeci și opt de mii de prizonieri pleacă la drum, pe jos sau transportați în vagoane, în zăpadă și pe un ger cumplit, spre alte lagăre din interiorul Reichului.

Nouă mii de persoane, în mare parte bolnavi, rămân în complexul Auschwitz până la eliberarea lor de către armata sovietică în 27 ianuarie 1945. Gardienii staționați în lagăr au timp să ucidă încă șapte sute de persoane cu o zi înaintea eliberării.

Sonderkommando de la Birkenau

În general, toate lagărele de concentrare naziste dispuneau de un cuptor-crematoriu

pentru incinerarea cadavrelor prizonierilor morți sau uciși din așa-numite motive „sanitare". *Stammlager* (Auschwitz I) nu făcea excepție din acest punct de vedere; la sfârșitul verii 1940, un fost depozit de muniție este adaptat spre a servi acestui scop și trei prizonieri sunt repartizați să muncească acolo ca *Heizer* (însărcinați cu arderea cadavrelor).

Inițial, capacitatea zilnică de incinerare a cuptorului dotat cu două mufle era de o sută de cadavre. În februarie 1941, este adăugat un al doilea cuptor, ceea ce dublează capacitatea. Apoi, un al treilea, în mai 1942, iar capacitatea atinge trei sute de cadavre incinerate pe zi.

Când, în toamna anului 1941, au avut loc primele experimente de exterminare, a devenit evidentă necesitatea formării unui nou kommando, mai numeros. Acest grup de douăzeci de prizonieri a fost denumit *Fischl-Kommando*, după numele celui care-i era kapo[100].

Începutul exterminării sistematice a evreilor la Birkenau, în primăvara anului 1942, impune constituirea unui nou grup de evrei, aleși în general din rândul deportaților tineri și încă sănătoși la momentul intrării în

lagăr. Acești bărbați sunt forțați să îndeplinească oribila muncă de a extrage cadavrele persoanelor abia asasinate, uneori chiar membri ai propriilor familii, de a le târî până la gropile săpate în apropiere și, în fine, de a curăța camerele de gazare în ideea pregătirii următoarelor „tratamente speciale" (*Sonderbehandlung*). Acest grup, folosit în operațiunile de exterminare din Buncărul 1, era format inițial din aproape șaptezeci de persoane, parte dintre ele având sarcina de a se ocupa de tratamentul cadavrelor (*Sonderkommando*[101]), iar o alta, să sape gropile (*Begrabungskommando*). Începând din septembrie 1942, cele două echipe s-au contopit sub denumirea unică de *Sonderkommando*. În primele luni, majoritatea membrilor Sonderkommando sunt eliminați după câteva „acțiuni", prin inocularea de fenol direct în mușchiul cardiac, injecție administrată în *Stammlager*.

La sfârșitul lunii aprilie 1942, este formată o nouă echipă, compusă din cincizeci de persoane repartizate la muncă în Buncărul 1 și o sută cincizeci de persoane a căror sarcină este să sape gropile comune, sub comanda *SS-Obersturmführer* Franz Hössler. Odată cu operaționalizarea Buncărului 2, structura

Sonderkommando este întărită, ajungând să numere, la sfârșitul verii 1942, patru sute de persoane. Acești oameni erau cantonați în blocul 2 din sectorul BIb (încă lagăr pentru bărbați în perioada respectivă), într-o baracă separată de ceilalți printr-un zid pe coama căruia era sârmă ghimpată.

Din ordinul lui Himmler, a început, în septembrie 1942, operațiunea de redeschidere a gropilor din buncăre. Această operațiune consta în dezgroparea cadavrelor pentru a le arde pe niște grătare speciale.[102] Trei sute de membri ai Sonderkommando sunt forțați să participe la această operațiune. Din acest moment, corpurile victimelor gazate în buncăre n-au mai fost îngropate, ci arse sistematic sub cerul liber, direct în gropi comune.

Aproape toți membrii Sonderkommando au fost exterminați în camera de gazare a *Stammlager*,[103] după ce ei înșiși au șters urmele masacrelor (aproape o sută șapte mii de corpuri arse). În 9 decembrie 1942, a fost constituit un nou Sonderkommando care a intrat în responsabilitatea *SS Hauptscharführer* Otto Moll. Conform spuselor câtorva supraviețuitori ai

Sonderkommando, acest personaj a fost unul dintre cei mai cumpliți criminali din istoria lagărului.

În februarie 1943, în vederea deschiderii noilor instalații de exterminare, care regrupau în aceeași clădire camera de gazare și structurile de incinerare a cadavrelor, este pregătit un nou grup de deținuți spre a folosi cuptoarele din Crematoriul I de la Auschwitz. Aceștia încep să muncească la Birkenau, în 13 martie, prima lor misiune fiind să incinereze corpurile neînsuflețite ale primului grup format din o mie patru sute nouăzeci și doi de evrei din Cracovia uciși în Crematoriul II.

Spre jumătatea lunii iulie 1943, toți bărbații din lagăr sunt transferați din sectorul BIb în sectorul BIId. Și membrii Sonderkommando sunt mutați în noul lagăr pentru bărbați, mai precis, în blocul 13, izolat de celelalte barăci printr-un un zid cu țepi și sârmă ghimpată.

Prin folosirea celor patru noi mari sectoare, crește numărul deportaților repartizați la Sonderkommando până la patru sute de persoane aflate sub comanda *SS-Oberscharführer* Peter Voss[104]. Împărțiți în patru grupe, oamenii au fost repartizați în echipe care munceau în schimburi de zi și de noapte. Un kommando special,

Abbruchkommando, s-a alăturat echipelor obișnuite pentru a nivela gropile și a demonta Buncărul 1.

În 24 februarie 1944, după o încercare de evadare a cinci persoane aparținând Sonderkommando și din cauza încetinirii ritmului intrărilor la Birkenau, Sonderkommando este redus la jumătate. Astfel, sunt trimiși la KL-Majdanek două sute de bărbați, spre a fi exterminați. Însă, foarte rapid, Sonderkommando își sporește din nou efectivul pentru a face față sosirii masive, în mai 1944, a evreilor maghiari. În august, numărul persoanelor distribuite să facă parte din Sonderkommando ajunge la opt sute șaptezeci și patru. Confruntați cu intensificarea gazărilor, nemții reactivează Buncărul 2 pentru a spori volumul exterminărilor. În apropiere de Crematoriul V, sunt săpate gropi comune, pentru a menține ritmul de incinerare a cadavrelor.

În afara evreilor polonezi care munceau deja în Sonderkommando, un număr important de evrei maghiari (două sute cincizeci) și de evrei greci (printre care și Shlomo Venezia și fratele lui) sunt integrați să muncească în crematorii.

Höss îi cere lui Moll să revină pentru a supraveghea „acțiunea maghiară". La două săptămâni de la primele convoaie de evrei maghiari care sosesc aici, Moll dă ordinul de a fi transferată încartiruirea oamenilor din Sonderkommando pentru ca aceștia să poată dormi direct în crematorii (sub șarpanta crematoriilor II și III și în camera de la Crematoriul IV unde se dezbrăcau deportații).

Structurile de exterminare din lagăr își ating întreaga lor capacitate în această perioadă. „Munca murdară", efectuată în mod obligatoriu, pe bandă rulantă, în două schimburi de câte douăsprezece ore fiecare, consta în însoțirea victimelor în camera unde se dezbrăcau, împiedicându-le astfel să înțeleagă ceva din soarta tragică care le aștepta, acordarea de ajutor la dezbrăcare, pentru a se desfășura cât mai rapid posibil, strângerea hainelor, în timp ce SS exterminau bietele victime, scoaterea trupurilor neînsuflețite din camera de gazare, extragerea protezelor, a dinților din aur și tăiatul părului femeilor, arderea corpurilor în cuptoarele de incinerare sau în gropile comune aflate sub cerul liber, zdrobirea oaselor, aruncarea cenușii în Vistula și curățarea camerei de

gazare prin văruirea pereților, pentru a o pregăti în vederea „tratamentului” aplicat unui nou transport. Sub nicio formă, membrii Sonderkommando nu au luat ei înșiși parte la actul de exterminare.

În 23 septembrie, după exterminarea ultimului mare grup de evrei rămași încă în viață în teritoriile ocupate, și anume evreii aduși din ghetoul din Łódż, începe decimarea sistematică a membrilor Sonderkommando. Sunt gazați în *Effektenlager Canada I*[105] două sute de deportați, în special evrei maghiari care fuseseră folosiți să muncească în buncăr și la gropile comune ale crematoriilor.

Membrii Sonderkommando au încercat de mai multe ori să organizeze o revoltă colectivă pentru a pune capăt exterminării în masă. Periodic, ei au făcut apel la Rezistența „politică”, care reușise să organizeze o rețea în *Stammlager*, însă fără a obține vreodată rezultate concrete. Acțiunile lor de rezistență au trebuit să se limiteze la încercări de evadare, care în general au eșuat, sau la culegerea de informații pe care le-au ascuns în curtea crematoriului, mărturie a ceea ce s-a întâmplat pentru generațiile următoare și piedică în calea uitării totale.[106]

Cu toate acestea, a putut fi organizată o revoltă. A izbucnit la 7 octombrie 1944 în condiții de disperare, având, totuși, drept rezultat scoaterea din funcțiune a Crematoriului IV. Revolta s-a încheiat prin exterminarea aproape tuturor participanților: în decurs de două zile au fost uciși patru sute cincizeci și doi de membri ai Sonderkommando. Doar cei aflați în Crematoriul III, a căror participare la revoltă a fost blocată imediat de kapo Lemke și de gardienii nemți, au rămas în viață. Shlomo Venezia a fost unul dintre ei.

În 10 octombrie, au rămas doar o sută nouăzeci și opt de deținuți în Sonderkommando (o sută cincizeci și patru provenind de la Crematoriul III și patruzeci și patru din Crematoriul V). Dintre aceștia, o sută șaptezeci au fost mutați în blocul 13 din lagărul pentru bărbați.

Treptat, transporturile au încetat să mai ajungă la Birkenau, iar în 26 noiembrie are loc ultima decimare a Sonderkommando: treizeci de oameni sunt trimiși la ultimele incinerări de la Crematoriul V și șaptezeci sunt repartizați să participe la operațiunile de

demolare a structurilor crematoriilor (*Abbruchkommando*). Restul dispar fără urmă.

În 18 ianuarie 1945, în momentul evacuării generale a complexului Auschwitz, majoritatea oamenilor din Sonderkommando rămași încă în viață (printre care și douăzeci și cinci de greci) reușesc să se strecoare în coloanele de deportați care se deplasează pentru a fi evacuați în lagărele încă funcționale din interiorul Reichului. Au reușit astfel să se salveze de la o moarte sigură. Unii dintre ei, mai ales evrei polonezi, au reușit să evadeze în timpul a ceea ce a fost numit mai târziu „marșul morții".

În mai 1945, la sfârșitul războiului, doar nouăzeci de oameni din Sonderkommando-ul de la Birkenau mai erau în viață. Asemenea lor, alți douăzeci au fost „martori" ai exterminării: este vorba de deținuți care munciseră lângă gropile comune din buncăre (lucrări de excavare, electricieni...) și care au fost integrați ulterior în alte kommando-uri de muncă forțată, fapt care i-a salvat.

Unii supraviețuitori din Sonderkommando-ul de la Birkenau și din lagărele unde fusese pusă în aplicare *Aktion*

Reinhardt au depus mărturie la diversele procese deschise împotriva criminalilor de război naziști, însă mărturiile lor au rămas necunoscute marelui public. Prezenta mărturie a lui Shlomo Venezia este un element esențial pentru înțelegerea mecanismelor de exterminare.

Marcello Pezzetti
Istoric specializat în Auschwitz,
Directorul Muzeului Holocaustului din Roma

[69] *Die Endlösung der Judenfrage* (în germ.), soluția finală a chestiunii evreiești, respectiv politica nazistă de exterminare sistematică a populației evreiești din Europa aplicată în Al Doilea Război Mondial (n. red.).
[70] Pentru o analiză aprofundată a acestei perioade, vezi Benz, Wolfgang (dir.), *Die Juden in Deutschland 1933–1945. Leben unter nationalsozialistischer Herrschaft*, Munich, Beck, ed. 1, 1988, reed. 1996, și Friedländer, Saul, *L'Allemagne nazie et les Juifs*, vol. I: *Les Années de persécution, 1933–1939*, Paris, Le Seuil, 1997.
[71] Nouăzeci și una de persoane au fost asasinate în timpul pogromului, o sută nouăzeci și una de sinagogi au fost distruse și șapte mii cinci sute de magazine jefuite.
[72] Schwarz, Gudrun, *Die Nationalsozialistischen Lager*, Frankfurt pe Main–New York, Campus, 1990, p. 21–33.
[73] Pentru o analiză detaliată a acestei prime etape a sistemului concentraționar, vezi Drobisch, Klaus, Wieland, Günther, *System der NS-Konzentrationslager 1933–1939*, Berlin, Akademie Verlag, 1993; Tuchel, Johannes, *Konzentrationslager. Organisationsgeschichte und Funktion der «Inspektion der Konzentrationslager» ١٩٣٤–1938*, Boppard, H. Boldt, 1991.
[74] Frei, Norbert, *Der Führerstaat. Nationalsozialistische Herrschaft 1933 bis 1945*, Munich, Deutscher Taschenbuch Verlag, 2002, p. 139.
[75] Pohl, Dieter, *Verfolgung und Massenmord in der NS-Zeit 1933–1945*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2003, p. 140.
[76] Herbert, Ulrich, *Von der Gegnerbekämpfung zur «rassischen Generalprävention»*, in Herbert, Ulrich, Orth, Karin, Dieckmann, Christoph, *Die nationalsozialistischen Konzentrationslager. Entwicklung und Struktur*, Göttingen, Wallstein, 1998, p. 79–80.

[77] Karin, Orth, *Die Konzentrationslager-SS. Sozialstrukturelle Analysen und biographische Studien*, Munich, Taschenbuch Verlag, 2004, p. 24–25.
[78] Bartel, Walter, Trostorff, Klaus (dir.), *Buchenwald. Mahnung und Verpflichtung*, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften (RDA), Berlin (Est), 1983, p. 698.
[79] Zámečník, Stanislav, *C'était ça, Dachau. 1933–1945*, Paris, Le Cherche Midi, 2003, p. 113–114.
[80] Pentru aprofundarea acestui subiect, vezi Longerich, Peter, *Politik der Vernichtung. Eine Gesamtdarstellung der nationalsozialistischen Judenverfolgung*, Munich-Zurich, Piper, 1998; Aly, Götz, «*Endlösung*» *Völkerverschiebung und der Mord an den europäischen Juden*, Frankfurt pe Main, Fischer Verlag, 1998.
[81] Gliński, Miroslaw, *Organisation und Struktur des Lagers Stutthof*, in Stayer, Donald (dir.), *Stutthof. Das Konzentrationslager,* Gdańsk, Wydawnictwo «Marpress», ١٩٩٦, p. ٧٧.
[82] În anumite cazuri, această operațiune este anticipată, cum s-a întâmplat la Piotrkoẃ Tribunalski (octombrie 1939).
[83] Cf. Krausnick, Helmut, *Hitlers Einsatzgruppen. Die Truppen des Weltanschauungskrieges 1938–1942*, Frankfurt pe Main, Fischer Taschenbuch Verlag, 1993.
[84] Rusia Albă sau Rutenia Albă, referință istorică pentru un teritoriu din partea de est a actualei Republici Belarus (n. red.).
[85] Cercetările întreprinse de preotul Patrick Desbois, publicate în volumul *The Holocaust by Bullets: A Priest's Journey to Uncover the Truth Behind the Murder of 1.5 Million Jews,* apărut în august 2008, confirmă informația (n. red.).
[86] *Aktion T4* este suspendată în vara anului 1941, mai ales din cauza oprobriului public și implicării unor înalți prelați ai Bisericii cu scopul de a opri aceste operațiuni. O parte a funcționarilor care au participat la *Aktion T4* sunt repartizați în diferite lagăre pentru a

organiza execuțiile prizonierilor (operațiune cunoscută sub numele de cod 14f13). Cf. Friedlander, Hanry, *Le origini del genocidio nazista. Dall'eutanasia alla soluzione finale*, Roma, Editori Riuniti, 1997, p. 197–207. Klee, Ernst (dir.), *Dokumente zur «Euthanasie»*, Frankfurt pe Main, Fischer Verlag, 2001.

[87] Cf. Tregenza, Michael, *Purificare e distruggere. (I) Il programma «Eutanasia». Le prime camere a gas naziste e lo sterminio dei disabili (1939–1941)*, Verona, Ombre Corte, 2006, p. 111–117.

[88] Cf. Beer, Mathias, *Die Entwicklung der Gaswagen beim Mord an den Juden, in Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, Bd. 35, Heft 3 (1987), p. 403–417.

[89] După numele șefului RSHA (Biroul Principal de Securitate al Reichului), Reinhardt Heydrich, asasinat în mai 1942 de luptători din Rezistența cehă.

[90] Pentru aprofundarea acestui subiect, vezi Hilberg, Raul, *La Destruction des Juifs d'Europe*, Paris, Fayard, 1988; noua ed. completată și actualizată, Paris, Gallimard, Folio, 2006, 3 vol., și Arad, Yitzhak, *Belzec, Sobibor, Treblinka. The Operation Reinhard Death Camps*, Bloomington-Indianapolis, Indiana University Press, 1987.

[91] Despre istoria lagărului Auschwitz, vezi Gutman, Yisrael, Berenbaum, Michael (dir.), *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*, Bloomington, Indiana University Press, 1994; Steinbacher, Sybille, «*Musterstadt*» Auschwitz. *Germanisierungspolitik und Judenmord in Ostoberschlesien*, Munich, Saur, 2000; Czech, Danuta, *Kalendarz wydarzeń w KL Auschwitz*, Wydawnictwo Państwowego Muzeum w Oświęcimiu-Brzezince, 1992; Dlugoborski, Waclaw; Piper, Franciszek (dir.), *Studien zur Geschichte des Konzentrations-und Vernichtungslagers Auschwitz*, 5 vol., Oświęcim, Verlag des Staatlichen Museums Auschwitz-Birkenau, 1999.

[92] Pentru mai multe detalii referitoare la structura crematoriilor, cf. Pressac, Jean-Claude, *Auschwitz: Technique and operation of the gas chambers*, New York, The Beate Klarsfeld Foundation, 1989, și Pressac, Jean-Claude, *Les Crématoires d'Auschwitz: la machinerie du meurtre de masse*, Paris, CNRS, 1993.

[93] Din 7 octombrie 1941, au început să sosească la Auschwitz primele grupuri de prizonieri sovietici. În decurs de numai o lună, au fost deportați circa 10 000 de prizonieri de război sovietici, provenind în principal din lagărul militar german de la Lamsdorf. În scurt timp, dintre aceștia, o mie au fost împușcați ori gazați. Ceilalți au fost folosiți la lucrările de construcție a lagărului Birkenau. În noiembrie, circa trei mii șapte sute de persoane muriseră deja și, în februarie 1942, peste opt mii trei sute. Doar o sută din cei zece mii mai erau încă în viață la sfârșitul lucrărilor de construcție.

[94] Cf. Klarsfeld, Serge, Pezzetti, Marcello, Zeitoun, Sabine (dir.), *L'Album d'Auschwitz*, Paris, Editions Al Dante – *Fondation pour la Mémoire de la Shoah*, 2005, p. 38–39.

[95] Din luna septembrie, evreii provenind din lagărul ghetou Theresienstadt au fost internați în lagăr fără a trece prin triaj la sosire. Nucleele familiale au fost menținute în incinta lagărului. Cu toate acestea, aproape toți acești evrei au fost eliminați în timpul a două *Aktionen* tragice întreprinse în 1944.

[96] Acest sector, de asemenea denumit *Zigeunerlager*, a fost ocupat de deportații țigani trimiși la Auschwitz după promulgarea unui decret dat de Himmler și datat 16 decembrie 1942. Ei nu au trecut prin trierea inițială și au rămas în familie în acest sector. Prima *Aktion* împotriva țiganilor a intervenit în 22 martie 1943 prin eliminarea a o mie șapte sute de deportați suspectați a fi bolnavi de tifos. Apoi, în 25 mai, a fost declanșată o a doua *Aktion* în cursul căreia au fost gazate cinci sute de persoane. Un an mai târziu, în 16 mai 1944, s-a hotărât

lichidarea *Zigeunerlager*. Naziștii au încercuit sectorul cu intenția de a trimite pe toată lumea la camera de gazare. Preveniți, adulții s-au opus violent soldaților SS. *Aktion* a fost reportată pentru 2 august, reușind să trimită până la urmă 2 897 de victime inocente la camera de gazare de la Crematoriul V.

[97] Aceste operațiuni se puteau desfășura și în localul cuptoarelor. Părul era vândut întreprinderilor germane producătoare de țesături, dinții de aur erau topiți într-o încăpere din Crematoriul III, apoi aurul era trimis la Berlin.

[98] În plus, *Crematoriul II* era echipat cu un cuptor destinat strict arderii deșeurilor și distrugerii anumitor bunuri care aparținuseră victimelor, cum ar fi documente personale sau fotografii.

[99] În Crematoriul II se mai găsea o sală de disecție folosită de doctorul SS Josef Mengele și de asistentul lui, prizonierul Miklos Nyiszli, medic și autor evreu din Transilvania, născut la Șimleul Silvaniei, supraviețuitor al deportării în lagărele naziste de exterminare, alocat la Sonderkommando. Vezi Nyiszli, Miklos, *Médecin à Auschwitz*, Paris, Julliard, 1961, volum apărut în limba română sub titlul *Am fost medic la Auschwitz* și publicat mai întâi la Editura pentru Literatură, București, 1965 (n. red.).

[100] Goliath Fischl era un *Vorarbeiter* (maistru) polonez.

[101] Povestea unor supraviețuitori ai unităților Sonderkommando se regăsește în: Greif, Gideon, *Wir weinten tränenlos... Augenzeugenberichte der jüdischen «Sonderkommandos» in Auschwitz*, Cologne-Weimar-Vienne, Böhlau Verlag, 1995, ca și în Friedler, Eric, Siebert, Barbara, Kilian, Andreas, *Zeugen aus der Todeszone. Das jüdische Sonderkommando in Auschwitz*, Lüneburg, zu Klampen, 2002. Vezi și Müller, Filip, *Trois ans dans une chambre à gaz d'Auschwitz. Le témoignage de l'un des seuls rescapés des commandos spéciaux*, Paris, Pygmalion/Gérard Watelet, 1980.

[102] Ordinul provenea direct de la Himmler și a fost dat la scurt timp după vizita sa la Auschwitz din 17–18 iulie. În 16 septembrie, comandantul Höss, însoțit de SS Hössler și Dejaco, s-a dus la Chełmno pentru a studia metodele folosite de Paul Blobel pentru incinerarea cadavrelor. Blobel era într-adevăr însărcinat cu eliminarea urmelor masacrelor în masă de pe teritoriul polonez și rus în cursul unei acțiuni purtând numele de cod *Aktion 1005*. Cf. Spector, Shmuel, *Aktion 1005 – Effacing the Murder of Millions*, in *Holocaust and Genocide Studies*, vol. 5, n. 2, 1990; Desbois, Patrick, Frenk, Levana, *Opération 1005. Des techniques et des hommes au service de l'effacement des traces de la Shoah*, Paris, Les études du Crif, n. 3, 2003.

[103] Această *Aktion* a fost ultima operațiune de gazare care a avut loc în Crematoriul I de la Auschwitz I. Instalațiile de incinerare au continuat să funcționeze câteva luni încă, după care au fost, la rândul lor, demolate.

[104] Moll a fost înlocuit de Peter Voss după încetarea activităților din buncăre și numit *Lagerführer* al sublagărului Blechhammer.

[105] Listele diverselor kommando-uri de muncă din lagăr, ținute de naziști, indică faptul că la 30 august, 874 de persoane munceau în crematorii, numărul lor ajungând la doar 661 în 3 octombrie. Vezi APMO (Arhivele Muzeului de Stat Auschwitz-Birkenau), D-AUII-3°/49, Arbeitseinsatzliste, Bd. 11.

[106] Unele manuscrise au fost găsite în perioada martie 1945–octombrie 1980. Au fost integral publicate de Muzeul Auschwitz și traduse în mai multe limbi. Cf. Ber, Mark, *Des voix dans la nuit. La résistance juive à Auschwitz-Birkenau*, Paris, Plon, 1982, și Bensoussan, Georges (dir.), *Des voix sous la cendre. Manuscrits des Sonderkommandos d'Auschwitz-Birkenau*, in *Revue d'histoire de la Shoah*, n. 171, ianuarie–aprilie 2001.

Vezi și Olère, David, *A Painter in the Sonderkommando at Auschwitz*, New York, The Beate Klarsfeld Foundation, 1989.

Italia în Grecia: mică istorie a unui mare eșec

de *Umberto Gentiloni*

Povestea lui Shlomo Venezia face parte din istoria noastră, din istoria unei Europe însângerate de Al Doilea Război Mondial. Pentru a înțelege mai bine mărturia unui evreu italian din Grecia, este necesar să revenim la contextul istoric în care a trăit Shlomo.

În 28 octombrie 1922, Marșul asupra Romei inaugurează ceea ce regimul numește „era fascistă". După exact optsprezece ani, în 28 octombrie 1940, începe campania din Grecia: în strânsă legătură cu planurile sale expansioniste, Italia mărșăluiește spre Atena, amintind în mod explicit de actul fondator al regimului. În Grecia, la această dată este celebrată chiar și azi Ziua Națională, simbol al unirii națiunii și al rezistenței în fața agresorului.

Politica fascistă de ocupare a Europei mediteraneene reprezintă un obiectiv strategic, menit să îmbine expansiunea teritorială cu statutul de mare putere. Fascismul a revendicat dintotdeauna Marea Mediterană ca spațiu necesar și vital, ajungându-se până la redenumirea ei ca *mare nostrum*. În această dinamică se impune „proiectul imperial" de dominare a spațiului mediteraneean, contopind astfel referințele retorice la trecutul roman și aspirațiile expansioniste prin redistribuirea jocului marilor puteri cu o abordare în special anglofobă.[107] Imperialismul colonial italian se întemeiază astfel pe o ideologie militaristă și rasistă care s-a manifestat îndeosebi în „Africa italiană". Și totuși, aceste revendicări sunt profund ancorate în contextul internațional al celui de-Al Doilea Război Mondial, depășind cadrul italian.[108] Totul începe în 10 iunie 1940, odată cu intrarea în război a Italiei alături de Germania nazistă. Ambițiile mediteraneene ale fascismului sunt o componentă esențială a Axei Roma-Berlin. În ciuda slăbiciunilor sale și a înfrângerilor suferite, regimul italian a putut să-și păstreze, cel puțin parțial, prestigiul internațional datorită sprijinului decisiv al aliatului său

german. În acest sens, ne e permis să afirmăm următorul lucru: campania din Grecia și deznodământul său catastrofal pentru armata italiană au marcat un moment de cotitură hotărâtor și sfârșitul pretențiilor hegemonice ale puterii italiene. Italia fascistă s-a văzut constrânsă să-și asume rolul și funcția de aliat subordonat, supus alegerilor și strategiilor beliciste ale celui de-Al Treilea Reich.[109]

Chiar înaintea intrării în război, Italia ocupase Albania, în aprilie 1939. Începând din acest moment, au fost elaborate planurile pentru o posibilă invazie a Greciei. În ziua fatidică în care a fost declanșată campania italiană din Mediterana, Hitler și Mussolini s-au întâlnit la Florența pentru a discuta despre responsabilitățile reciproce, în calitatea lor de cobeligeranți. Și totuși, Italia n-a făcut nicio aluzie la iminenta operațiune din Mediterana, fiindcă invazia Greciei trebuia să rămână secretă. Titlurile din *Corriere della Sera* subliniau cu emfază: „Se decide soarta noii Europe. Războiul de secesiune de pe continent împotriva odioasei hegemonii britanice. Impresie profundă în lume după întâlnirea de la Florența”[110]. În primele zile, războiul părea să se înscrie pe calea unei

victorii iminente, iar o înfrângere a englezilor, printr-o pace negociată, părea o perspectivă cât se poate de plauzibilă. Când, în 12 octombrie 1940, Germania a intrat în România, Mussolini a considerat că venise momentul să treacă la acțiune, urmând o dublă linie de conduită: „surpriza" și războiul paralel. Această strategie a făcut posibilă alinierea cu strategia nazistă orientată împotriva unui dușman comun, acționând de-o manieră autonomă pe planurile militar și diplomatic. Convins că va obține o victorie rapidă, Mussolini ar fi declarat în fața Consiliului de miniștri: „Dacă aș ști că nu suntem în stare să-i învingem rapid pe greci, aș renunța să fiu italian"[111].

Numai că planurile sale militare au fost în scurt timp contracarate de rezistența armatei grecești. Putem astfel distinge patru faze succesive ale conflictului: de la declanșarea ostilităților, în 28 octombrie, până în 13 noiembrie 1940, data eșecului înregistrat de ultimul atac lansat de Italia (după bombardamentele italiene asupra Salonicului, de la 1 noiembrie); de la jumătatea lunii noiembrie și până la sfârșitul lunii decembrie, forțele armate grecești lansează o contraofensivă; între sfârșitul lunii decembrie

1940 și 26 martie 1941, situația stagnează între cele două armate care își consolidează pozițiile; și, în fine, din 27 martie și până în 23 aprilie 1941, intervine *Wermacht*-ul care lansează o ofensivă ce va deschide calea armistițiului prin capitularea Greciei.

În ciuda înfrângerii Greciei, bilanțul pierderilor în rândul militarilor italieni frizează un adevărat dezastru. Forțele armate italiene, slab pregătite și prost informate, n-au reușit să gestioneze riposta militară greacă condusă de generalul Papagos. Mussolini a fost obligat să accepte intervenția armatei germane și să facă față criticilor lui Hitler privind conducerea catastrofală a operațiunilor militare.[112] Victoria *Wermacht*-ului este categorică. A doua zi după semnarea armistițiului, soarta Greciei este pecetluită. Teritoriul este împărțit în trei zone de ocupație: germană, italiană și bulgară. Prima zonă, aflată sub control german, cuprinde o mare parte din Creta, Pireu (portul Atenei), o porțiune din Macedonia, care include Salonicul, o parte a Traciei Occidentale, aflată la granița cu Turcia, și Insulele Lemnos și Chios.

În zona de ocupație germană din nord, Salonic este orașul unde se regăsește

principala comunitate a evreilor din Grecia: peste cincizeci și șase de mii de persoane. Începând din luna octombrie a anului 1941, Himmler obține de la Hitler aprobarea de a acționa împotriva populației evreiești din Salonic; numai că a durat ceva mai mult până să fie pus totul în mișcare. În 13 iulie 1942, este introdusă munca forțată, obligând între șase și șapte mii de evrei să lucreze în zone infestate de paludism și în minele cu zăcăminte de crom. Numeroși evrei încearcă să se refugieze în zona ocupată de Italia. La început, evreii de naționalitate italiană sunt cruțați, însă în primăvara anului 1943 autoritățile solicită transferul acestora în zona italiană. În ianuarie 1943, Rolf Günther, trimisul lui Eichmann, merge la Salonic și, după el, Dieter Wisliceny și Aloïs Brunner (care colaborează și ei cu Eichmann) ajung acolo pentru a operaționaliza politica antievreiască ce începe foarte rapid să prindă contur. Din 25 februarie 1943, sunt introduse măsuri pentru a-i însemna pe toți evreii (cu excepția celor de naționalitate străină) și toate afacerile lor. Ghetoul stabilește o zonă de rezidență obligatorie împărțită în mai multe zone, potrivit unui plan pus la punct în detaliu. Cartierul Baron-Hirsch, situat în

apropierea gării, devine în scurt timp anticamera deportărilor, locul în care erau strânși evreii înainte de a fi trimiși pe ultimul drum.

În 20 martie 1943, primul convoi care a plecat din Salonic ajunge la Auschwitz-Birkenau, trecând prin Belgrad și Viena. Vor urma optsprezece alte convoaie, iar ultimul ajunge la Auschwitz în 18 aprilie 1943. În total, sunt deportate de la Salonic la Auschwitz[113] patruzeci și șase de mii de persoane.

Cea de-a doua zonă, mai întinsă, trece sub control italian și cuprinde Tesalia, centrul Greciei, Atica, Corfu, Insulele Ioniene și o parte din Creta. Insula Rhodos și Arhipelagul Dodecanez aparțineau deja Italiei în urma războiului din Libia din perioada 1911–1912. Aproape paisprezece mii de evrei trăiesc în această zonă și sunt relativ protejați, în ciuda pretențiilor naziste. Până la sfârșitul verii anului 1943, legile antisemite în vigoare din Italia nu se aplică decât de-o manieră limitată teritoriului grec aflat sub ocupație. Situația se schimbă radical după căderea fascismului.

Cea de-a treia zonă este atribuită aliatului cel mai controversat al Germaniei: Bulgaria. Inamică a Greciei, această țară nu a participat

la ostilități, însă primește teritoriile fertile ale Traciei Occidentale, o parte din Macedonia și acces direct la Marea Egee. Bulgaria, care s-a alăturat Axei la 1 martie 1941, devine astfel o țară pe jumătate aliat, pe jumătate satelit al Germaniei. Nu participă la invadarea Uniunii Sovietice (cu care menține relațiile diplomatice până în septembrie 1944), însă este păstrată ca rezervă în Balcani. În Bulgaria se aflau aproximativ cincizeci de mii de evrei. Sunt cu cincisprezece mii mai mulți după cucerirea de noi teritorii. Evreii din Bulgaria sunt supuși discriminărilor și persecuțiilor repetate, însă nu sunt deportați. În 31 august 1944, sunt abrogate la Sofia legile antievreiești. În schimb, lucrurile se petrec diferit în teritoriile ocupate la momentul împărțirii Greciei, unde administrația bulgară aplică de-o manieră intransigentă directivele naziste și organizează deportarea evreilor în lagărul de exterminare Treblinka. Unsprezece mii de evrei sunt exterminați astfel: patru mii provin din Tracia (primul convoi pleacă din Gornadžumaja în 18 martie 1943 și trece prin Sofia în drum spre destinația finală), o sută cincizeci și opt de persoane sunt deportate

din comuna Pirot și peste șapte mii din Macedonia (în trei transporturi succesive din care primul pleacă la 11 martie 1943).[114]

Ocupația germană aduce economia Greciei într-o situație catastrofală: situația alimentară se degradează, producția agricolă este acaparată sistematic, inflația devine galopantă, iar piața neagră se dezvoltă puternic. Aceste efecte au fost resimțite crâncen în iarna 1941–1942, provocând moartea a trei sute șaizeci de mii de persoane dintr-o populație de opt milioane de locuitori,[115] însă țara a rămas în afara preocupărilor Marilor Puteri. Invadarea URSS-ului în iunie 1941 de către forțele armate germane și intrarea în război a Statelor Unite în decembrie 1941, după atacul asupra bazei de la Pearl Harbor, au extins sfera ostilităților.

În Grecia se instalează o fază dureroasă de stagnare până-n vara crucială a anului 1943, când intervin mai multe evenimente cu repercusiuni majore, în special în Italia: debarcarea trupelor anglo-americane pe coasta Siciliei, declanșarea raidurilor aeriene asupra capitalei Italiei, căderea lui Mussolini și a Marelui Consiliu al fascismului (25 iulie 1943) care deschid calea spre formarea

guvernului provizoriu condus de mareșalul Badoglio, în fine, semnarea armistițiului cu generalul Eisenhower, comandantul suprem al armatelor aliate din Mediterana, anunțat la 8 septembrie 1943.[116] Drept urmare, Italia este împărțită între guvernul provizoriu care controlează Sudul și Republica Socială Italiană cu sediul la Salò, în Nord, în fruntea căreia se află Mussolini care continuă războiul alături de Germania.

În zona trecută sub control german, politica nazistă este impusă tuturor, în special populației evreiești. În Grecia, *Wermacht*-ul ocupă în doar câteva zile teritoriul aflat până atunci sub controlul Italiei. Familiile evreiești pe care Italia le protejase se regăsesc în scurt timp supuse unei sorți identice celei a comunităților evreiești din restul Europei ocupate. În 3 octombrie 1943, șeful forțelor SS și al poliției, Walter Schimana, dă ordin să se treacă la recensământul tuturor evreilor. În martie 1944, raidurile se succed afectând aproape cinci mii patru sute de evrei. Două convoaie pleacă din Atena cu destinația Auschwitz (11 aprilie) și Bergen-Belsen (cinci zile mai târziu). Ultimele transporturi îi deportează pe locuitorii insulelor grecești. Peste două mii de persoane sunt deportate în

iunie din Corfu, iar alți două mii de evrei din Rhodos și Kos sunt deportați la jumătatea lunii august 1944.

Este încă greu de stabilit numărul exact al victimelor din regiune, deoarece o mulțime de semne de întrebare continuă să persiste. Se consideră că au fost deportați aproape șaizeci și cinci de mii de evrei, din care cincizeci și patru de mii au fost deportați la Auschwitz, fiind preluați din zona de ocupație germană, și unsprezece mii au fost deportați din zona bulgară și uciși la Treblinka. Două mii cinci sute de persoane au decedat din cauza consecințelor ocupației teritoriului grec. Treisprezece mii de evrei greci au supraviețuit războiului care a luat sfârșit odată cu intrarea trupelor engleze în Atena, în 3 octombrie 1944.

Umberto Gentiloni
Profesor de istorie contemporană
Universitatea din Teramo (Italia)

---

[107] Cf. N. Labanca, *Mediterraneo*, în V. De Grazia e S. Luzzatto (dir.), *Dizionario del fascismo*, Torino, Einaudi, 2003, vol. II, p. 117–119.

[108] Pentru principalele contribuții la acest subiect, vezi D. Rodogno, *Il nuovo ordine mediterraneo. Le politiche di occupazione dell'Italia fascista in Europa*

(1940–1943), Torino, Bollati Boringhieri, 2003; N. Labanca, *Oltremare. Storia dell'espansione coloniale italiana,* Bologne, Mulino, 2002.

[109] Cf. D. Rodogno, *Campagna di Grecia,* în *Dizionario del fascismo, op. cit.*, vol. I, p. 635–638.

[110] *Corriere della Sera*, 29 octombrie 1940.

[111] G. Bottai, *Diario 1935–1944,* Milano, Rizzoli, 1989, p. 228.

[112] R. De Felice, *Mussolini l'alleato,* vol. I: *L'Italia in Guerra 1940–1943,* t. I: *Dalla guerra «breve» alla guerra lunga,* Torino, Einaudi, 1996, p. 322–326.

[113] Convoaiele sosesc la Auschwitz în zilele de 24, 25, 30 martie; 3, 9, 10, 13, 17, 18, 22, 26, 28 aprilie; 4, 7/8, 16 mai; 8 iunie; 13 august (Bergen-Belsen) și 18 august 1943. Vezi lista deportărilor în H. Fleischer, *Griechenland,* in *Dimension des Völkermords. Die Zahl der jüdischen Opfer des Nationalsozialismus,* Benz, Wolfgang (dir.), p. 273, și în A. Récanati, *Mémorial de la déportation des Juifs de Grèce, op. cit.*, p. 48.

[114] Despre politica antisemită din Bulgaria, vezi Hans-Joachim Hoppe, *Bulgarien*, în Benz, Wolfgang (dir.), *Dimension des Völkermords. Die Zahl der jüdischen Opfer des Nationalsozialismus, op. cit.*, p. 275–310; Hilberg, Raul, *La Destruction des Juifs d'Europe, op. cit.*

[115] Cf. M. Mazower, *Inside Hitler's Greece: the experience of occupation 1941–44,* New Haven, Yale University Press, 1993.

[116] Cf. C. Pavone, *Una guerra civile. Saggio storico sulla moralità nella Resistenza*, Torino, Bollati Boringhieri, 1991; E. Aga-Rossi, *Una nazione allo sbando. L'armistizio italiano del settembre 1943 e le sue conseguenze*, Bologne, il Mulino, 2003.

Despre David Olère

Lucrările reproduse la paginile 77, 84, 86, 88, 90, 92, 95, 100, 108 sunt semnate de David Olère, născut la 19 ianuarie 1902 la Varșovia și naturalizat francez în anul 1937. David Olère, pictor și afișist exponent al Școlii din Paris, a frecventat cercurile artistice din Parisul anilor 1920 și 1930 în Montmartre și Montparnasse, unde i-a cunoscut pe Max Ernst, Modigliani etc. Mobilizat în 1939 în Regimentul 134 infanterie, își pierde postul în 1940 și trece prin umilințele impuse evreilor de guvernul de la Vichy. Arestat în 20 februarie 1943 de poliția franceză, este deportat de la Drancy la Auschwitz-Birkenau cu convoiul nr. 49 în 2 martie 1943. În cursul întregii perioade de detenție, face parte din Sonderkommando, sub numărul 106144. Evacuat în 19 ianuarie 1945 din cauza înaintării Armatei Roșii, supraviețuiește „marșului morții" care-l aduce la Ebensee, în Austria, de unde este

eliberat de armata americană în 6 mai 1945. Întors din lagăre, nu pregetă să dea mărturie, prin desenele și lucrările sale, despre acești ani de coșmar. Statutul special pe care l-a avut în lagăr îl transformă într-un martor direct al mașinăriei de exterminare naziste.

David Olère a murit în 2 august 1985, în apropierea Parisului.

Operele lui, de o valoare excepțională, au fost publicate în special în cartea fiului său, Alexandre Oler, prefațată de Serge Klarsfeld: *Un génocide en héritage*[117], Editura Werm 1998, disponibilă la c/o Alexandre Oler, 4 rue de Rivoli, 06000 Nisa (tel. și fax: 04 93 82 05 46).

Editura Albin Michel îi mulțumește lui Alexandre Oler, prieten al lui Shlomo Venezia, pentru amabila sa colaborare.

---

[117] Moștenirea genocidului (n. trad.).

BIBLIOGRAFIE ORIENTATIVĂ

BENDEL, Paul, *Les Crématoires. Le Sonderkommando*, în *Témoignages sur Auschwitz*, Paris, Edition de l'Amicale des déportés d'Auschwitz – Fédération nationale des déportés et internés résistants et patriotes, 1946.

BENSOUSSAN, Georges (dir.), „Des voix sous la cendre. Manuscrits des Sonderkommandos d'Auschwitz-Birkenau", în *Revue d'histoire de la Shoah*, n. 171, 2001.

COHEN, Nathan, *Diaries of the Sonderkommandos in Auschwitz: Coping with Fate and Reality*, în Yad Vashem Studies, vol. 20, 1990, p. 275–312.

CZECH, Danuta, *Kalendarium der Ereignisse im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau 1939–1945*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt, 1989.

FRIEDLER, E., SIEBERT, B., et KILIAN, Andreas, *Zeugen aus der Todeszone. Das jüdische Sonderkommando in Auschwitz*, Lüneburg, Klampen, 2002.

GRADOWSKI, Zalmen, *Au coeur de l'enfer: document* écrit *d'un Sondercommando d'Auschwitz, 1944*, Paris, Kimé, 2001.

GREIF, Gideon, *Wir weinten tränenlos... Augenzeugenberichte der jüdischen «Sonderkommandos»* in Auschwitz, Cologne-Weimar-Vienne, Böhlau Verlag, 1995.

GUTMAN, Yisrael, et BERENBAUM, Michael (dir.), *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 1998.

HOSS, Rudolf, *Le commandant d'Auschwitz parle*, Maspero, [1979], reed. cu prefață și postfață de Geneviève Decrop, Paris, La Découverte, 2005.

HOSS, Rudolf, BROAD, Pery, et KREMER, Johann Paul, *Auschwitz vu par les SS*, Oświęcim, musée d'Etat d'Auschwitz-Birkenau, 1996.

KIELAR, Wieslaw, *Anus Mundi: Cinq ans à Auschwitz*, Paris, Robert Laffont, 1980.

KLARSFELD, S., PEZZETTI, M., et ZEITOUN, S. (dir.), *L'Album Auschwitz*, Paris, Éditions Al Dante-Fondation pour la Mémoire de la Shoah, 2005.

LANZMANN, Claude, *Shoah*, Paris, Fayard, 1985.

MANDELBAUM, Henryk, „... et je fus affecté au Sonderkommando“, in MATEJA, J., SWIEBOCKA, T. (dir.), *Témoins d'Auschwitz*, Oświęcim, Musée d'Etat d'Auschwitz-Birkenau, 1998, p. 341–350.

MARK, Ber, *Des voix dans la nuit. La résistance juive à Auschwitz*, Paris, Plon, 1982.

MULLER, Filip, *Trois ans dans une chambre à gaz d'Auschwitz. Le témoignage de l'un des seuls rescapés des commandos spéciaux*, Paris, Pygmalion, 1980.

NYISZLI, Miklos, *Médecin à Auschwitz, Souvenirs d'un médecin déporté*, Paris, Julliard, 1961.

OLER, Alexandre, *Un génocide en héritage, Tableaux de David Olère, Survivant des Sonderkommandos*, Paris, Editions Wern, 1998.

PEZZETTI, Marcello, PICCIOTTO, L., HAYON, N., et VERGANI, G., *Destinazione Auschwitz*, Milan, Proedi, 2000.

POLIAKOV, Léon, *Auschwitz*, Paris, Julliard, 1964.

POLUDNIAK, Jan, *Zonder. Rozmowa z członkiem Sonderkommanda. Henrykiem Mandelbaumem*, Katowice-Sosnowiec, Sowa-Presse, 1994.

PRESSAC, Jean-Claude, *Auschwitz: Technique and Operation of the Gas Chambers*, New York, The Beate Klarsfeld Foundation, 1989.

SEDEL, Alfred, *Sonderkommando*, in *Le Monde juif*, n. 134, 1989, IV-VI, p. 75–80.

„Testimony of a Sonderkommando Survivor “, in *The Voice of Auschwitz Survivors in Israel*, no 23, 1983, p. 5–7.

WELLERS, Georges, *Les chambres à gaz ont existé. Des documents, des témoignages, des chiffres*, Paris, Gallimard, 1981.

Cartea lui Shlomo Venezia este unica mărturie completă care ne-a parvenit de la un supraviețuitor al Sonderkommando, unitățile speciale din lagărul de exterminare de la Auschwitz. Autorul descrie cu precizie cum a fost condamnat să îndeplinească o misiune abominabilă, aceea de a-i ajuta pe deportații trimiși la moarte după triere să se dezbrace și să intre în camerele de gazare, apoi să care la cuptoarele de incinerare cadavrele victimelor. La rândul lor, membrii Sonderkommando au fost aproape toți asasinați de către naziști.

Dând dovadă de onestitate ireproșabilă, Shlomo Venezia evocă toate aspectele macabre ale activității Sonderkommando, oferind detalii insuportabile, care dau întreaga măsură a acestor crime.

„Mărturia acestui supraviețuitor al Holocaustului,
ca toate celelalte, se citește cu teamă și tremurând."
ELIE WIESEL, laureat al Premiului Nobel pentru Pace

SHLOMO VENEZIA

s-a născut în Grecia, la Salonic, în 29 decembrie 1923, într-o familie de evrei sefarzi. Ajuns la 11 aprilie 1944 în lagărul de exterminare de la Auschwitz-Birkenau împreună cu întreaga sa familie, din care mama și două fetițe, surorile lui, pier în camerele de gazare, Venezia a fost trimis să lucreze în Sonderkommando. Evacuat de la Auschwitz, a supraviețuit marșurilor morții și a fost eliberat de armata americană în 1945. Shlomo Venezia a murit la Roma, în 2012.

INSHR EW
Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel"

ISBN: 978-606-95625-4-3
9 786069 562543
www.edituraomnium.ro